

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА імені О. М. БЕКЕТОВА

М. М. Новікова, А. Б. Швед

НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ В ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ ТА
АДМІНІСТРУВАННІ
КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

*(для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти
всіх форм навчання спеціальності 281 – Публічне управління та
адміністрування)*

Харків
ХНУМГ ім. О. М. Бекетова
2022

УДК 30342 (075.8)

Новікова М. М. Наукові дослідження в публічному управлінні та адмініструванні : конспект лекцій для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти всіх форм навчання спеціальності 281 – Публічне управління та адміністрування / М. М. Новікова, А. Б. Швед ; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. – Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2022. – 87 с.

Автори:

д-р екон. наук, проф. М. М. Новікова,
канд. екон. наук, ст.викл. А. Б. Швед

Рецензенти

Н. О. Кондратенко, доктор економічних наук, професор, професор кафедри менеджменту і адміністрування Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова;

Г. В. Запорожець, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту і адміністрування Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова

*Рекомендовано кафедрою менеджменту і публічного адміністрування,
протокол № 1 від 01 вересня 2022 р.*

© М. М. Новікова, А. Б. Швед, 2022

© ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2022

ЗМІСТ

Вступ.....	5
МОДУЛЬ 1 Наукові дослідження в публічному управлінні та адмініструванні.....	7
Змістовий модуль 1 Методологічні основи наукових досліджень	7
Тема 1 Методологія: сутність, зміст, поняття.....	7
1.1 Діяльність людини: пізнавальна (гносеологічна), аксіологічна, практиологічна.....	7
1.2 Наука як результат і особливий вид пізнавальної діяльності людини.....	10
1.3 Логічний аналіз об'єкта, суб'єкта і предмета методології наукового дослідження.....	13
Тема 2 Методологія наукових досліджень.....	16
2.1 Поняття методології наукових досліджень.....	16
2.2 Методологія теоретичних досліджень.....	19
2.3 Методологія емпіричних досліджень.....	22
2.4 Пізнавальні прийоми наукових досліджень.....	24
Тема 3 Особливості методологічних основ наукових досліджень в публічному управлінні та адмініструванні	26
3.1 Публічне управління та адміністрування – характеристика напрямку наукових досліджень.....	26
3.2 Обґрунтування вибору методів наукових досліджень в публічному управлінні та адмініструванні.....	29
3.3 Практичні аспекти використання методів наукових досліджень в публічному управлінні та адмініструванні.....	30
Змістовий модуль 2 Концептуальні основи генерування нових (креативних) ідей.....	31
Тема 4 Концептуальні основи наукового дослідження.....	31
4.1 Поняття та зміст наукової концепції.....	31
4.2 Етапи наукового дослідження проблеми.....	32
4.3 Реалізація наукової концепції в публічному управлінні та адмініструванні.....	34
Тема 5 Інформаційно-аналітичне забезпечення пошуку нових ідей в публічному управлінні та адмініструванні.....	35
5.1 Пошук, збір і обробка інформації для інноваційного вирішення існуючих проблем в публічному управлінні та адмініструванні.....	35
5.2 Технологія аналітичної обробки інформації.....	41
5.3 Генерування нових(креативних) ідей.....	44
Тема 6 Формування концепції кваліфікаційної роботи.....	47
6.1 Структура концепції кваліфікаційної роботи.....	47
6.2 Методичні основи обґрунтування ідеї кваліфікаційної роботи.....	50
6.3 Проєктування ефективної системи управління організацією.....	54

Змістовий модуль 3 Практична реалізація новацій в публічному управлінні та адмініструванні.....	58
Тема 7 Реалізація процесу наукового дослідження.....	58
7.1 Обґрунтування наукової проблеми.....	58
7.2 Формулювання та обґрунтування наукових гіпотез в публічному управлінні та адмініструванні	60
7.3 Шляхи вирішення наукової проблеми.....	63
Тема 8 Оприлюднення результатів наукових досліджень та їх впровадження в практику управління організацією.....	64
8.1 Підготовка до публікації наукової статті.....	64
8.2 Написання тез доповідей на наукові конференції.....	67
8.3 Підготовка наукових звітів.....	72
8.4 Оприлюднення та захист результатів кваліфікаційної роботи.....	75
Тема 9 Організація роботи дослідників в процесі підготовки кваліфікаційної роботи.....	77
9.1 Вибір теми кваліфікаційної роботи.....	77
9.2 Складання робочого плану.....	80
9.3 Вивчення джерел інформації і складання їх огляду.....	81
9.4 Самоперевірка відповідності змісту кваліфікаційної роботи її меті та завданням.....	83
Список рекомендованої літератури.....	85

ВСТУП

Сьогодні в умовах реформування українського законодавства, збільшення наукової і технічної інформації, швидкого старіння інформації серйозного значення набуває підготовка висококваліфікованих здобувачів, що мають високу професійну і теоретичну підготовку, здатних до самостійної творчої роботи.

Сучасну вищу освіту необхідно удосконалювати згідно до вимог науково-технічного прогресу, який пред'являє нові вимоги до знань здобувачів, до їх творчого розвитку та мислення, вміння самоудосконалювати та оновлювати свої знання відповідно до новітніх тенденцій, знаходити найбільш раціональні конструктивні, технологічні, організаційні й економічні рішення, добре орієнтуватися в доборі наукової інформації, ставити та вирішувати різні принципово нові питання, самостійно виконувати науково-дослідницьку роботу, аналізувати і узагальнювати інформацію.

Виконання цих завдань можливе у випадку володіння молодими фахівцями новітніми знаннями в сфері наукових досліджень, що може забезпечити лише наукова підготовка здобувачів у ВНЗ.

Головною метою конспекту лекцій є формування у здобувачів формування розуміння сучасних напрямів здійснення наукових досліджень; опанування методології, методів та логіки наукових досліджень; набуття навичок наукової організації досліджень; формування навичок та прийомів щодо пошуку інформаційних джерел та роботи з ними; набуття вмінь узагальнення результатів дослідження; опанування вимог та стандартів щодо оформлення результатів наукового дослідження.

Завданнями вивчення навчальної дисципліни «Наукові дослідження в публічному управлінні та адмініструванні» є теоретична підготовка здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти з таких фахових компетентностей: розуміння сутності понять і категорій методологій наукових досліджень; здатність організації процесу наукового дослідження, вибору об'єктів наукового дослідження, застосування теоретичних та емпіричних методів наукового дослідження; здатність вибирати та використовувати методики наукового дослідження, розуміти їх зміст; здатність планувати науково-дослідну роботу, оформляти її результати, впроваджувати їх в практичну діяльність організацій; здатність генерувати наукові гіпотези; вміння володіти традиційними та сучасними інноваційними методами проведення наукових досліджень і визначити економічну та/або соціальну ефективності впровадження результатів наукових досліджень.

Результатом вивчення дисципліни «Наукові дослідження в публічному управлінні та адмініструванні» має бути досягнення здобувачами такого

теоретичного рівня знань і практичних навичок, який дозволить їм самостійно здійснювати наукові дослідження, застосовуючи адекватний інструментарій; генерувати й ідентифікувати наукові ідеї; обґрунтовувати й доводити наукові гіпотези; логічно формувати програму наукового дослідження; здійснювати моніторинг наукової проблематики; інтерпретувати та систематизувати наукову інформацію; презентувати результати наукових досліджень.

Предметом вивчення є система загальних принципів і підходів наукового дослідження, методи, технології дослідження, що пов'язані з науковою та практичною професійною діяльністю в публічному управлінні та адмініструванні.

Успішність наукової діяльності неможлива без знання її методології, теорії, технології, методів та організації. Сучасний фахівець повинен мати не тільки глибоку професійну підготовку, а й певний обсяг знань у галузі наукових досліджень, що передбачає засвоєння методологічних засад наукової праці, уміння збирати і опрацьовувати інформацію, розробляти програми наукових досліджень, аналізувати одержані результати та оформляти їх у вигляді наукового звіту.

Поряд із практичними вміннями здійснювати наукове дослідження, необхідною умовою ефективної та успішної наукової діяльності є готовність особистості до науково-дослідної роботи, її пошукова активність, продуктивна дослідницька поведінка, стійке прагнення до творчого наукового пошуку та комплекс індивідуально-психологічних і характерологічних особливостей, що забезпечить високу ефективність її професійного функціонування.

МОДУЛЬ 1 НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ В ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ ТА АДМІНІСТРУВАННІ

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1 МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

ТЕМА 1 МЕТОДОЛОГІЯ: СУТНІСТЬ, ЗМІСТ, ПОНЯТТЯ

План

- 1.1 Діяльність людини: пізнавальна (гносеологічна), аксіологічна, праксіологічна.
- 1.2 Наука як результат і особливий вид пізнавальної діяльності людини.
- 1.3 Логічний аналіз об'єкта, суб'єкта і предмета методології наукового дослідження.

1.1 Діяльність людини: пізнавальна (гносеологічна), аксіологічна, праксіологічна

Діяльність людини – процес (процеси) активної взаємодії суб'єкта з об'єктом, під час якого суб'єкт задовольняє свої потреби чи досягає мети. Діяльністю можна назвати будь-яку активність людини, якій вона сама надає деякий сенс. Діяльність характеризує свідому сторону особистості людини (на відміну від поведінки).

Пізнавальна діяльність – це процес відображення в мозку людини предметів та явищ дійсності. Вона складається із серії пізнавальних психічних процесів: відчуття, сприймання, уваги, пам'яті, уяви, мислення і мовлення. Відображення реальності в людській свідомості може відбуватися на рівні чуттєвого та абстрактного пізнання.

Чуттєве пізнання характеризується тим, що предмети і явища об'єктивного світу безпосередньо діють на органи чуття людини – її зір, слух, нюх, тактильні та інші аналізатори і відображаються у мозку. До цієї форми пізнання дійсності належать пізнавальні психічні процеси відчуття та сприймання.

Відчуття – це психічне відображення окремих властивостей предметів і явищ. Це найбільш просте психічне явище, що являє собою переробку нервовою системою тих подразників, які виходять із зовнішнього світу або з внутрішнього середовища організму. Залежно від подразників і органів почуттів (аналізаторів), для яких вони є адекватними, відчуття підрозділяються на зорові, слухові, зобов'язальні, нюхові, смакові, температурні, кінестетичні (пов'язані з рухом).

Сприйняття – більш складний процес. Це цілісне відображення образів навколишнього світу у всьому різноманітті їх властивостей, тому підрозділ сприйняття на зоровий, слуховий та ін. досить умовно. У сприйнятті складається комплекс декількох відчуттів, і це вже не простий результат впливу подразників на органи почуттів, а активний процес переробки інформації.

Вищою формою пізнання людиною є абстрактне пізнання, що відбувається за участю процесів мислення та уяви. У розвиненому вигляді ці пізнавальні

процеси властиві тільки людині, яка має свідомість і виявляє психічну активність у діяльності. Істотною особливістю мислення та уяви є опосередкований характер відображення ними дійсності, зумовлений використанням раніше здобутих знань, досвіду, міркуваннями, побудовою гіпотез тощо.

Об'єктом пізнання у процесах мислення та уяви є внутрішні, безпосередньо не дані у відчуттях об'єктів, закономірності явищ та процесів. Важливу роль у пізнавальній діяльності людини відіграє пам'ять, яка своєрідно відображає, фіксує й відтворює те, що відображається у свідомості у процесі пізнання.

Важливою характеристикою пізнавальної діяльності є емоційні та вольові процеси, які спонукають особистість до активних дій, вольових актів. Пізнання предметів та явищ об'єктивної дійсності, психічного життя людини здійснюється всіма пізнавальними процесами. Підґрунтям розумового пізнання світу, яким би складним воно було, є чуттєве пізнання. Разом з тим сприймання, запам'ятовування, відтворення та інші процеси неможливі без участі в них розумової діяльності, переживань та вольових прагнень. Але кожний з цих процесів має певні закономірності й постає у психічній діяльності або як провідний, або як допоміжний.

Пізнавальна (гносеологічна) діяльність людини полягає в тому, що вона, орієнтуючи пізнавальні прагнення людини на пізнання природи і сутності світу, природи та сутності самої людини, загальної структури світу, зв'язків і законів його розвитку, з одного боку, озброює людей знанням про світ, людину, про зв'язки і закони, а з іншого – здійснює вплив на кожную форму суспільної свідомості, детермінуючи необхідність для кожної з них (в своїй сфері) усвідомлювати дійсність крізь призму відношення «людина – світ».

Аксіологія (теорія цінностей) – філософське вчення про природу цінностей, їх місце в реальності та структурі ціннісного світу, зв'язки цінностей між собою, з соціальними і культурними факторами, структурою особистості.

Цінності виступають формами утримання й закріплення споріднених, спільних смислів. Вони відіграють роль упорядників життя людини і суспільства. Цінності виконують консолідуючу функцію у створенні певного життєвого світу як поля взаємодії різних індивідів. Визнаючи певні цінності, індивід включається у певне співтовариство, бере на себе зобов'язання виконувати вимоги та приписи, діяти за правилами. Проте цінності не тільки поєднують людей, складають ґрунт для певного життєвого світу, а й відмежовують їх від інших можливих ціннісних світів. Звідси – можливість конкуренції між цінностями, яка часто переходить у відкриту боротьбу.

За своїм статусом і рівнем функціонування цінності можна поділити на *ситуативні* та *універсальні*.

Універсальні цінності зумовлюють не кожную окрему дію, не конкретні вчинки, а цілі людської діяльності, її сенс і мету.

Цінності дозволяють людині поділити реальність на позитивно-значущу (добре, красиве, істинне), негативно-значущу (зле, потворне, хибне) й ціннісно нейтральну. Це допомагає діяти дещо автоматично у стандартних життєвих ситуаціях, маючи ціннісні орієнтири ми не змушені щоразу робити вибір у

глобальних межах, тобто зважаючи на всі передумови й можливі наслідки деякої події нашого життя. Достатньо оцінити проблему, тобто визначити її в полі цінностей.

Мірою спрощеного ставлення до світу (коли світ поділяється на «чорне» і «біле», «друзі» та «вороги»), межею автоматизму чи конформізму повинна слугувати совість, сумління кожної окремої особистості, як вияв самосвідомості людини, її самооцінка.

Сумління має інтуїтивний і критичний характер.

Докори сумління – це завжди сумнів у межових засадах свого буття. Факти історії розвитку людини і суспільства підтверджують вимогу постійного оновлення, переоцінки цінностей. Але залишається за будь-яких змін дещо стале, що є ґрунтом співжиття людей, це так звані базові цінності: життя, краса, істина, добро, свобода, користь, здоров'я, мудрість, традиція та інші.

Перелічені цінності, незважаючи на свою укоріненість у досвіді, мають традиційні способи обґрунтування: міфологічний, релігійно-містичний, раціонально-логічний, емоційнообразний, життєво-практичний (особистий приклад).

Цінності мають бінарний характер. Практичним втіленням цінностей постають *норми*. Тобто зміст цінності відображається у вимогах і приписах. Тому в практиці піддають аналізу не абстрактні цінності, а нормативно-ціннісні системи.

Інша форма практичного буття цінностей – *символи*, тобто певні знакові комплекси (графічні, звукові або у формі дій), які безпосередньо-чуттєво передають зміст тих чи тих цінностей.

Носіями цінностей можуть бути найрізноманітніші явища та предмети навколишнього світу. Саме в тому, що будь-яка річ може набувати для людини статусу цінності, полягає головна наша відмінність від тварин. Речі самі собою – ціннісно нейтральні. Ціннісний аспект виникає у певному соціальному контексті через зіставлення предметів та явищ з традиційними системами цінностей.

Сучасна людина схильна до проявів ціннісної фетишизації предметів, які задовольняють її вітально-тілесні та емоційні потреби, не менше, ніж представники попередніх поколінь. Продукти і речі не мають цінності самі по собі, а лише завдяки їх здатності задовольнити людські потреби.

Фетишизація предметів бажань – джерело ідеології гедонізму та споживацтва і вияв негативного ціннісного відношення, результатом якого може стати нівелювання самоцінності людини.

Функціонування цінностей – це їх вплив на людську діяльність, людську поведінку, суспільне життя, розвиток культури. Функціонування цінностей досліджується у таких аспектах: синхронічний, діахронічний.

Критеріями позитивних вітальних цінностей сьогодення можуть бути принципи здорового, гармонійного психофізичного розвитку, які передбачають помірковане ставлення до своїх тілесних і емоційних потреб, раціонально зважений підхід до їх задоволення. В ієрархії цінностей духовні цінності займають найвищий щабель.

Праксеологія та **праксіологія** (від грец. πράξις – дія та грец. λογία} – мова, вчення) – галузь досліджень, що вивчає людську діяльність, зокрема в аспекті її ефективності.

Праксеологія (стосується загальної теорії ефективної організації діяльності) – це наука про загальні закони будь-якої роботи людини. Праксеологія – це наука про діяльність. Праксеологія твердить, що дія лежить в основі розвитку людини. Праксеологія – це філософська дисципліна, яка стосується загальних законів будь-якої роботи чи діяльності людини. Праксеологія виступає загальною роботою ефективної організації діяльності.

Праксеологія має реєстраційно-впорядковуючий характер стосовно норм організації ефективної діяльності. Головне її покликання – знайти загальні закони будь-якої людської діяльності й на цьому ґрунті виробити найбільш загальні норми такої діяльності. Іншими завданнями праксеології є простежити динаміку прогресу майстерності людини та здійснити аналітичний опис форм, елементів дії, принципи їх взаємодії.

Таким чином, **праксеологія** є наукою синтезуючою і прагматичною, яка прагне виробити практичні поради на ґрунті раціональної систематизації великої кількості найрізноманітніших джерел. Праксеологія займається певним видом людської діяльності, а саме – цілеспрямованою діяльністю.

Праксеологія – особлива галузь знань, що спрямована на виявлення загальних тенденцій логіки діяльності, складова методології, що намагається теоретично узагальнити величезний досвід людства в результативній діяльності, визначає якісні характеристики діяльної особистості.

У діяльності ділової людини знання становлять істотну цінність для якісного виконання нею функціональних обов'язків. Знання основних закономірностей впливу виробничої обстановки, обладнання, робочих дій, типологічних особливостей стилів мислення та трудової діяльності працівників, енергетичних витрат під час тієї чи іншої виробничої діяльності, впливу негативних виробничих факторів, вимог ергономіки, режимів праці мають істотне методичне і практичне значення, даючи змогу кваліфікованому спеціалісту враховувати їх в організації трудової діяльності.

1.2 Наука як результат і особливий вид пізнавальної діяльності людини

Наука – це процес творчої діяльності по отриманню нового знання, і результат цієї діяльності у вигляді цілісної системи знань, сформульованих на основі певних принципів. Наука є найвищим щаблем розумового розвитку людини, вершинним і найспецифічнішим досягненням людської культури. Вона може сформуватися тільки за певних умов.

Наука – сфера людської діяльності, функцією якої є вироблення і систематизація об'єктивних знань про дійсність; одна з форм суспільної свідомості. У процесі історичного розвитку наука перетворилася на продуктивну силу і важливий соціальний інститут. Вона впливає на державне, соціальне і громадське життя.

Поняття «наука» охоплює як діяльність, спрямовану на отримання нового знання, так і результат цієї діяльності – суму здобутих на певний час знань, сукупність яких створює наукову картину світу.

Наука, як діяльність є процедурою узагальнення реальності, а наука, як система знань – це сума суджень, що узагальнюються. Визначення будь-якого феномену зводиться до вказівки на те незмінне, що зберігається в ньому протягом усього часу існування незалежно від усіх його метаморфоз. Тому при визначенні науки необхідно звертати увагу насамперед на стійке в ній, тобто не на конкретні характерні для її історичного стану судження (знання), а на «вічні» особливості пізнавальної процедури. Отже, наука є узагальненням реальності, сумою знань суджень, що відповідають конкретному масштабу узагальнення.

Наука завжди розвивається у конкретних історичних умовах, які зумовлюються передусім рівнем розвитку суспільства. Властиві йому засоби виробництва і технології ставлять перед наукою конкретні завдання, створюють можливості реалізації її досягнень. Історії відомо чимало прикладів, коли суспільні відносини гальмували розвиток науки, перешкоджали використанню її відкриттів. У свою чергу, досягнення науки, технічний прогрес сприяють розвитку суспільства.

Наука передбачає процес отримання нового знання і результат цього процесу (систему об'єктивних знань, що адекватно відображають реальність). Вона наділена суттєвими ознаками, що принципово відрізняють її від інших можливостей пізнання світу.

На відміну від міфології та релігії наука є об'єктивною, має апарат дослідження та певні схеми доведень, здатна відрізнити істинне знання від помилкового або суб'єктивного. Наука прагне до пізнання внутрішньої сутності явищ і до побудови системи знань, на противагу об'єктивному емпіричному знанню, отриманому на основі практичного досвіду, яке описує лише зовнішні аспекти явища.

Систему наукових знань утворюють виявлені факти, їх понятійний, якісний і кількісний опис, а також емпіричні закономірності, що були встановлені шляхом їх аналізу. Проте для цілісного наукового уявлення про дійсність необхідно визначити те загальне або спільне, яке стосується всього світоутворення чи окремих його частин – закон або групу законів.

Наука – це особливий вид пізнавальної творчої діяльності, спрямований на вироблення об'єктивних, системноорганізованих знань про природу та суспільство. Метою науки є виявлення законів завдяки яким у процесі людської діяльності можливо перетворювати різноманітні об'єкти. Такими об'єктами можуть бути природні підсистеми соціальні групи, людська свідомість та ін. Знання отримані за допомогою науки необхідні людині для орієнтації в навколишньому світі, передбачені подій з метою подальшого практичного освоєння.

Отже, з вищенаведеного видно, що наука – це інструмент, створений людством, для виробництва знань.

Знання – перетворений практикою результат пізнання дійсності. Більшість науковців дотримуються думки про швидку трансформацію нинішньої

цивілізації у нову, так звану постіндустріальну або інформаційну цивілізацію. Наблизитися до такого суспільства можна лише за умов, коли визначальною рисою способу життя людини у всіх сферах існування стануть знання.

Знання – це результат інтелектуальної діяльності людини, групи фахівців (кафедри) чи штучного інтелекту, адекватне відбиття дійсності у свідомості людини. Причому сутність знань у зовнішнє середовище передається за допомогою інформації у вигляді тексту, діаграм, графіків, формул. Як правило, ця інформація структурується у вигляді зв'язків, залежностей та взаємовідносин між складовими. Саме структурована інформація і є сутністю знань.

Отже, знання – це завжди інформація, але не всяка інформація – це знання. Слово *інформація* (від лат. *information* – роз'яснення, поінформування) – повідомлення про щось. У побуті під цим словом розуміють повідомлення про що-небудь, які люди передають один одному. Причому інформацію можливо передавати не лише за допомогою мови, а й за допомогою невербальних засобів (міміки, поглядів, рухів тощо).

Поняття «інформація» має на увазі слабо структуровані дані, які не можуть використовуватися для ухвалення стратегічних рішень. Знання, на відміну від інформації, більш структуровані, визначають галузь його застосування і мають більш тривалий термін застосування.

Помітити розбіжність, невідповідності існуючих теоретичних об'єктів та фактів, в контексті теорій, дозволяє точне знання фактів та вдумливе до них відношення, а це у свою чергу, сприяє удосконаленню теорій. У цьому процесі варто виділити знання про факти. У соціальній роботі знання про факти мають бути описані та кваліфіковані дуже ретельно і ґрунтовно. Описуючи факти, варто особливу увагу приділяти внутрішнім зв'язкам, які здатні суттєво посилити характеристику об'єкта, що вивчається (зв'язки між елементами системи), а також звернути увагу на зовнішні зв'язки (зв'язки з оточуючим середовищем, з іншими системами, які мають суттєвий вплив на об'єкт дослідження). Без знання фактів ми не можемо вести мову про вивчення і доведення відповідних закономірностей. А як відомо – наукові дослідження саме і спрямовані на те, щоб виявляти закономірності і використовувати їх у практичній діяльності. Знання людини є продуктом її інтелекту. А цінність знань визначається можливістю і результативністю їх використання. Саме питання приналежності знань та результатів їх використання, стало на сучасному етапі розвитку науки досить актуальним, тобто важливого значення набуває юридична складова і з кожним роком все більше акцентується увага на необхідності прийняття законів про інтелектуальну власність та авторське право.

Наука вирізняється величезною кількістю характерних ознак. Сучасні дослідники науки виділяють у ній такі ознаки, як універсальність, фрагментарність, загальну значущість, знеособлення, систематичність, незавершеність, спадкоємність, критичність, вірогідність, позаморальність, раціональність і чутливість.

Універсальність науки виявляється в тому, що вона дає знання, істинні для всього універсуму.

Фрагментарність виражається в тому, що наука диференційована на окремі дисципліни, вивчає фрагменти реальності, які описуються цими дисциплінами.

Загальна значущість науки полягає в тому, що її знання значуще для всіх людей.

Знеособленість науки зводиться до того, що на її кінцеві результати не впливають індивідуальні особливості учених.

Систематичність виявляється в тому, що наука надає системної природи знанню, систематизує його.

Незавершеність науки зумовлена безкінечністю сущого як у ширину, так і в глибину, коли досягнення абсолютної істини неможливе.

Спадкоємність науки передбачає вічний процес співвіднесення нового знання зі старим.

Критичність науки виражається у тому, що наука завжди готова поставити під сумнів і переглянути свої навіть основоположні результати.

Вірогідність науки потребує постійної перевірки знань, яке і становить тіло науки.

Позаморальність науки не варто зводити до етики ученого, вона виражається в тому, що саме знання не є ні моральним, ні аморальним; моральні оцінки стосуються лише до діяльності дослідників, або до застосування результатів досліджень.

Раціональність науки виражається у тому, що наука будується на раціональних засадах, опирається на процедури мислення, закони логіки, закономірності функціонування і розвитку об'єктів.

Чутливість науки визначається тим, що результати потребують емпіричної перевірки, сприйняття дослідником.

Варто знати, що наука принципово відрізняється:

- від релігії, оскільки заснована на доказах, а не на вірі;
- від мистецтва – тому що будується не на чуттєвих образах, а на раціональності;
- від ідеології, бо орієнтована на об'єктивну істину, а не на вираження інтересів певних соціальних і політичних сил.

1.3 Логічний аналіз об'єкта, суб'єкта і предмета методології наукового дослідження

Особливим видом аналізу є *логічний аналіз*, тобто методологічний підхід до результатів пізнавальної діяльності людей – знання в різних його формах і видах, яке виражене засобами природної і штучної мов на підставі законів науки логіки. Логічний аналіз означає виявлення структурних елементів (видів, типів, рівнів) знання, яке оформлене у вигляді певного тексту та їх співвідношення між собою, з'ясування логічного значення істинності або хибності висловлювань у тексті, логічної експлікації («пояснення», «уточнення») понятійного апарату, через який реалізується це знання, встановлення несуперечності, обґрунтованості, доведеності цього знання.

Наукове дослідження – процес дослідження певного об'єкта (предмета або явища) за допомогою наукових методів, яке має на меті встановлення закономірностей його виникнення, розвитку і перетворення в інтересах раціонального використання у практичній діяльності людей. Наукове дослідження містить об'єкт і предмет, на пізнання яких воно спрямоване.

Об'єктом дослідження є процес або явище, що породжує проблемну ситуацію, і обране для вивчення.

Предмет знаходиться в межах об'єкта, який вивчається.

Мета наукового дослідження включає визначення об'єкта, вірогідність вивчення його структури, характеристик, зв'язків на основі розроблення у науці принципів і методів пізнання для отримання корисних для діяльності людини результатів, впровадження в практику, отримання певного ефекту.

Виділяють дві форми наукових досліджень: фундаментальні та прикладні.

Фундаментальні наукові дослідження – наукова теоретична та (або) експериментальна діяльність, спрямована на здобуття нових знань про закономірності розвитку та взаємозв'язку природи, суспільства, людини.

Прикладні наукові дослідження – наукова і науково-технічна діяльність, спрямована на здобуття і використання знань для практичних цілей.

Наукові дослідження здійснюються з метою одержання наукового результату.

Науковий результат – нове знання, здобуте в процесі фундаментальних або прикладних наукових досліджень, зафіксоване на носіях наукової інформації у формі наукового звіту, наукової праці тощо. До основних результатів наукових досліджень належать: наукові реферати; наукові доповіді (повідомлення) на конференціях, нарадах, семінарах, симпозіумах; кваліфікаційні, магістерські роботи; звіти про науково-дослідну роботу; наукові переклади; дисертації (кандидатські або докторські); автореферати дисертацій; депоновані рукописи; монографії; наукові статті; аналітичні огляди; авторські свідоцтва, патенти; алгоритми і програми; звіти про наукові конференції; бібліографічні покажчики та ін.

Суб'єктами наукової діяльності є: вчені, наукові працівники, науково-педагогічні працівники, а також наукові установи, наукові організації, вищі навчальні заклади III–IV рівнів акредитації, громадські організації у сфері наукової та науково-технічної діяльності.

Ознаки наукового дослідження:

- 1) творчий характер – встановлення нових фактів, здобуття нових знань;
- 2) самостійність – представлення власного варіанту вирішення поставлених завдань;
- 3) наступність – послідовність зв'язку із попередніми дослідженнями у даній галузі, передбачення перспектив наступних досліджень;
- 4) новизна та унікальність – обов'язкові елементи новизни різного ступеня: від узагальнення і конкретизації вже відомого – до принципово оригінальних підходів, технологій;
- 5) зв'язок з іншими науками – розгалуження наукових галузей, утворення на їх перетині нових;

б) органічний зв'язок теорії і практики – як найсуттєвіша умова вірогідності науково-педагогічного дослідження [1].

Процес пізнання включає в себе накопичення фактів. Без систематизації та узагальнення, без логічного осмислення фактів не може існувати ніяка наука. Спираючись на конкретні методи дослідження, вчений отримує відповідь на те, з чого потрібно розпочати дослідження, як узагальнити факти і яким шляхом дійти до висновків. Формою здійснення розвитку науки є наукове дослідження. Науково-дослідний процес – це сукупність організаційних, методичних і технічних прийомів, здійснюваних за допомогою певних процедур. При проведенні наукових досліджень відрізняють поняття «об'єкт» і «предмет» пізнання і дослідження.

Об'єктом дослідження прийнято називати те, на що спрямована пізнавальна діяльність дослідника, тобто процес або явище, яке породжує проблемну ситуацію і обране для дослідження.

Об'єкт відносно автономний і має чіткі межі. Відрізняють об'єкти природні, соціальні, ідеалізовані. Досліджувати можна емпіричні (якість продукції, собівартість) та теоретичні (дія закону вартості) об'єкти.

На емпіричному рівні вчений має справу з природними і соціальними об'єктами, теорія оперує виключно ідеалізованими об'єктами. Усе це зумовлює істотну різницю і в методах дослідження.

Предметом дослідження є досліджувані з певною метою властивості, характерні для наукового пізнання, тобто це визначення певного «ракурсу» дослідження як припущення про найсуттєвіші для вивчення обраної проблеми характеристики об'єкта. Один і той же об'єкт може бути предметом різних досліджень і навіть наукових напрямів.

Об'єкт і предмет дослідження, як категорії наукового процесу, співвідносяться між собою як загальне і часткове (наприклад, об'єкт дослідження – підприємство, предмет дослідження – витрати виробництва). Залежно від ступеня складності виділяють прості і складні об'єкти дослідження, відмінність між ними визначається кількістю елементів та видом зв'язку між ними. Прості об'єкти складаються з кількох елементів, наприклад заробітна плата робітників. До складних відносять об'єкти з невизначеною структурою, яку необхідно дослідити, наприклад собівартість виробів.

Завдання дослідника полягає у визначенні факторів, які впливають на об'єкт дослідження, відборі і зосередженні уваги на найсуттєвіших з них.

Фактор – це активно діючі рушійні сили, які через причинно-наслідковий зв'язок призводять до якісних і кількісних змін в об'єкті дослідження.

Критеріями відбору суттєвих факторів є мета дослідження та рівень накопичених знань у цьому напрямку. Відбір найсуттєвіших факторів, які впливають на об'єкт дослідження, має велике практичне значення, оскільки впливає на ступінь вірогідності результатів дослідження. Якщо будь-який суттєвий фактор не враховано, то висновки, здобуті в результаті дослідження, можуть бути помилковими, неповними або зовсім хибними. Виявлення суттєвих факторів простіше, якщо дослідження ґрунтуються на добре опрацьованій теорії. Якщо теорія не дає відповіді на поставлені запитання, то використовують

гіпотези, наукові ідеї, сформовані в процесі попереднього вивчення об'єкта дослідження.

Класифікація об'єктів дослідження здійснюється за двома методами:

1) за наявністю і відсутністю ознак – полягає в тому, що більшість об'єктів поділяються на два класи. Один з них має певну властивість, а другий не має її. Наприклад, витрати поділяються на виробничі (далі нема поділу) та невиробничі (пов'язані з виробництвом і не пов'язані).

2) за видозміною ознак – полягає у тому, що члени поділу являють собою такі сукупності предметів, в кожній із яких загальна для всіх сукупностей ознака виявляється по особливому, з тими чи іншими варіаціями. При класифікації об'єктів наукових досліджень виходять з того, що наука пояснює характер тих чи інших процесів діяльності, ґрунтується на певних методах їх дослідження. Використовуючи певний метод дослідження вчений отримує відповідь на те, з чого потрібно починати дослідження, яким чином групувати об'єкти і давати оцінку фактам.

ТЕМА 2 МЕТОДОЛОГІЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

План

- 2.1 Поняття методології наукових досліджень.
- 2.2 Методологія теоретичних досліджень.
- 2.3 Методологія емпіричних досліджень.
- 2.4 Пізнавальні прийоми наукових досліджень.

2.1 Поняття методології наукових досліджень

Основною формою пізнання реальної дійсності є наукове пізнання. Воно проходить цілеспрямовано, являє собою наукове дослідження, має певну природу, структуру й особливості. Результатом наукового пізнання виступає система понять, категорій, методологій, методів, законів, теорій.

Головною метою наукового пізнання є відкриття об'єктивної істини, що базується на конструктивно-критичному ставленні до дійсності. Основною функцією наукового пізнання є обслуговування потреб практики.

Наукове пізнання виступає як складний, суперечливий процес відтворення знань. Наукове пізнання здійснюється за допомогою різних методів дослідження, що є певними способами, прийомами й процедурами, якими повинен володіти суб'єкт пізнання в процесі наукового дослідження.

Наукова методологія має бути заснована на використанні таких критеріїв науковості: системність знання, формальна несуперечність, перевірюваність, відтворюваність, відкритість для критики, свобода від упередженості.

Незважаючи на те, що будь-яке наукове дослідження, починаючи від його творчого задуму та постановки проблеми і закінчуючи висновками та оформленням звіту, відбувається за індивідуальними (часто неповторними) рисами та особливостями дослідника, можна виокремити деякі загальні підходи його проведення, які зазвичай називають *методологією*.

Поняття «*метод*» (від грец. *methodos* – спосіб пізнання) означає спосіб діяльності суб'єкта, шлях до будь-чого.

Метод – це спосіб, шлях пізнання реальної дійсності, система прийомів, що регулюють пізнавальну і практичну діяльність людей.

Метод – система сукупності принципів, правил, прийомів, розпоряджень, вимог, способів і норм пізнання і дії, яка повинна орієнтувати суб'єкта пізнання на вирішення конкретного науково-практичного завдання.

Методологія – це вчення про систему методів наукового пізнання, вчення про застосування принципів, категорій, законів діалектики і науки до процесу пізнання і практики на користь здобуття нових знань.

Методика наукового пізнання виражає певну послідовність вирішення конкретного наукового й практичного завдання, сукупність, правила й порядок застосування використовуваних методів.

Питання методології досить складне, оскільки саме це поняття тлумачиться по-різному. Багато зарубіжних наукових шкіл не розмежовують методологію і методи дослідження. У вітчизняній науковій традиції методологію розглядають як учення про методи пізнання або систему наукових принципів, на основі яких базується дослідження і здійснюється вибір сукупності пізнавальних засобів, методів, прийомів.

Найчастіше *методологію* тлумачать як сукупність прийомів дослідження, що застосовуються в якійсь науці. *Методуку* розуміють як сукупність прийомів дослідження, включаючи техніку і різноманітні операції з фактичним матеріалом.

Методологія виконує такі функції:

- визначає способи здобуття наукових знань, які відображають динаміку процесів та явищ;
- передбачає особливий шлях, за допомогою якого може бути досягнута науково-дослідна мета;
- забезпечує всебічність отримання інформації щодо процесу чи явища, що вивчається;
- допомагає введенню нової інформації;
- забезпечує уточнення, збагачення, систематизацію термінів і понять у науці;
- створює систему наукової інформації, яка базується на об'єктивних явищах, і логіко-аналітичний інструмент наукового пізнання.

Ці ознаки поняття «методологія», що визначають її функції в науці, дають змогу зробити такий висновок: методологія – це концептуальний виклад мети, змісту, методів дослідження, які забезпечують отримання максимально об'єктивної, точної, систематизованої інформації про процеси та явища.

Розрізняють три види методології:

1. *Філософську* або фундаментальну – систему діалектичних методів, які є найзагальнішими і діють на всьому полі наукового пізнання, конкретизуючись і через загальнонаукову, і через часткову методологію.

2. *Загальнонаукову*, яка використовується в переважній більшості наук і базується на загальнонаукових принципах дослідження: історичному, логічному,

системному, моделювання тощо. Сучасні дослідники в наукових розробках віддають перевагу системно-діяльнісному підходу, тобто дослідженню комплексної взаємодії суттєвих компонентів: потреба – суб'єкт – об'єкт – процеси – умови – результат. Це забезпечує цілісність, комплексність, структурність, взаємозв'язок з зовнішнім середовищем, цілеспрямованість і самоорганізацію дослідження, створює умови комплексного вивчення будь-якої сфери людської діяльності.

3. *Частково-наукову* – сукупність специфічних методів кожної конкретної науки, які є базою для вирішення дослідницької проблеми.

Філософська, або фундаментальна методологія є вищим рівнем методології науки, що визначає загальну стратегію принципів пізнання особливостей явищ, процесів, сфер діяльності.

Філософська методологія виконує дві функції. По-перше, вона виявляє сутність наукової діяльності та її взаємозв'язки з іншими сферами діяльності, тобто розглядає науку відносно практики, суспільства, культури людини.

По-друге, методологія вирішує завдання вдосконалення, оптимізації наукової діяльності, спирається на розроблені нею світоглядні й загальнометодологічні орієнтири та постулати. Усі досягнення минулого були опрацьовані у вигляді діалектичного методу пізнання реальної дійсності, в основу якого було покладено зв'язок теорії і практики, принципи пізнаності реального світу, взаємодії зовнішнього і внутрішнього, об'єктивного і суб'єктивного тощо.

Проблеми наукового пізнання стали предметом постійного протистояння різних наукових поглядів на світ, на сутність науки та знання через антиномію в гносеології – антиномію раціоналізму – емпіризму.

Під методологією наукового дослідження розуміють сукупність принципів, засобів, методів і форм організації та проведення наукового пізнання поставленої проблеми.

Методологія наділена апаратом дослідження, до якого відносять:

- принципи організації та проведення наукового дослідження;
- різні методи наукового дослідження та способи його проведення;
- понятійно-категоріальну основу наукового дослідження, зокрема: актуальність, проблематика, об'єкт, предмет, мета, завдання, наукова новизна, евристична цінність, теоретична і практична значущість.

Усі складові елементи наукового дослідження є основою методологічного апарату і сукупно являють собою інструментарій цілеспрямованого пізнання об'єктів, явищ і процесів. Результати наукових досліджень здебільшого виражають у вигляді системи понять, закономірностей, законів і теорій.

Методологія наукових досліджень оснований на певних принципах, зокрема:

- принцип єдності теорії і практики, що є взаємообумовленими;
- принцип системності, на підставі якого встановлюється, що кожен досліджуваний об'єкт розглядається як єдине ціле і кожне явище оцінюється у взаємозв'язку з іншими;
- принцип розвитку, що полягає у формуванні наукового знання із відображенням суперечностей, кількісних та якісних змін об'єкта дослідження;

- принцип об'єктивності, що потребує врахування всіх факторів, які характеризують досліджувані об'єкти, явища і процеси;
- принцип декомпозиції, який ґрунтується на поділі системи на частини, виділенні окремих комплексів робіт для створення умов ефективного аналізу та проєктування досліджуваних об'єктів, явищ і процесів;
- принцип абстрагування, який полягає у виділенні істотних та упущенні несуттєвих проявів властивостей досліджуваних явищ і процесів.

Існують різні рівні методологічного аналізу, зокрема:

- динамічний рівень, в який входять світоглядна інтерпретація результатів наукових досліджень, аналіз загальних форм і методів наукового мислення;
- статичний рівень, в який входять принципи, підходи, форми дослідження, які мають загальнонауковий характер;
- аналітико-синтетичний рівень, який складається з конкретної сукупності методів і принципів дослідження, що застосовуються у певній галузі науки;
- предметний рівень, тобто дисциплінарна методологія як сукупність методів і принципів дослідження, що використовуються у певній науковій дисципліні конкретної галузі наук або на стику наук, де сама наукова дисципліна є основною формою організації наукового пізнання;
- міждисциплінарний рівень – це методологія міждисциплінарного комплексного дослідження, що відповідно до логіки наукового пошуку є сферою взаємодії різних наук, коли можна отримати результат лише у разі врахування комплексного знання про предмет.

Будь-яке наукове дослідження проводиться у певній логічній послідовності, внаслідок чого забезпечується конкретність, поетапність та обґрунтованість.

Значення методології наукового пошуку полягає в тому, що вона дає змогу систематизувати увесь обсяг наукового знання й створити умови для розроблення подальших ефективних напрямів дослідження. Знання методології у науковому дослідженні дає змогу впорядкувати отримані результати, розкрити можливості пошуку альтернативних шляхів вирішення поставленої проблеми, оцінити практичну цінність отриманих результатів, розвинути здатність до ведення наукових дискусій та сформувати інтелектуальні здібності особистості дослідника.

2.2 Методологія теоретичних досліджень

Метою теоретичних досліджень є з'ясування в процесі синтезу знань суттєвих зв'язків між досліджуваним об'єктом і зовнішнім середовищем, пояснення й узагальнення результатів експериментальних досліджень та виявлення загальних закономірностей з їх наступною формалізацією [2].

Теоретичне дослідження завершується розробленням теорії, що не обов'язково пов'язана із побудовою її математичного апарату. Теорія проходить у своєму розвитку різні стадії – від якісного пояснення і кількісного вимірювання процесів до їх формалізації – і може бути представлена як у вигляді правил, так і у вигляді математичних рівнянь.

Основні завдання теоретичних досліджень:

- узагальнення результатів дослідження, виявлення загальних закономірностей шляхом оброблення та інтерпретації дослідних даних;
- поширення результатів дослідження на низку подібних об'єктів без повторення всього обсягу досліджень;
- підвищення надійності експериментального дослідження об'єкта (пояснення параметрів і умов спостереження, точності вимірювань).

Теоретичні дослідження передбачають такі етапи виконання:

- аналіз фізичної суті процесів, явищ;
- формулювання гіпотези дослідження;
- побудова (розробка) фізичної моделі;
- проведення математичного дослідження;
- аналіз теоретичних рішень;
- формулювання висновків.

Якщо не вдається виконати математичне дослідження, то формулюється математичне дослідження в словесній формі з використанням графіків, таблиць та ін. У технічних науках необхідно прагнути до застосування математичної формалізації висунутих гіпотез і висновків.

Процес виконання теоретичних досліджень складається із декількох стадій [3, с. 109].

Перша стадія – оперативна, яка включає перевірку можливостей усунення технічних суперечностей, оцінку вірогідних змін у середовищі, що оточує об'єкт, аналіз можливості переносу вирішення завдання з інших галузей знань, застосування «зворотного» рішення.

Друга стадія – синтезна, в процесі якої визначається вплив зміни однієї частини об'єкта на побудову інших його частин, а також необхідні зміни тих об'єктів, що працюють разом із цим об'єктом. Оцінюються можливості застосування зміненого об'єкта в нових умовах та знайденої технічної ідеї для розв'язання інших задач.

Виконання перших двох стадій дає можливість приступити до стадії постановки завдання, в процесі якого визначається кінцева мета розв'язання завдання, перевіряється можливість досягнення тієї ж мети іншими (можливо, більш простими) шляхами, обирається найефективніший спосіб розв'язання завдання та визначаються потрібні кількісні показники. Після цього, за необхідності, уточнюються вимоги до конкретних умов практичної реалізації одержаного розв'язку завдання.

Аналітична стадія включає визначення ідеального кінцевого результату; виявляються перешкоди, які заважають отримати ідеальний результат, та їх причини; визначаються умови, які забезпечують отримання ідеального результату з метою виявлення, за яких умов зникне «перешкода».

Постановка завдання є найважливішою частиною теоретичних досліджень. Розв'язання теоретичних завдань повинно носити творчий характер.

Творчі рішення – це, по суті, розрив звичних уявлень і погляд на явище з іншої точки зору. Необхідно підкреслити, що власні творчі думки (оригінальні рішення) виникають частіше тоді, коли більше сил, праці, часу витрачається на

постійне обдумування шляхів розв'язання теоретичного завдання, чим глибше науковець займається дослідницькою роботою.

Окрім наведених вище методів, часто використовують й інші, логічні методи і правила, які мають нормативний характер. До них належать правила висновку, утворення складних понять із простих та ін.

Спеціальними принципами побудови теорій служать також принципи формування аксіоматичних теорій, критерії несуперечності, повноти і незалежності систем, аксіом та гіпотез тощо.

До теоретичних методів наукового дослідження зазвичай відносять категорії:

Індукція (ймовірні знання) – це форма наукового пізнання, логіка якого розгортається від конкретного до загального, тобто загальне положення виводять логічним шляхом з одиничних суджень. За цим методом дослідження для одержання загальних знань про певний клас предметів (явищ, процесів) необхідно вивчити окремі складові цього класу та віднайти в них істотні ознаки, які властиві лише цьому класу.

Дедукція (ймовірні знання) – це форма наукового пізнання, логіка якого розгортається від загального до конкретного.

За допомогою цього методу розширюються можливості розумового процесу дослідження, в якому можна виокремити два основних рівні:

– на першому рівні доведення розглядають як судження, коли істинність одного встановлюється на основі істинності іншого;

– на другому рівні доведення має форму, що піддається опису, завдяки якому стає зрозумілим сам процес доведення, тобто відбувається структуризація і формалізація процесу дослідження.

Аналіз тісно пов'язаний з дедукцією і являє собою метод наукового пізнання, за логікою якого ціле розкладають на частини, що є складовими цього цілого.

Синтез – це метод наукового пізнання, що сприяє відновленню цілісності досліджуваного об'єкта, явища чи процесу в розмаїтті проявів. Цей метод тісно пов'язаний з індукцією у різних практичних проявах системного дослідження.

Абстрагування – метод наукового пізнання, що полягає в уявному виділенні конкретних ознак та властивостей об'єкта, явища або процесу. Завдяки абстрагуванню стає можливим з всієї сукупності їхніх ознак і властивостей виокремити загальні та найбільш важливі.

Конкретизація – це рух від абстрактного до конкретного з метою виокремлення функціональних зв'язків між складовими частинами досліджуваного об'єкта, явища чи процесу.

Моделювання – це спосіб наукового пізнання, сутність якого полягає у дослідженні моделі об'єкта пізнання на основі абстрактно-логічного мислення за принципами наочності та об'єктивності.

Порівняння – це метод зіставлення досліджуваних об'єктів, явищ чи процесів і виявлення їх подібності та відмінності.

Класифікація полягає в упорядкуванні досліджуваних об'єктів, явищ або процесів, а також їхніх складових на групи, типи, класи, види за певними ознаками.

Серед методів наукового дослідження виокремлюють **аргументацію** – суто логічний процес, суть якого обумовлена істиною судження, яку необхідно довести. Цей процес оснований на сукупності аргументів, у склад яких можуть входити факти, визначення, аксіоми тощо.

За допомогою аргументації досягають цілі лише тоді, коли дослідник дотримується певних правил доведення і, зокрема, побудови тези.

Тезою називають твердження, істинність або хибність якого доводять.

До кожної тези висувуються певні вимоги, зокрема:

- тезу формулюють чітко і правильно, не допускаючи двоякості думки;
- теза має залишатися незмінною, тобто доводять одне й те саме твердження, бо коли це правило не виконується, думка не буде доведена.

Отже, впродовж усього процесу дослідження не варто відступати від первісного формулювання тези, хоча воно може уточнятися й поглиблюватися внаслідок допущених неточностей і похибок.

Серед значніших помилок, які можуть знівелювати результати дослідження, виділяють:

- висунення іншої тези, пов'язаної з першою, але яка за суттю є іншим твердженням і тому не може наблизити вирішення досліджуваної проблеми;
- заміна основної тези подібною, але за своєю спрямованістю і суттю іншою;
- часткова видозміна основної тези або відкидання певних її складових, що робить її недоказовою.

Переконливість аргументації має відповідати таким вимогам:

- до аргументів відносять лише ті твердження, істинність яких доведена і тому вони виконують роль фундаменту, на якому будується вся доказовість;
- аргументи мають бути доведені незалежно від висунутої тези, бо в протилежному випадку самі аргументи потребують доведення;
- аргументи не можуть самі собі суперечити, а тому мають бути самодостатніми.

Для аргументації характерними є доказовість та переконаність.

Доказ – це логічний процес, який дає змогу встановити істинність твердження (судження).

2.3 Методологія емпіричних досліджень

На емпіричному рівні дослідний об'єкт відображається здебільшого з позицій зовнішніх зв'язків і відносин.

Емпіричному пізнанню притаманні збір фактів, первинне узагальнення, опис дослідних даних, систематизація і класифікація.

Емпіричне дослідження спрямоване безпосередньо на об'єкт дослідження, відбувається на основі методів порівняння, виміру, спостерегання, експерименту, аналізу та ін.

Під *емпіричним дослідженням* розуміють також практичні аспекти наукової організації, збір емпіричної інформації, осмислення результатів спостереження і експериментів, відкриття емпіричних законів, формування класифікацій (розбивка класу об'єктів на підкласи) та ін.

Отже, *емпіричне дослідження* – це особливий вид практичної діяльності, що існує в середині науки. Така діяльність потребує наявності специфічних здібностей: мистецтво експериментатора, спостережливості польового дослідника, особистої контактності і такту психологів і соціологів, які займаються проведенням досліджень та ін.

Загальні вимоги до емпіричних методів (та методик):

1. Валідність (англ. valid – дійсний, придатний) – це комплексна характеристика методу (методики), яка вказує на його придатність до використання (об'єктивність, діагностичну силу, репрезентативність, точність, надійність). У найбільше простій і загальному формулюванні валідність тесту це «...поняття, що вказує нам, що тест вимірює і наскільки добре він це робить». Найважливіша складова валідності – визначення області досліджуваних властивостей. Об'єктивність передбачає зменшення суб'єктивного впливу особистості дослідника на результати дослідження.

2. Діагностична сила (роздільна здатність) – характеристика, яка вказує на здатність методу (методики) диференціювати досліджувані об'єкти за вимірюваною ознакою, тобто розподіляти їх як мінімум на три групи: з низьким рівнем вираженості ознаки, середнім та високим.

3. Надійність – характеристика яка вказує на здатність методу давати однакові результати при дослідженні однакових об'єктів у однакових умовах (забезпечувати відтворюваність результатів).

4. Репрезентативність – характеристика, яка вказує на здатність методу (методики) розповсюджувати (переносити) результати, отримані при дослідженні частини об'єктів на всі об'єкти, що входять до даної групи. Це характеристика не стільки методу, скільки досліджуваної сукупності об'єктів, що повинні бути відібрані з дотриманням ряду вимог.

Репрезентативність (франц. representatif – показовий) – властивість вибіркової сукупності представляти характеристики генеральної сукупності. Репрезентативність означає, що з якоїсь наперед заданій чи визначеною статистично погрішністю можна вважати, що представлене у вибірковій сукупності розподіл досліджуваних ознак відповідає їх реальному розподілу.

Для забезпечення репрезентативності вибірки даних необхідно врахувати ряд *обов'язкових* для будь-якого дослідження *умов*. Серед них найважливішими є:

- а) кожна одиниця генеральної сукупності повинна мати рівну імовірність попадання у вибірку;
- б) вибірка змінних виробляється незалежно від досліджуваної ознаки;
- в) добір виробляється з однорідних сукупностей;
- г) число одиниць у вибірці повинне бути досить великим;
- д) вибірка і генеральна сукупність повинні бути по можливості статистично однорідні.

Отримана за допомогою емпіричних методів наукового дослідження інформація є основою для подальшого теоретичного осмислення пізнавальних процесів.

Під *спостереженням* розуміють цілеспрямоване і систематичне сприйняття об'єкта, явища чи процесу, виходячи з певного завдання і мети дослідження. Залежно від тривалості розрізняють такі спостереження: короткочасні і довгочасні, безперервні і дискретні, тобто такі, які неодноразово повторюють через певні проміжки часу.

Експеримент – це цілеспрямоване вивчення явища, процесу чи об'єкта дослідження з метою виявлення невідомих його властивостей чи якостей або перевірки правильності теоретичних положень, які визначаються певною науковою ідеєю. Розрізняють два види експериментів:

- експерименти, за допомогою яких емпірично перевіряють вірність певної гіпотези чи теорії;

- експерименти пошукового характеру, в ході яких відбувається відбір необхідної емпіричної інформації для вирішення поставленої проблеми.

Для проведення науково-пошукового експерименту потрібно:

- сформулювати гіпотезу і розробити та обґрунтувати план її експериментальної перевірки;

- визначити межі (наприклад, часові, просторові), в яких буде проходити експеримент;

- забезпечити умови для успішного проведення запланованого експерименту;

- розробити методику фіксування результатів експерименту і забезпечити їхню точність та адекватність;

- проаналізувати результати експерименту.

Очевидно, що результативність експерименту значною мірою буде залежати від правильності обраної методики та врахування попереднього досвіду у дослідженні поставленої проблеми.

2.4 Пізнавальні прийоми наукових досліджень

До пізнавальних прийомів належать: моделювання, ідеалізація, абстракція, узагальнення, уявлений експеримент.

Моделюванням називають метод дослідження об'єкта, процесу, явищ на моделях. *Модель* у широкому розумінні – це матеріальне або розумове уявлення об'єкта дослідження в образі більш доступному і сприятливому для вивчення, ніж сам оригінал. Між моделлю і оригіналом має бути певна відповідність, яка може бути подібною за фізичними характеристиками моделі і оригіналом або в подібності функцій, які виконують модель і оригінал, або в математичному описі «поведінки» моделі і оригіналу. У кожному конкретному випадку модель зможе виконувати свою роль тільки тоді, коли міра її відповідності оригіналу буде визначена досить чітко. Ця відповідність досягається за допомогою так званих критеріїв подібності.

Моделювання широко застосовується як у теоретичних, так і експериментальних дослідженнях.

Важлива пізнавальна функція моделювання – це пошук нових ідей, гіпотез, теорій. Часто буває так, що теорія початково виникає у вигляді моделі, яка дає спрощене пояснення явища і виступає як первинна робоча гіпотеза, яка зможе перерости в теорію. При цьому в процесі моделювання виникають нові ідеї і форми експерименту, відкриваються невідомі факти. Таке поєднання теоретичного і експериментального моделювання характерне для науки кінця ХХ століття.

Ідеалізація є пізнавальним прийомом, у процесі якого дослідник в думках конструює так званий ідеальний об'єкт, якого немає в дійсності. При створенні ідеального об'єкта спираються на реально існуючий прообраз. Разом з тим, ідеальному об'єкту надаються такі ознаки і властивості, які в принципі не можуть належати його реальному прообразу. З ідеалізацією тісно пов'язана абстракція.

Абстрагування – метод наукового пізнання, суть якого полягає у виділенні кількох ознак або властивостей об'єкта, що досліджується, при означеному розумовому відключенні інших властивостей, зв'язків і відносин предмета. Абстрагування дозволяє замінити в свідомості людини складний процес більш простим, який характеризує найсуттєвіші ознаки предмета або явища, що важливо для створення багатьох понять.

Процес абстрагування здійснюється в два прийоми: перший – виділення в об'єкті, який вивчається, найбільш важливого і встановлення неіснуючих фактів; другий – у реалізації можливостей абстрагування і заміни реального об'єкта більш простим – моделлю. У цьому розумінні ідеалізація і абстрагування невіддільні від моделювання.

Характерною особливістю теоретичних досліджень є широке застосування **узагальнень** – прийомів здобуття нових знань шляхом розумового (уявний) переходу від конкретних висновків і заключень до більш загальних, які в найбільшій мірі відображають суть дослідницького процесу. Перехід від конкретного до загального супроводжується більш високою мірою абстрагування. Диференційна оцінка впливу різних чинників на проходження процесу дозволяє за допомогою узагальнення відокремити вплив другорядних чинників, а вплив багатоманітних основних чинників розглядається з єдиних узагальнених позицій.

Ідеалізація, абстрагування, узагальнення є основою загальної форми науково-дослідного евристичного мислення – мисленого експерименту. Це один із важливих пізнавальних прийомів теоретичного мислення, якому надається форма розумового експериментування.

Розумовий (уявний) експеримент у даний момент набрав важливого значення в формуванні, розширенні і обґрунтуванні основних понять і принципів теоретичного характеру в природничих науках.

Суть розумового експерименту полягає в тому, що за допомогою тільки уявного об'єкта дослідження розглядається в «чистому вигляді» незалежно від конкретної форми його взаємодії з навколишнім світом.

Важливою перевагою уявного (розумового) експерименту перед реальним є те, що в уяві можна проводити такі уявні експерименти, проведення яких у дійсності неможливе.

В основі будь-якого уявного (розумового) експерименту явно чи неявно є запитання: «Що зміниться, якщо...?». Без такої постановки питання експеримент втрачає цінність.

З пізнавальними прийомами тісно переплітаються такі форми узагальнень, як індукція і дедукція, аналіз і синтез. Ці форми і методи є важливими системами розумової діяльності вченого.

При розробці теорії застосовуються логічний і історичний методи. Логічний включає гіпотетично-дедуктивний і аксіоматичний методи. Історичний метод дозволяє досліджувати виникнення, формування і розвиток процесів і подій у часі.

Послідовність реалізації системного підходу проходить за схемою: на основі аналізу структури складної системи функції її елементів роблять висновок про вклад кожного елемента у функціонування системи і її можливості в цілому. Досягнення потрібного сумарного ефекту, управління структурою і функцією складної системи здійснюється її коригуванням або створенням нової системи функціонування.

ТЕМА 3 ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДОЛОГІЧНИХ ОСНОВ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ ТА АДМІНІСТРУВАННІ

План

3.1 Публічне управління та адміністрування – характеристика напрямку наукових досліджень.

3.2 Обґрунтування вибору методів наукових досліджень в публічному управлінні та адмініструванні.

3.3 Практичні аспекти використання методів наукових досліджень в публічному управлінні та адмініструванні.

3.1 Публічне управління та адміністрування – характеристика напрямку наукових досліджень

У сучасних умовах бурхливого розвитку суспільства та всіх сфер його життя особливого значення набувають наукові методи пізнання. Від якості управління значною мірою залежить якість життя, стан відносин у суспільстві, конкурентоспроможність держави тощо. Особливо це стосується публічного управління, яке впливає на всі сфери життєдіяльності суспільства.

Публічне адміністрування як галузь науки є відносно самостійною сферою наукових досліджень, об'єктом якої є публічне адміністрування як вид професійної діяльності, а предметом залежно від змісту науково-практичного завдання – ті чи інші технологічні або аксіологічні її виміри.

У першому випадку йдеться про пошук ефективних оптимальних та раціональних методів досягнення цілей публічно-адміністративної діяльності, в

другому – про оцінювання соціальних, економічних, політичних, культурних, екологічних та інших наслідків цієї діяльності.

За змістом «публічне адміністрування» – це наука про закони, закономірності, принципи, методи, технологію здійснення публічно-адміністративної діяльності, за гносеологічними особливостями – науково-практичний тип знання, на відміну від емпіричного чи теоретичного. Він виникає в умовах, коли вирішення певних практичних проблем стає неможливим без застосування наукових знань і методів.

У методологічному аспекті галузь науки «Публічне адміністрування» характеризується комплексним підходом до використання системи методів, притаманних взаємозв'язку природничих, технічних, суспільних наук і філософії.

Дослідження в галузі публічного управління та адміністрування – це система теоретичних та емпіричних способів і процедур отримання нових знань про керівництво системою публічного управління на рівні закладу, району, області, регіону, країни тощо. Це цілеспрямований процес пізнання, безпосередньо направлений на виробництво нових знань.

У свою чергу якість управління залежить від міри розвитку управлінської науки. Теорія публічного управління характеризується складністю об'єкта дослідження, багатовекторністю проблематики. З огляду на це особливо важливим є побудова наукових досліджень на засадах системного підходу, який дає можливість більш повно вивчити соціально-економічні складні системи, визначити закономірності та особливості їхньої структури, побудови відносин та взаємозв'язків, врахувати специфіку тощо. Тому застосування методології системного підходу є досить важливим у проведенні досліджень в сфері державного управління.

Метою конкретного наукового дослідження, як правило, є отримання вірогідних даних про реальність для їхнього наступного використання в практиці.

Основоположними рисами наукових досліджень є наступні:

- одержання нових знань;
- творчість, тобто створення чого-небудь якісно нового, яке ніколи раніше не існувало;
- елемент новизни або винахідливості;
- використання наукових методів.

Будь-яка діяльність може бути визначена як наукове дослідження за обов'язкової наявності всіх чотирьох вище перелічених ознак.

Публічне адміністрування виступає у якості гіпотези, тобто наукового припущення, що потребує доведення і висувається для теоретичного обґрунтування нової ідеї, забезпечує перехід від нового знання, створення нової (креативної) ідеї, має особливу форму розвитку знань у галузі державного управління.

Наукові гіпотези у публічному управлінні та адмініструванні розглядають у контексті розвитку публічно-адміністративних відносин, висувають для вирішення конкретного завдання чи розв'язання існуючих суперечностей.

Публічне адміністрування як напрям наукових досліджень містить різні наукові школи, методологічні підходи, методологічні настанови, які різняться між собою.

Публічне адміністрування широко використовує знання інших наук (як гуманітарних, так і негуманітарних), а саме філософії, соціології, політології, економічної теорії, кібернетики, права, державознавства та ін.

Публічне адміністрування як сфера діяльності пов'язане з виявленням та вирішенням проблем публічного характеру в межах обмежених ресурсів задля тих цілей, які поставлені суспільством.

Проблема в публічному адмініструванні – невідповідність стану соціального об'єкта вимогам законодавства, акту, прийнятому певним органом чи посадовою особою вищого рівня, суспільним очікуванням тощо.

Суб'єктом управління може бути окрема людина або група людей. До суб'єктів управління відносяться також відповідні суспільні інститути (організації, установи) працівники апарату управління.

Суб'єкт управління повинен:

- володіти здатністю свідомо визначати цілі;
- розробляти і вибирати способи впливу та засоби досягнення прийнятих цілей;
- здійснювати процес управління.

Об'єкт управління – це керована ланка, елемент системи управління, який сприймає управлінську дію з боку інших елементів. За допомогою управлінської праці здійснюється взаємодія між суб'єктом та об'єктом управління, яка реалізує управлінські відносини.

Щоб така взаємодія була ефективною, необхідно виконання наступних умов:

- суб'єкт та об'єкт управління повинні відповідати один одному, тобто мають бути сумісними у процесі функціонування;
- у рамках єдності суб'єкт та об'єкт управління повинні мати відносну самостійність.

Якщо об'єктом управління виступають живі люди, які мають свої власні інтереси, намагання, погляди на ситуацію, вони повинні мати можливість реалізувати їх на практиці. За відсутності такої можливості люди перестануть проявляти активність або застосують усі можливості, щоб досягти свого;

- суб'єкти та об'єкти управління повинні взаємодіяти між собою, спираючись на принципи зворотнього зв'язку і реагуючи певним чином на управлінську інформацію, отриману одним від іншого;

- як суб'єкти так і об'єкти управління повинні бути зацікавлені в чіткій взаємодії: одні – давати необхідні команди, інші – забезпечити їх своєчасне виконання. Можливість суб'єкта управляти обумовлена готовністю об'єкта виконувати команди, які поступають.

Під *організацією* в теорії управління розуміють соціальне утворення, об'єднання груп людей, які вступають у певні соціально-економічні та організаційно-економічні відносини і взаємодіють.

Організація – це складне соціально-економічне утворення. Суспільство складається з безлічі організацій, з ними пов'язане його життя в цілому. Тому важливо знати, що таке організація, які її ознаки, різновиди, навіщо потрібні організації, як вони створюються, функціонують, чому члени організації діють так, а не інакше.

Сучасна теорія управління виокремлює такі основні ознаки організації: наявність загальної мети, самостійність, здійснення діяльності на основі принципу саморегулювання, яке забезпечується за допомогою внутрішнього організаційного центру, наявність певної організаційної культури. Діяльність людей, які перебувають у певних взаємовідносинах для досягнення спільної мети, утворює організаційну структуру. Дії, спрямовані на створення такої структури та передумов її функціонування, називаються організаційним процесом, який має свої фази та особливості розвитку.

На сучасному етапі всі організації розглядаються як відкриті системи – системи, внутрішні елементи яких взаємодіють не лише між собою, а й із зовнішнім середовищем.

Відкритій системі притаманні такі елементи:

– цілісність (взаємозв'язок і взаємодія всіх складових та певна системна якість, що характеризує цю цілісність):

- перспективність (розвиток у напрямі вдосконалення);
- незалежність (можливе відокремлення підприємств);
- спеціалізованість (здатність виконувати окремі функції);
- перетворення вхідних елементів на вихідні;
- централізація (одна зі складових стає домінуючою);
- зростання (тенденція до розширення);
- циклічність розвитку; – рівновага;
- непередбачуваність порушення рівноваги.

3.2 Обґрунтування вибору методів наукових досліджень в публічному управлінні та адмініструванні

Метод наукового дослідження – це досить широке поняття. Наприклад, експериментальний метод дослідження включає в себе організацію і проведення експерименту.

Методика дослідження – це більш вузьке поняття. Наприклад, в експериментальному методі наукового дослідження ви можете використовувати методику електроенцефалографії.

Вибір методик дослідження – одне з найважливіших і важких завдань аспіранта. Використовувані методики і методи наукового дослідження повинні дозволити вам досягти мети дослідження. Наприклад, якщо ви хочете вивчити зміну розумової працездатності щурів лінії «Вістар» під впливом різних фармакологічних засобів, то, як не крути, доведеться ставити експеримент з різними варіантами прийому всяких хімічних гідот щурами і використовувати інформативні методики дослідження оцінки їх розумової працездатності. Якщо

ви замість цього будете знімати у щурів кардіограму, до мети дослідження ви не наблизитеся.

Краще розібратися в методах і методиках дослідження, за допомогою яких ви могли б отримати бажані результати, допоможе вам науковий керівник. Якщо науковий керівник не бажає надати вам таку допомогу, доведеться «перелопатити» величезна кількість безсистемно розкиданої по різних бібліотечних каталогів літератури, що стосується методик дослідження, і спробувати її вивчити.

Кожна наука має певну сукупність методів проведення досліджень при вивченні власного предмета, яку можна класифікувати на такі групи:

- методи накопичування фактів, що мають відношення до об'єкта дослідження (спостереження, реєстрація, вимірювання);

- методи описування фактів або властивостей ідеалізованого об'єкта дослідження та факторів, що відбивають ці властивості, а також явищ (процесів), що досліджуються, розвиток яких визначається цими факторами;

- методи аналізу фактів, властивостей, факторів і явищ за різними показниками і критеріями (оцінка, зіставлення, порівняння, класифікація, впровадження, систематизація);

- методи обґрунтування наукових висновків, серед яких мають бути такі методи: побудови (синтезу), доведення, оцінки вірогідності;

- методи вибору і обґрунтування наукових рекомендацій, у т. ч. методи побудови (синтезу), оцінки й оптимізації;

- методи інтерпретації та експериментальної перевірки висновків і рекомендацій;

- методи техніко-економічної оцінки рекомендацій.

У процесі вирішення наукової проблеми вчений, як правило, самостійно шукає методи та способи її вирішення. Всі прийняті методичні рішення необхідно фіксувати у формі методик, які періодично переглядаються.

Методика дослідження – сукупність методів і прийомів правильного і цілеспрямованого вивчення явищ. При визначенні методики необхідно використовувати не тільки особистий досвід, але й досвід інших дослідників.

Обрану методику потрібно удосконалювати на основі критичного аналізу попередніх робіт і результатів їх впровадження в практику. Оскільки метод не являє собою щось незалежне від задач, об'єкта і умов дослідження, методи диференціюють та індивідуалізують.

Вибір методів визначається сутністю об'єкту та предмету дослідження. Від цього вибору значною мірою залежатиме результат дослідження. Тому важливим завданням посібнику є також надання розуміння змісту, призначення та сфери дії наукових методологій та методів для обрання тих, що є найбільш доцільними для вирішення існуючих проблем.

3.3 Практичні аспекти використання методів наукових досліджень в публічному управлінні та адмініструванні

Важливим знаряддям отримання наукових фактів є методи дослідження, що представляють способи застосування старого знання для отримання нового знання. Володіння ними означає для дослідника знання того, яким чином, в якій послідовності здійснювати ті чи інші дії для вирішення поставлених завдань, вміння застосовувати ці знання на практиці. Успіх виконання науково-дослідної роботи багато в чому залежить від уміння вибору найбільш результативних методів дослідження, так як вони дозволяють досягти поставленої мети. Методи наукового пізнання поділяються на спеціальні і загальні.

Спеціальні методи характерні для певних галузей наукового знання і залежать від характеру досліджуваного об'єкта. Серед них виділяють:

1) приватнонаукові методи, використовувані в межах досліджень якоїсь конкретної науки або якогось конкретного явища;

2) методи міждисциплінарного дослідження, що є сукупністю інтегративних способів (що виникли як результат поєднання елементів різних рівнів методології), націлених в основному на стики наукових дисциплін.

Загальні методи наукового пізнання використовуються в різних науках протягом дослідного процесу. Їх ділять на три великі групи:

1) методи емпіричного дослідження (спостереження, порівняння, вимірювання, експеримент);

2) методи, що використовуються як на емпіричному, так і на теоретичному рівні дослідження (абстрагування, аналіз і синтез, індукція і дедукція, моделювання та ін.);

3) методи теоретичного дослідження (сходження від абстрактного до конкретного та ін.). Таким чином, існує складна, цілісна, субординована і динамічна система різноманітних методів, які застосовуються з урахуванням конкретних умов наукового пізнання.

Результати наукових досліджень повинні бути вірогідними, правильними, що не викликають сумнівів і повторюваними при багаторазових перевірках на багатьох об'єктах за одних і тих же умов.

Існує три групи методів доведення вірогідності:

1) аналітичні методи, які доводять результат (закон, закономірності, формули, поняття) за допомогою логічних і математичних перетворень, аналізу статистичних даних, опублікованих і неопублікованих документів;

2) експериментальні методи, що визначають істинність через наукові експерименти і порівняння теоретичних і експериментальних результатів;

3) підтвердження практикою, тобто наукові результати мають бути апробовані на практиці.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2 КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ГЕНЕРУВАННЯ НОВИХ (КРЕАТИВНИХ) ІДЕЙ

ТЕМА 4 КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

План

4.1 Поняття та зміст наукової концепції.

4.2 Етапи наукового дослідження проблеми.

4.3 Реалізація наукової концепції в публічному управлінні та адмініструванні.

4.1 Поняття та зміст наукової концепції

Концепція, або концепт (від лат. Conceptio – розуміння, система).

Сучасні тлумачні словники містять багато варіантів розкриття змісту терміна «концепція», які відрізняються повнотою і змістовністю тлумачення. Як узагальнене, доречно взяти за основу визначення концепції як:

1) системи поглядів, те чи інше розуміння явищ, процесів;

2) єдиний, визначальний замисел, провідна думка будь-якого твору, наукової праці, з доповненнями щодо визначення концепції як провідної ідеї, точки зору на те чи інше правове явище, котрі, після схвалення у встановленому порядку, кладуться в основу відтворених заходів або проєктів рішень чи законодавчих актів.

Наукова концепція – це трактування якого-небудь процесу або явища, основна точка зору на предмет і об'єкт дослідження, певний спосіб розуміння. В основному в сучасній науці під науковою концепцією розуміється фундаментальна теоретична схема або система. Ця схема включає в себе вихідні принципи, основні системо- і змістотворних поняття чи категорії, універсальні для даної теорії закони, ідеалізовані схеми (моделі, об'єкти) описуваної області, на яку проєктуються інтерпретації всіх тверджень теорії. Наприклад, концепція еволюції в походженні видів Чарльза Дарвіна або концепція Великого вибуху в походження світу, категорії попиту та пропозиції в класичній економічній теорії або економічного ладу і класів в економічній теорії К. Маркса.

Концепція виникає як результат творчої діяльності людини в його роботі з осмислення світу. Концепція задає і способи вираження понять (базових концептів), термінів, створюваних на базі ідеї. Очевидно, що виклад будь-якої наукової концепції вимагає уточнення цілого ряду термінів і визначень, використовуваних для опису процесів і явищ. В. В. Налимов висловив думку про те, що термінами кодуються цілі концепції. «Концепції ... треба роз'яснювати, концептуальний характер термінів створює підвищений поліморфізм мови науки. Чим глибше і складніше концепція, кодована терміном, тим більше його поліморфізм».

Іноді в науковій літературі концепція ототожнюється з теорією. Однак очевидно, що концепція з успіхом здатна бути і самостійною формою організації знання.

Так, наприклад, в методології науки відомі концепції (концепти): «парадигма» і «дисциплінарна матриця» Т. Куна, «дослідницька програма» І. Лакатоса, можна привести концепції «особистісне знання» і «наукове співтовариство» М. Поланьї і т. буд. Іншими словами, концепція – це основний зміст наукової теорії, яке може сформуватися до повної розробки теорії.

4.2 Етапи наукового дослідження проблеми

Сполучною ланкою між емпіричним і теоретичним етапами дослідження є постановка наукової проблеми.

В процесі наукового пізнання виникають так звані проблемні ситуації, коли рівень і понятійний апарат існуючого знання виявляється недостатнім для вирішення нових задач. Усвідомлення суперечності між обмеженістю існуючого наукового знання та потребами його подальшого розвитку приводить до постановки нових *наукових проблем*. Будь-яка наукова проблема відрізняється від простого питання тим, що відповідь на неї неможливо знайти шляхом переробки наявної інформації. Вирішення проблеми завжди потребує вихід за межі відомого.

Поставити наукову проблему – це значить:

- відокремити відомі та невідомі факти, ті, що відповідають теорії та ті, що суперечать їй;
- сформулювати питання, що виражає основну суть проблеми, обґрунтувати його правильність та важливість для науки й практики;
- намітити конкретні завдання, послідовність та методи їх вирішення.

Вибір і постановка наукової проблеми залежить від низки об'єктивних та суб'єктивних факторів: рівня та стану знань у певній галузі науки; потреби суспільної практики та теорії, наявність спеціальної техніки та методик дослідження; зацікавленість вченого або наукового колективу у цій проблемі, оригінальність наукового замислу.

Проведення наукового дослідження започатковується розробленням програми. Програма визначає проблему, мету, завдання дослідження, методи їх вирішення, а також основні шляхи і форми впровадження в практику очікуваних результатів. Створення програми розпочинається з розроблення концепції дослідження, що визначає його загальний задум, основну ідею. Концептуальні положення фіксують у методологічному розділі програми.

Методологічний розділ включає:

- вибір теми дослідження;
- проблемну ситуацію, яка зумовлює необхідність проведення дослідження (чому проводиться);
- визначення об'єкта і предмета дослідження;
- структурний (логічний) аналіз об'єкта;
- визначення мети і основних завдань дослідження;

– обґрунтування робочих гіпотез (гіпотези не є обов'язковим елементом програми).

Наступний, *методико-процедурний*, розділ включає розроблення методології, методики і техніки дослідження як взаємозв'язаних компонентів. Рівень вірогідності основних результатів наукового дослідження значно підвищується, якщо вони базуються на експериментальних даних. Тому програма повинна включати розділ експериментальних досліджень.

Наукова значущість експериментальних досліджень залежить від їхньої спрямованості, змісту, рівня використання різного роду характерних ознак і отримання конкретних результатів.

Характерними ознаками можна вважати: спосіб формування умов (природні, штучні); мету експериментального дослідження (перетворювальна, констатуюча, контролююча, пошукова); форму проведення (лабораторна, польова); структуру об'єктів і явищ, що вивчаються (проста, складна); кількість варіантних факторів (однофакторні і багатофакторні).

Завершується експеримент переходом від емпіричного вивчення до обробки отриманих даних, логічних узагальнень, аналізу і теоретичної інтерпретації отриманого фактичного матеріалу.

Науково-дослідна робота виконується у певній послідовності:

1) Спочатку формулюється тема дослідження, яка є результатом загального ознайомлення з проблемою, в рамках якої треба буде виконати дослідження. При цьому розробляється основний вихідний передплановий документ – техніко-економічне обґрунтування теми (ТЕО). Тільки при наявності такого обґрунтування можливе подальше планування та фінансування теми замовником.

В першому розділі ТЕО вказуються причини даної розробки (теми), приводиться короткий літературний огляд по вибраній темі, де вказується сучасний стан проблеми та раніше отримані результати, а також підкреслюються ще не вирішені питання. Сюди входять патентна проробка теми та визначається доцільність закупки ліцензій. На стадії складання ТЕО встановлюється область використання отриманих результатів, можливість їх реалізації в певній галузі науки і техніки, визначається потенціальний економічний ефект від впровадження НДР, тощо. В результаті складання ТЕО робиться висновок про доцільність і необхідність виконання науково-дослідної роботи. Розроблене ТЕО затверджується галузевим міністерством (для вузів Міністерством освіти і науки України).

2) Після затвердження ТЕО конкретизуються цілі та задачі дослідження, вибираються методи дослідження (експериментальні, теоретичні та ін.). Метою теоретичних досліджень являється вивчення фізичної суті досліджуваного об'єкта, створюється фізична, хімічна модель предмета або процесу, розробляється математична модель і аналізуються отримані таким чином попередні результати. Перед проведенням експериментальних досліджень ставляться конкретні задачі, вибираються методики та програми експерименту. Ефективність експерименту суттєво залежить від вибору засобів вимірювання

(від приладів). При цьому треба мати на увазі, що при розв'язку поставлених задач необхідно використовувати методики та інструкції ДСТУ.

3) Після вибору методик дослідження складається робочий план, де вказано строки дослідження, об'єм експериментальних робіт на кожному етапі, строки виконання, авторів виконання та ін.

4) Після завершення теоретичних та експериментальних досліджень проводиться аналіз отриманих результатів, співставляються отримані експериментальні результати з теоретично обґрунтованими, уточнюється модель, при необхідності проводяться додаткові експерименти. На завершенні цього етапу формулюються наукові та виробничі висновки і складається науково-технічний звіт згідно вимог ДСТУ.

5) Останнім етапом розробки наукової теми є впровадження результатів дослідження у виробництво. Цей процес надзвичайно важкий, трудоємкий і може тривати декілька років. Він залежить не тільки від зусиль науковців, але і від цілої низки інших факторів, таких як зацікавленість споживача результатів НДР, фінансування, забезпечення обладнанням, підготовленими кадрами, тощо. Впровадження завершується оформленням акту економічної ефективності результатів дослідження.

4.3 Реалізація наукової концепції в публічному управлінні та адмініструванні

Основними видами ефективності наукових досліджень є:

– економічна ефективність – зростання національного доходу, підвищення продуктивності праці, якості продукції, зменшення витрат на наукові дослідження;

– зміцнення обороноздатності країни;

– соціально-економічна ефективність – ліквідація важкої праці, поліпшення санітарно-гігієнічних умов праці, збереження та очищення довкілля;

– престиж вітчизняної науки.

Таким чином, під економічною ефективністю наукових досліджень у цілому розуміють зменшення витрат суспільної та живої праці на виробництво продукції в тій галузі, де впроваджуються закінчені науково-дослідні роботи та дослідно-конструкторські розробки (НДР і ДКР). Нині кожна гривня, вкладена в науку, НТП та освоєння нововведень (нової техніки, нових технологій) у виробництві, дає вчетверо більший ефект, ніж та сама гривня, вкладена в екстенсивні фактори. Це дуже суттєва обставина, з якої випливає, що й надалі господарська політика України буде спрямована на те, щоб в усіх сферах суспільного виробництва вирішувати проблеми подальшого розвитку переважно за рахунок інтенсивних факторів.

Особлива роль надається науці, причому на саму науку поширюється та сама вимога. Ось деякі факти з цього приводу. За останні 40–50 років кількість нових знань збільшилася приблизно в 2–3 рази, водночас обсяг інформації (публікацій, різноманітної документації) зріс у 8–10 разів, а обсяг коштів, витрачених на науку, – більш як у 100 разів. Таке співвідношення свідчить про

те, що наукову політику треба змінювати, необхідно кардинально підвищувати ефективність роботи наукових установ, організацій, колективів. Крім того, само собою зростання кількості нових знань не дає приросту ефекту у виробництві. Таким чином, потребує аналізу питання про пропорції між отриманням знань та їхнім використанням у виробництві.

Розробка сучасних методик вимірювання критеріїв ефективності сучасної науки є дуже важливою та актуальною справою, оскільки забезпечує можливість розв'язання досить складної для українського суспільства проблеми дієвого адміністративного управління науковою діяльністю, що має ув'язувати інтереси суспільства з його науковою складовою. В оптимальному варіанті це управління має забезпечувати ефективний науковий супровід як національного, так і загальносуспільного розвитку, створюючи якомога менші перешкоди творчому пошуку та сприяючи продуктивному використанню його результатів. Про те, що ця проблема ще далеко не розв'язана, говорить ще досить популярна точка зору з коренями в традиційних підходах до наукової діяльності, пов'язана з висновком про непередбачуваність і слабку формалізованість заняття наукою як різновидом творчості.

ТЕМА 5 ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОШУКУ НОВИХ ІДЕЙ В ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ ТА АДМІНІСТРУВАННІ

План

- 5.1 Пошук, збір і обробка інформації для інноваційного вирішення існуючих проблем в публічному управлінні та адмініструванні.
- 5.2 Технологія аналітичної обробки інформації.
- 5.3 Генерування нових (креативних) ідей.

5.1 Пошук, збір і обробка інформації для інноваційного вирішення існуючих проблем в публічному управлінні та адмініструванні

Для успішного виконання наукової роботи потрібно здійснювати пошук необхідної інформації.

Інформаційний пошук – це вияв, відбір та аналіз книг, статей та інших матеріалів за певними ознаками. З будь-якої науки, галузі знання чи проблеми у світі випускається незліченна кількість видань, інформація в яких часто дублюється.

Завдання полягає в тому, щоб у цьому потоці виявити оригінальну найбільш цінну, актуальну на даний момент інформацію, яка подається у книзі, статті, будь-якому іншому джерелі в компактному вигляді, носить узагальнюючий характер, тобто містить максимум необхідних відомостей, має високий ступінь повноти. Значення та роль інформації полягають у тому, що без оперативної, повної та якісної інформації не може бути проведено будь-яке наукове дослідження.

Важливість для дослідника максимально швидкої й повного ознайомлення з джерелами необхідної інформації зумовлено її старінням унаслідок появи

нових матеріалів або зниження потреби в ній. Інформація для розробників наукової проблеми під час наукових досліджень водночас є і предметом, і результатом праці. Ада вони осмислюють і переробляють цю інформацію, а як результат наукової праці виникає специфічний продукт – якісно нова інформація.

Наукова діяльність, як правило, значною мірою базується на аналізі літературних документальних джерел. Будь-яка бібліотека, її книжковий фонд, читальна зала мають стати для нього справжньою науково-дослідною лабораторією.

Наукова діяльність визначається переважно навчальним процесом, тобто переліком дисциплін навчального плану та їхнім змістом, викладеним у навчальних програмах. Саме тут окреслено коло те і проблем, які мають стати предметом постійної уваги здобувача, зумовлюють потребу в інформації для закріплення й розширення знань.

Пошук інформації для навчальної та наукової діяльності проходить такі два етапи: перший етап – визначення теми пошуку і складання списку літератури для її вивчення; другий етап – пошук самих джерел для безпосереднього їх читання (перегляду) і вилучення потрібної інформації. Такий пошук називають повним. Проте часто при підготовці до семінарського заняття, заліку чи іспиту здобувач здійснює так званий частковий пошук за вже готовим списками літератури, які наведено у підручниках, методичних та навчальних посібниках, програмах і які складають викладачі спеціальних і загальнонаукових кафедр.

Щоб інформаційний пошук був ефективним, варто насамперед чітко визначити тему, за якою добирається література, а також хронологічні, мовні, географічні межі, за якими вестиметься пошук інформації.

Хронологічні межі передбачають чітке уявлення про те, джерела яких років видання необхідні (це хронологічна глибина пошуку).

Мовні межі виникають при пошуку літератури іноземними мовами (книги невідомою здобувачу мовою виявляться недоступними, і в такому разі говорять про мовний бар'єр пошуку).

Географічні межі визначаються за місцем, в якому видано чи якому присвячено книгу.

Усі існуючі джерела поділяються за змістом і характером подання інформації на дві групи:

– документальні, які дають інформацію за суттю теми (питання): монографії, підручники, навчальні посібники, наукові журнали, довідкові видання тощо;

– бібліографічні покажчики, списки, огляди монографій, підручників, наукових статей та інших документальних джерел.

Інформацію за суттю теми – *первинну інформацію* – складають факти, ідеї, концепції, проблеми в різних поєднаннях і формах викладу. Вони знаходять відображення в науковій, навчальній, довідковій літературі, що випускається у вигляді книг, брошур, журналів, бюлетенів, газет тощо. Разом з тим, існує така інформація, яку іноді неможливо знайти у книгах чи журналах. Вона міститься у

так званих спеціальних видах літератури: стандартах, описах винаходів і патентів тощо.

До джерел *вторинної інформації* відносять бібліографічні джерела – покажчики, списки, огляди літератури, бібліотечні каталоги. Бібліографічні джерела не дають безпосередньої інформації щодо суті питання, теми, але вказують документальне джерело, де ця інформація міститься. Цілеспрямовано підібрані фонди документальних і бібліографічних джерел мають бібліотеки, служби наукової інформації, архіви, музеї.

Збирання і відбір матеріалів для дослідження за значенням і трудомісткістю займають в ньому досить важливе місце. Багато хто з науковців небезпідставно стверджують, що збирання готової інформації по темі дослідження займає не менше, як дві третини від загального часу, використаного на її розробку.

Найбільш зручно і правильно починати збирати матеріали після того, як завершене попереднє ознайомлення з наявними джерелами інформації та історією досліджуваного питання, вияснений сучасний стан проблеми, виявлена вся література, що до неї відноситься, складена її бібліографія, розроблений попередній календарний план науково-дослідної роботи.

При збиранні матеріалів наукового дослідження треба точно і неухильно дотримуватися таких основних принципів, як цілеспрямованість, сумлінність, всебічність.

Науковець в жодному разі не повинен відхилитися від тієї мети, яку він поставив у своєму плані. Всі інші факти варто відкладати до закінчення роботи над темою. В той же час, ті факти, які суперечать гіпотезі теорії, треба сумлінно реєструвати та аналізувати. Ніколи не їх варто підтасовувати на користь власної гіпотези, підганяти факти чи складену попередньо теорію. Всебічність передбачає вміння бачити дійсність у всій її різноманітності й у всіх її суперечностях, не пропускати нічого, що відкривається під час спостереження чи досліду.

Користуючись даними принципами, дослідник за планом розробки теми науково-дослідної роботи здійснює інформаційний пошук. Як вже відмічалось, інформаційний пошук здійснюється і до, і після вибору теми дослідження. Його мета – аналіз інформації по темі, висвітлення стану питання (складання аналітичного огляду), уточнення при необхідності теми, обґрунтування мети і завдань наукового дослідження. Інформаційний пошук складається з наступних етапів: безпосереднього пошуку, відбору і опрацювання матеріалів.

Пошук і відбір матеріалів займає важливе місце як при виборі теми дослідження, так і після затвердження плану теми. Що стосується добору літературних джерел та складання бібліографії при виборі теми дослідження, то цей етап науково-дослідної роботи пов'язаний з первісним опрацюванням матеріалу. Після затвердження плану теми робота з літературними джерелами продовжується, тобто дослідник приступає до їх глибокого вивчення й опрацювання. В процесі подальшого вивчення літератури науковець досить часто стикається з посиланням на нові для нього джерела. Тому йому доводиться вдаватися до додаткового пошуку і на наступних етапах науково-дослідної

роботи. Однак, пошук матеріалу для розробки теми не може продовжуватися нескінченно. Для того, щоб звузити сферу пошуку, інформацію потрібно проаналізувати (опрацювати) і відібрати з неї найнеобхіднішу. Тому так важливо *дотримуватися наступних правил відбору літератури:*

- 1) ретельно вивчати бібліографію;
- 2) максимально добросовісно відноситись до добору матеріалів;
- 3) знайомитись з літературою не в прямому, а у зворотному хронологічному порядку;
- 4) систематично переглядати періодичну літературу, особливо, журнали;
- 5) значну увагу приділяти вивченню першоджерел;
- 6) самостійно аналізувати статистичні матеріали;
- 7) однаково ретельно вивчати як матеріал, що підтверджує концепцію дослідження, так і той, що їй суперечить.

Після опрацювання літератури варто звернутись до вивчення практики економіка торгівлі, промисловості, сільського господарства та інших Галузей народного господарства – прикладні галузі господарської діяльності, тому знання практики з будь-якого питання має тут важливе значення.

В процесі збирання матеріалу не можна повністю довірятись літературним джерелам, обмежуватись роботою лише в бібліотеці, в лабораторії кафедри. Дослідник повинен звернутись до вивчення досвіду практичної діяльності в умовах виробництва, в економічних відділах організацій, підприємств, установі Зв'язок теорії з практикою повинен здійснюватися з найбільшим ефектом ще задовго до впровадження результатів закінченого дослідження. Дослідник, який добре знайомий з практикою, врахує усі особливості технології економіко-аналітичної роботи.

Здобувачу варто ознайомитись з матеріалами, що відображають діяльність базового підприємства: постановкою економічної роботи, планами, прогнозами, звітами, довідками, пояснювальними записками, архівом, поточною перепискою, інструкціями, наказами тощо. Чим активніше він буде приймати участь у житті організації чи підприємства в період навчальних та переддипломних практик, тим ширшим стане його світогляд, а, отже, і ефективнішою буде розробка теми дослідження.

Центральне місце у збиранні матеріалу займає збирання фактів або фактографічної інформації. Факт або фактографічний матеріал – це щось реально існуюче і твердо встановлене: події, імена, назви, дати, кількісні і якісні показники, фактографічна інформація включає описування фактів господарської діяльності підприємств, організацій, установ тощо. До неї відноситься статистична, планова, нормативна, аналітична інформація про діяльність підприємств, об'єднань, галузей, народного господарства загалом.

Факти і фактографічна інформація – основа будь-якого наукового дослідження і економічного, зокрема. Остання формується в системі господарського обліку за допомогою методів статистичного, оперативного і бухгалтерського обліку, які передбачають суцільне та неперервне документування господарських процесів. Облік дозволяє не лише фіксувати факти господарської діяльності та накопичувати фактографічну інформацію, але

й впливати на удосконалення цієї діяльності через систему управління. Дані обліку трансформуються у звітності, створюючи якісно нову фактографічну інформацію, яка узагальнюється в системі державної статистики і відображає результати соціально-економічного розвитку.

Збір та обробка фактографічної інформації підпорядковані головній меті економічного дослідження – розробці наукових рекомендацій з раціонального господарювання, виявленню резервів підвищення ефективності діяльності підприємств (організацій). Відповідно до даної мети критеріями методики використання фактографічної інформації в економічному дослідженні повинні бути обґрунтована вірогідність наукових результатів, незаперечність фактів, їх вивчення у сукупності, конкретність та дійсно наукова добросовісність їх інтерпретації. Тому ця методика включає такі процедури, як відбір даних, перевірку їх вірогідності, дослідження і використання у системі доказів.

Відбір даних – це вибір показників, які характеризують об'єкт дослідження, відповідають його меті та завданням. Для їх пошуку на сучасному етапі досить часто використовують електронно-обчислювальну техніку.

Перевірка вірогідності даних (по підприємству, організації, галузі, народному господарству) пов'язана з такими прийомами, за допомогою яких здійснюється групування і зведення інформації, що характеризує економічні явища. При цьому варто приділяти увагу вивченню вторинних даних про господарську діяльність.

Дослідження (обробка) даних, які згруповані в системі звітності усіх рівнів узагальнення, полягає у виявленні зведеної інформації про відхилення фактичних показників господарської діяльності підприємств чи організацій від планових (прогнозних). Для обґрунтування результатів дослідження здійснюється вторинне групування показників, отриманих при дослідженні розрахункових даних по кожному досліджуваному об'єкту. Аналітичні (розрахункові) дані про господарські операції беруть з носіїв (документів) бухгалтерського обліку та статистики.

У дослідній роботі велике значення мають особисті контакти зі спеціалістами, представниками суміжних дисциплін (професій), колегами. Особисті контакти – досить важлива умова підвищення ефективності наукової роботи. Вони можуть бути як усними, так і письмовими (переписування). Коли дослідник ділиться думками й планами з обізнаним фахівцем, він має можливість з'ясувати цілий ряд питань. Визнання ідей та думок підбадьорює його та заохочує до праці. У тих випадках, коли на місці немає відповідного фахівця, можна звернутися з письмовим запитом до відомих фахівців в інше місто. Необхідність стислого і чіткого викладення думки сприяє уточненню наукової позиції дослідника. Письмові контакти забезпечують обмін досвідом та випереджують дублювання досліджень. Обидва види особистих контактів найбільш ефективні з особами, які працюють над тією ж чи сумісною темою. Переваги такого спілкування дають можливість отримати необхідну додаткову інформацію по досліджуваній темі, уточнити її, переосмислити і, при необхідності, змінити напрямок та окремі питання теми дослідження, здобути відомості, які іншим шляхом не можна отримати. В сучасних умовах контакти з

фахівцями значно прискорюються через використання електронної пошти та інформаційних систем.

Зібрана інформація з різних джерел (література, практика, особисті спостереження і контакти) документально оформляється. За формою це можуть бути текстові, табличні, графічні (схеми, графіки, креслення), аудіовізуальні (звукозаписи), кінофільми, фотографії та інші документи. В економіці досить часто використовують табличні інформативні документи як зведені, так і роздільні, особливо, коли перелік показників, що вивчаються, невеликий. При великій кількості показників використовують декілька форм документів.

Документальне оформлення зібраної інформації варто здійснювати в такій послідовності. Спочатку виводяться показники, отримані з літературних джерел, потім – з форм статистичної звітності, бухгалтерського обліку та інших матеріалів діяльності базового досліджуваного підприємства, далі – показники його натурального та спеціального (особистого) спостереження і, нарешті, отримані при особистих контактах з фахівцями.

У зв'язку з досить великим обсягом оброблюваної інформації, її доцільно піддавати машинній обробці на ЕОМ. Це значно спрощує процес обробки інформації й знижує її трудомісткість.

З метою зручності зберігання й використання всі види інформативних документів складають в певній послідовності по кожному обстеженому об'єкту і зберігають в окремих папках (файлах, дискетах). Папки номерують і складають реєстр матеріалів по темі дослідження.

5.2 Технологія аналітичної обробки інформації

Як відомо, процес реалізації інформаційної політики складається з кількох етапів:

- збір інформації та аналіз ситуації, що склалася;
- вироблення кількох варіантів управлінських рішень;
- оцінка вибраних варіантів у відповідності до прийнятої системи критеріїв і вибір оптимального варіанту.

Для підтримки актуальності вихідної (аналітичної) для ухвалення управлінських рішень інформації використовуються різні технології регіонального моніторингу соціально-економічного стану, і фінансової діяльності об'єктів управління. На регіональному рівні моніторинг соціально-економічної та фінансової сфери здійснюється в інтересах оперативного управління народним господарством і являє собою систему регулярного спостереження за поточним станом і короткострокового прогнозування динаміки розвитку процесів і явищ, що відбуваються в суспільстві економіки та фінансах. При цьому головна увага приділяється системному аналізу їх розвитку під впливом державних органів влади та управління макроекономічного рівня в поєднанні з характером і спрямованістю стратегічно важливих господарських зв'язків з економічними партнерами і з урахуванням внутрішньорегіональних чинників (ресурсів, потенціалу, екології тощо).

Основні завдання моніторингу:

- безперервне спостереження за станом соціально-економічної та фінансової сфери в регіонах і отримання про неї оперативної інформації;
- поточний аналіз на основі просторово-часової координації інформаційних потоків про стан об'єктів моніторингу, що формуються різними органами виконавчої влади та іншими організаціями всіх форм власності, які беруть участь в моніторингу;
- своєчасне виявлення змін, що відбуваються в соціально-економічній і фінансовій сфері регіону, і причин, що викликали їх;
- попередження негативних тенденцій, що ведуть до формування і розвитку вогнищ напруженості в соціально-економічній і фінансовій сфері;
- короткострокове прогнозування розвитку найважливіших процесів в соціально-економічній і фінансовій сфері;
- оцінка ефективності та повноти реалізації законів та інших нормативно-правових актів з соціально-економічних і фінансових проблем;
- оцінка ефективності методів, організаційних структур і процесів керування стосовно до державних органів влади та управління, органів самоврядування, підприємств та організацій усіх форм власності;
- висунення пропозицій щодо комплексу заходів, спрямованих на усунення негативних тенденцій і явищ.

Об'єктами моніторингу є відібрані в рамках проведеної державою селективної економічної політики території, підприємства, установи та інші організації різних форм власності та галузей економіки, а також групи населення за соціально-демографічними і професійними ознаками. Склад і структура досліджуваних об'єктів визначаються відповідно до проблемно-цільової орієнтації моніторингу.

Основні напрямки моніторингу становлять дослідження та оцінка:

- наслідків реалізації загальнодержавних управлінських нововведень, включаючи вимірювання методів, процесів і організаційних структур управління;
- стану та розвитку економічних, господарських зв'язків регіонів зі стратегічно важливими партнерами;
- стану і тенденцій зміни власних ресурсів і потенціалу регіонів;
- ефективності податкової системи;
- ефективності фінансово-кредитної системи;
- трансформації структури власності;
- стану та структурних зрушень в галузях господарського комплексу (промисловому, сільськогосподарському, паливно-енергетичному, транспортному та ін.) та у сфері послуг;
- рівня життя населення, включаючи соціальне забезпечення, охорону здоров'я, освіту, культуру, відпочинок;
- товарного насичення споживчого ринку і структури інвестицій;
- стану специфічних для регіону компонентів, процесів і явищ.

Інформаційною базою моніторингу є:

- дані державної статистичної звітності та галузевої статистичної звітності, що надаються учасникам моніторингу на безоплатній основі;
- дані підприємств, установ та інших організацій, що не враховують державної та галузевої статистики і надаються учасникам моніторингу на договірній основі;
- дані вибіркового обстеження підприємств, установ, організацій регіонів за всіма формами власності, окремих груп населення, домашніх господарств;
- дані спеціальних соціологічних опитувань та економічних переписів, проведених на підприємствах і серед населення.

Результати моніторингу, як правило, розміщуються на Web-серверах.

Загальносистемну частину інформації бази моніторингу складають загальноукраїнські та міжнародні класифікатори, реєстри, каталоги і довідники. Доступ до них забезпечуються на основі єдиного програмно-технічного середовища, що формується в інфраструктурі регіональної інформатизації. Моніторинг проводиться за єдиною системою базових соціально-економічних показників і на основі, типових методичних матеріалів, наданих регіонами основними організаторами моніторингу. Регіони мають право розширювати і доповнювати систему базових показників з урахуванням реальних потреб і цілей моніторингу.

Прийняття рішень – найбільш складний і відповідальний етап діяльності людини в системах управління. Сьогодні комп'ютерне моделювання процесів прийняття рішень стає основним напрямком автоматизації діяльності особи, яка приймає рішення.

Системи підтримки прийняття рішень, як правило, є діалоговими. Вони призначені для обробки даних і впровадження моделей, які допомагають вирішувати окремі, в основному слабо структуровані завдання (наприклад, прийняття рішення про позику або інвестиції), здійснювати прогнозування в різних сферах і г. п.

У більшості проблемних областей створення формальних традиційних кількісних моделей неможливо. Для задач подібного типу характерні невизначеність, опис на якісному рівні, неоднозначність наслідків рішень поставлених проблем. Г. Саймон назвав такі завдання слабоструктурованими, маючи на увазі під цим важко формалізовані завдання, що мають якісний характер, що несуть в собі невизначеність. При вирішенні таких проблем потрібна інтуїція, досвід, асоціативне мислення, здогадки. Наука, що забезпечує процес передачі ЕОМ інформації про ці проблеми, тобто знання, носить назву інженерія знань або когнітологія.

При структуризації або концептуалізації знань проектується структура отриманих знань про предметну область – складається список основних понять про предметну область, виявляються відносини між поняттями, визначаються стратегії, спрямовані на підтримку трансформації прийняття рішень у даній галузі і її зв'язок з навколишнім світом.

Етап отримання знань має свої особливості, які полягають в тому, що його можна розділити на більш дрібні процеси (витяг, придбання, формування), які мають власну специфіку. У процесі вилучення знань відбувається взаємодія

експерта – джерела знань – з інженером по знаннях, в ході якого стає ясним метод міркування фахівців при прийнятті рішень і структура уявлень про предметну область. Процес витягу процедура, в якій інженер по знаннях, що має досвід у галузі когнітивної психології, системного аналізу, математичної логіки, створює «скелетну» модель предметної області, яка на наступних етапах буде наповнена конкретними відомостями про об'єкти предметної області.

Зручним інструментом дослідження слабкоструктурованих («м'яких») систем є когнітивна структуризація, яка сприяє поглибленню розуміння проблем, виявленню протиріч, якісному аналізу системи.

Розглянута методологія синтезує системний та когнітивний підходи і, будучи універсальним науковим інструментарієм для розуміння поведінки складних систем, становить значний інтерес для фахівців в економічних і соціальних науках.

Мета когнітивної структуризації полягає у формуванні та уточненні гіпотези про функціонування досліджуваного об'єкта, що розглядається як складна система, що складається з окремих елементів, підсистем, факторів і т. д. Для того щоб зрозуміти і проаналізувати поведінку складної системи, будують структурну схему причинно-наслідкових зв'язків.

Коло завдань, що стоять перед аналітичними службами, досить широкий. Якщо врахувати розмаїття проблем, що виникають у практичній діяльності, при вирішенні яких використовуються аналітичні служби, то стає очевидним, що без використання спеціально розроблених технологій їх ефективне функціонування практично неможливо.

У реальних задачах ситуаційного аналізу і прийняття рішень доцільно використовувати настроєні оціночні системи. Нагадаємо, що до складу оціночної системи входить набір критеріїв, за допомогою яких проводиться оцінка, шкали для визначення значення критеріїв оцінюваних об'єктів, коефіцієнти, які характеризують порівняльну важливість критеріїв, а також вирішальні правила.

При генеруванні варіантів рішень найбільш ефективно використання методів мозкової атаки, морфологічного аналізу.

Останнім часом все більшого значення набувають методи експертного прогнозування, зокрема, метод експертних кривих, що дозволяє використовувати потенціал висококваліфікованих спеціалістів для визначення очікуваної динаміки розвитку ситуації. Застосування таких методів доцільно, зокрема, при розробці сценаріїв розвитку ситуації. При підготовці альтернативних варіантів і прийняття остаточного вирішення велике значення набуває колективна робота експертів. Для коректного визначення її результатів необхідно використовувати спеціально розроблені методи і технології, зокрема, системи підтримки прийняття рішень і автоматизовані системи експертного оцінювання.

В даний час у структурах державної служби широке поширення одержали інформаційно-аналітичні технології. У рамках проведених аналітичних досліджень, в тому числі моніторингових, ініційованих і кумулятивних, використовуються різноманітні системи підтримки прийняття рішень, реалізовані як на базі експертних систем, так і групових експертних процедур.

5.3 Генерування нових (креативних) ідей

Генераторами інноваційних ідей є новатори. До цієї категорії належать винахідники, раціоналізатори, люди, які мають здібності, природний хист, обдарованість до певного виду діяльності, що розвивається під впливом певних умов і бажання виразити власне бачення через створення новації. Головну роль у спонуканні до творчої активності новатора відіграють як його внутрішні, так і зовнішні мотиви. При цьому свідомо дія особистості завжди спрямована на певну мету, якої вона хоче досягти. Мотив і мета тісно пов'язані між собою. Мотив виступає як причина постановки тих чи інших цілей.

Варто зазначити, що будь-яка дія здебільшого викликана не одним, а кількома мотивами, які перебувають у певній субординації, – одні відіграють провідну роль і підпорядковують інших. Творчій діяльності новаторів притаманні особливості мотиваційної сфери.

Серед зовнішніх мотивів важливу роль відіграє система управління організацією, яка може пригнічувати талант або сформувати умови його розвитку, розроблення і запровадження ним творчих ідей у життя. Крім того, зовнішніми мотивами творчої активності є попит у сферах споживання і виробництва на нові товари та послуги та безпосередньо досягнення науки і техніки.

Внутрішні мотиви заохочують творчих працівників до задоволення таких особистих потреб, як:

- самовираження через реалізацію свого потенціалу;
- належність до професійної групи (інженерного корпусу, науковців, винахідників);
- визнання іншими членами організації, суспільства професіоналізму, компетентності, значущості особистості;
- матеріальна незалежність і впевненість у майбутньому;
- гарантування особистої безпеки.

Однак внутрішніх і зовнішніх мотивів недостатньо для синтезу оригінальної інноваційної, технічно здійсненої ідеї. Крім відповідних організаційних умов, необхідні індивідуальні якості дослідника і перш за все – натхнення, захопленість процесом творчості у пошуку рішень інноваційних ідей. Жодне управління не зможе пробудити творчу силу, якщо немає натхнення і відсутні здібності до творчої діяльності.

До інноваційної діяльності залучені керівники і спеціалісти різних галузей знань, виконавці різних функцій і ролей, які повинні діяти узгоджено відповідно до інноваційних цілей.

Всі джерела нових ідей та рішень умовно можна поділити на зовнішні і внутрішні.

До зовнішніх варто віднести такі як моніторинг відповідної сфери бізнесу або відслідковування доступних джерел, що містять інформацію про нові наукові, технологічні, технічні розробки, опис нових товарів або ідей. Зовнішнім джерелом є інформація, одержана в результаті маркетингових досліджень,

особливо при проведенні якісних маркетингових досліджень – фокус-груп, глибинних інтерв'ю, експертних опитувань.

До зовнішніх джерел відносяться також результати фундаментальних та прикладних досліджень, вивчення діяльності венчурних підприємств, незалежних винахідників і конкурентів. Внутрішніми джерелами є інноваційні процеси, що відбуваються на підприємстві і спрямовані на пошук ідей нових товарів, потреби самого підприємства, а також власні працівники, мотивовані до інноваційної діяльності.

На етапі вироблення ідеї вивчаються джерела нових ідей з використанням спеціальних методів вироблення ідеї і методів творчого розв'язання проблем, виробляється ідея (сутність) проєкту.

Джерелами нових ідей є:

- споживачі;
- товари конкурентів;
- думка торгових працівників;
- публікації уряду;
- науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи.

Методами вироблення ідей є:

- цільові обговорення;
- «мозкова атака»;
- інвентаризація «слабких місць».

Методами творчого рішення проблем є:

- метод «мозкової атаки»;
- метод «мозкової атаки навпаки»;
- метод Гордона;
- метод опитувальника;
- метод вменений зв'язків;
- метод записної книжки;
- евристичний метод;
- науковий метод;
- метод вартісного аналізу;
- метод матричних структур;
- параметричний аналіз і ін.

Методи творчого розв'язання проблем стимулюють творчу ініціативу й дозволяють направити її на вироблення нових, нестандартних ідей до вирішення проблем.

Метод «мозкової атаки» являє спонтанне генерування учасниками безлічі ідей з поставленої проблеми. Учасниками можуть бути люди різних професій, не допускаються до обговорення визнані авторитети, забороняється критикувати або висловлювати негативні оцінки.

Метод «мозкової атаки навпаки» відрізняється від попереднього методу тим, що всі учасники групи повинні виявляти недоліки пропонованих ідей і пропонувати шляхи їх усунення.

Метод Гордона передбачає виклад провідним концепції до вирішення проблеми і висловлювання учасниками своїх ідей з цього питання. Потім ведучий після уточнення вихідної концепції розкриває шукану проблему, а учасники висловлюють конкретні пропозиції і викладають свої ідеї про те, як їх реалізувати.

Метод опитувальника заснований на складанні в довільній формі переліку питань, спрямованих на виявлення можливостей поліпшити конструкцію, дизайн, використання товару за іншим призначенням, його перекомпонування, зменшення і т. п. з метою вироблення принципово нових рішень і пошуку нових ідей в заздалегідь передбаченої області.

Метод вменений зв'язків включає кілька кроків по виявленню всіх вхідних в проблему елементів, встановлення усіх взаємозв'язків між цими елементами, опису цих взаємозв'язків в структурованому вигляді, аналізу взаємозв'язків з метою встановлення закономірностей і виявлення нових ідей, що впливають з цих закономірностей.

Метод записної книжки заснований на фіксуванні в спеціальній записній книжці, блокноті або зошиті всіх відомих фактів, що мають відношення до вирішення досліджуваної проблеми і результатів обмірковування проблеми та можливих шляхів її вирішення. На основі аналізу до кінця місяця складається список найкращих ідей. При колективному методі вироблення ідей всі учасники здають свої власні записи координаторові, що зводить всю інформацію воедино і становить загальний список ідей, за яким проводиться загальне обговорення.

Евристичний метод заснований на вмінні будувати здогади, використовуючи логічні міркування, інтуїцію і минулий досвід і припускає виявлення всіх концепцій, які мають відношення до вивчається товару і вироблення на їх основі всіх можливих комбінацій та ідей.

Науковий метод передбачає збір даних у ході спостережень або експериментів і перевірку на підставі цих даних різних гіпотез з метою вибору найкращої з всіх допустимих рішень.

Вартісний аналіз припускає максимізацію вигоди для підприємця і підприємства.

Метод матричних структур являє собою метод систематизації пошуку нових ідей шляхом побудови матриці, стовпці якої відповідають обговорюваним варіантам товарів, а рядки – ринковим показникам цих товарів (на яке коло споживачів розрахований товар, де можна використовувати, хто може використовувати і т. п.).

Параметричний аналіз передбачає два етапи: перший – ідентифікація параметрів, другий – творчий синтез.

Можна просто опитати споживачів про те, як вони оцінюють якість продукту. Для цього придатні прості методи: рейтинг шкали типу «добре – погано» або вибудовування продуктів у ряд у залежності від їх якості. Метод має багато недоліків, однак широко використовується на практиці.

ТЕМА 6 ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

План

- 6.1 Структура концепції кваліфікаційної роботи.
- 6.2 Методичні основи обґрунтування ідеї кваліфікаційної роботи.
- 6.3 Проектування ефективної системи управління організацією.

6.1 Структура концепції кваліфікаційної роботи

Кваліфікаційна робота складається з таких елементів:

- титульної сторінки;
- завдання на кваліфікаційну роботу;
- переліку умовних позначень;
- змісту;
- вступу;
- основної частини, яка, зі свого боку, складається з таких розділів:
РОЗДІЛ 1 Теоретико-методологічний;
РОЗДІЛ 2 Дослідницько-аналітичний;
РОЗДІЛ 3 Проектно-рекомендаційний;
- висновків;
- списку використаних джерел;
- додатків.

Титул є першою сторінкою кваліфікаційної роботи і оформляється відповідно до певної форми, що затверджено ВНЗ.

Завдання на кваліфікаційну роботу містить інформацію, що передбачена певною формою, яка затверджена ВНЗ. Завдання затверджується керівником кваліфікаційної роботи, завідувачем кафедри та підписується консультантом з охорони праці та безпеки в надзвичайних ситуаціях.

У кваліфікаційній роботі подається перелік умовних позначень, якщо в ній вжито специфічну термінологію, а також використано маловідомі скорочення, нові символи, позначення тощо.

Реферат кваліфікаційної роботи містить її загальну характеристику, а саме:

- інформацію щодо структури, кількості додатків, ілюстрацій, таблиць, використаних джерел;
- обсяг кваліфікаційної роботи у сторінках;
- стислий виклад основного змісту (за розділами), висновки та анотації.

Обсяг реферату рекомендований до 3-х сторінок з одиничним інтервалом та нумерацією сторінок окремо від нумерації сторінок кваліфікаційної роботи. Першою сторінкою реферату є його титульний аркуш, який не нумерується.

Зміст кваліфікаційної роботи визначається її темою і відображається в завданні, що затверджується керівником, розміщується безпосередньо після переліку умовних позначень, починаючи з нової сторінки.

Зміст включає: вступ; послідовно перелічені назви усіх розділів і підрозділів; висновки; список використаних джерел інформації; додатки.

У вступі кваліфікаційної роботи зазначається: проблема, що потребує вирішення ступінь її дослідження; обґрунтовується актуальність обраної теми, мета і завдання; формулюється об'єкт і предмет дослідження, практична значущість; методи наукових досліджень, апробація результатів на підприємствах, в організаціях, установах (у разі наявності). Обсяг вступу, як правило, не повинен перевищувати 3–4 сторінки.

Актуальність теми подається у вигляді критичного аналізу та напрямів розв'язання проблеми, обґрунтування необхідності досліджень для підприємств, організацій та установ.

Апробація результатів роботи має містити назви статей, тез доповідей, підготовлених за матеріалами роботи, виступи на науково-практичних конференціях. Практична значущість повинна містити результати самостійно проведених досліджень, що можуть бути впроваджені в діяльність підприємств, установ, організацій.

Основна частина кваліфікаційної роботи складається з розділів (теоретико-методологічний, дослідницько-аналітичний, проектно-рекомендаційний) і підрозділів, які мають бути взаємопов'язані, а матеріал – викладеним послідовно і логічно із критичним аналізом теоретичних положень, статистичних даних, інформації різноманітного характеру. У кінці кожного розділу формулюються висновки зі стислим викладенням наведених у ньому результатів наукових і прикладних досліджень.

У першому теоретико-методологічному розділі основної частини розглядаються теоретичні та методологічні аспекти досліджуваної проблеми, аналітичний огляд літературних джерел з предмета наукового дослідження, критично аналізуються різні погляди, здійснюється їх наукова класифікація, визначаються основні фактори впливу на стан і розвиток досліджуваного об'єкта тощо. Теоретичне обґрунтування, суть, значення, класифікаційні характеристики, історія та тенденції розвитку предмета дослідження, методологічні підходи повинні мати елементи полемічності, розкривати власну позицію щодо предмета дослідження, що створює передумови для проведення у наступному розділі власних наукових досліджень.

Для констатації та обґрунтування загальнотеоретичних висновків та тенденцій доцільно використовувати дані, опубліковані у відповідних енциклопедіях, монографіях, довідниках, зарубіжних джерелах, виданнях, у т. ч. з наукометричної бази Scopus.

У другому дослідницько-аналітичному розділі здобувач використовуючи фактичний матеріал і зібрану інформацію аналізує та розкриває зміст питань на прикладі конкретних підприємств, установ, організацій. Дослідження проблеми має здійснюватися на основі накопиченого і систематизованого матеріалу, групування та обробки даних, що дозволяє проводити аналіз, обґрунтовувати пропозиції у наступному розділі. Текст кваліфікаційної роботи (за наявністю можливості) варто підкріпити реальними документами підприємств (установ, організацій), що наводяться у додатках.

Третій проектно-рекомендаційний розділ містить декілька взаємопов'язаних підрозділів, в яких надано конкретні науково обґрунтовані

пропозиції, проєкти інноваційного характеру щодо вдосконалення управління та підвищення ефективності діяльності підприємств, установ, організацій. У цьому розділі розкривають також зміст і результати власних наукових досліджень, подаються конкретні методики і моделі.

У висновках кваліфікаційної роботи підбиваються підсумки проведеного дослідження, наводяться одержані наукові та практичні результати, рекомендації щодо їх науково-практичного використання. Формулювання висновків повинно базуватися на матеріалах основної частини роботи відповідно до поставлених завдань. Для формулювання висновків та ґрунтовних пропозицій рекомендується апробація основних положень дослідження на наукових заходах. Обсяг висновків не повинен перевищувати 3–4 сторінки.

До списку використаних джерел варто включати джерела, на які у тексті є посилання. Список складається із законодавчих актів, нормативних матеріалів, вітчизняної та зарубіжної літератури, спеціальної літератури, фахових видань, інформаційних ресурсів Інтернету. До нього не включають підручники, навчальні посібники.

У додатках наводяться допоміжні матеріали: копії документів, витяги із законодавчо-нормативних документів, звіти, інструкції / положення / правила, результати соціологічних та маркетингових досліджень, громіздкі таблиці, рисунки тощо.

На слайдах презентації повинен бути титульний лист, розміщені графіки, гістограми, блок-схеми, діаграми, формули, таблиці, моделі тощо. Кількість слайдів презентації в комплекті: 10–12. Слайді повинні бути пронумеровані. Нумерація слайдів починається з другого слайду. Роздруковані у 4-х примірниках на паперовому носії формату А4 слайди надають секретарю ЕК в електронному виді в день захисту роботи разом з пояснювальною запискою до кваліфікаційної роботи. Один екземпляр комплекту слайдів в паперовому виді здають секретарю ЕК окремо від пояснювальної записки. На першому слайді цього екземпляру, поряд з назвою теми роботи, повинні бути особисті підписи здобувача та керівника кваліфікаційної роботи.

6.2 Методичні основи обґрунтування ідеї кваліфікаційної роботи

У науці використовується багато різноманітних методів, підходів і прийомів, які тісно між собою пов'язані логічно, структурно і у процесі дослідження. Тобто вони утворюють систему.

Системність методів полягає у наступному:

– часто вони послідовно використовуються в одному і тому ж дослідженні. Наприклад, метод польових досліджень і моделювання. Спочатку дослідник вивчає об'єкт у польових умовах, отримує відповідну наукову фактичну інформацію, а після цього створює економічні моделі і експериментує з ними за допомогою математичної обробки даних, знятих у процесі досліджень (метод математичного моделювання);

– використовуються на різних рівнях дослідження – емпіричному (наприклад, метод аналогії, статистичні методи) й теоретичному (аксіоматико-дедуктивний, метод абстрагування тощо);

– використовуються взаємозв'язано при переході від одного масштабу дослідження до іншого. Наприклад, при великомасштабному дослідженні використовують картографічний метод, а при переході до середньомасштабного дослідження переходять до методу генералізації, що є засобом абстрагування від частковостей і виокремлення головного;

– одні методи є формою виявлення (реалізації) інших, ширших за охопленням предметних областей чи засобів. Класичним прикладом цього можуть бути: математичний метод, який є одним із видів методу формалізації; або картографічний метод можна трактувати як одну із форм методу моделювання.

Загальнонаукові методи – це такі засоби і прийоми (чи їх сукупність), які з тими чи іншими модифікаціями використовуються в усіх чи майже в усіх науках з урахуванням особливостей конкретних об'єктів дослідження. Наприклад, сюди належить метод моделювання чи такі логічні засоби, як аналіз і синтез, індукція і дедукція.

Нарешті, конкретно-наукові методи, які використовуються в окремих науках чи в генетично пов'язаних або об'єднаних спільністю об'єктів дослідження групах. Для прикладу наведемо метод калькуляції. Він належить до конкретно-наукових, бо використовується лише в економіці. Тоді як метод балансів може застосовуватися у декількох близьких за певною ознакою дисциплінах (наприклад, у регіональній економіці та економічній географії). Він теж належить до конкретно-наукових, але не спеціальних, а міждисциплінарних.

У теоретичних дослідженнях важливо свідомо використовувати принципи, категорії і закони діалектики. Найважливішими принципами діалектики є принципи руху і розвитку, взаємозв'язку і взаємозумовленості, причинності тощо. Вони не заміняють собою загально- чи конкретно-наукових методів, а переломлюються через них, проявляються при їх використанні. Світоглядним має стати принцип руху, зміни, розвитку, який сформувався ще у древній Греції і конкретизувався у т. зв. принцип історизму. Іншими словами, його використання дістало назву історичного методу. Застосування цього методу вимагає розглядати кожен систему як таку, що у своєму розвитку проходить ряд етапів (стадій): виникнення (зародження), становлення, розвинутого функціонування, перетворення в інший якісний стан. Або констатувати стадію розвитку системи з урахуванням попередніх чи наступних стадій.

Важливу роль в науці відіграють принципи взаємообумовленості, взаємозв'язку, причинності. Передусім дослідник має бачити поняття зв'язку у контексті трьох філософських категорій: речі – властивості відносини. Зв'язки належать до категорії відносин. Зв'язок явищ і речей у часі лежить в основі генетичного підходу, що дає змогу розкрити походження об'єктів. Крім того, варто зважати на класи, типи і види зв'язків у реальному світі і між поняттями. Зокрема, за зв'язками виділяють їх класи: управлінські, інформаційні, енергетичні. У свою чергу, кожен із цих класів зв'язків може існувати на

множині трьох основних «речей» (сфер), між якими здійснюються відносини. Ці сфери – це населення, господарство (соціальна, економічна сфера), природа (природне довкілля). Залежно від того, як і які сфери взаємодіють на конкретному просторі, формуються територіальні системи: суспільно-економічні, соціально-економічні, еколого-економічні, соціально-екологічні (соціально-природні) та інші.

Особливо важливим є принцип причинності. Згідно з цим принципом одні явища зумовлюють появу, розвиток чи функціонування інших. Наприклад, наявність сприятливих природних і соціально-економічних умов для розвитку приморських транспортно-торговельних комплексів (тепле незамерзаюче море, захищені бухти, суспільні потреби у зовнішній торгівлі) неодмінно спричинить появу та функціонування цих комплексів у відповідних місцях.

Для визначення поняття закону суттєво важливими є категорія зв'язків, визначальна для розуміння різного виду, типу і масштабу комплексів і систем (національний, територіально-виробничий, господарський, соціально-економічний, агропромисловий та інші комплекси, системи розселення, транспортні, енергетичні та інші територіальні системи). Якщо до уваги беруться не лише речовинні та енергетичні зв'язки, а й інформаційні, то дослідження може мати економіко-кібернетичний зміст. Це буває тоді, коли вивчаються не лише прямі зв'язки (тобто зв'язки від управлінської до керованої системи), а й зворотні зв'язки (від керованої до управлінської системи).

На етапі розвитку інформаційного суспільства такий вид зв'язків буде надзвичайно суттєвим у прогресивному розвитку економічної науки. Методологічно націлювальна роль парних філософських категорій змісту і форми, явища і суті, причини і наслідку, кількості і якості, необхідності і випадковості, можливості і дійсності, одиничного, особливого і загального (остання група вже непарна) надзвичайно важлива. Наприклад, правильне (діалектичне) розуміння парних категорій змісту і форми дає змогу розв'язати таку проблему, як роль торгівлі і торговельних відносин в економіці. Одночасно кожен зміст має форму, форма – свій зміст. Одне без одного вони не існують. У цьому саме й полягає діалектика. Або категорії явища і суті. Завдання науки – дослідити суть об'єктів і процесів. Але це неможливо, коли не брати до уваги такої думки Гегеля, що «сутність проявляється», тобто за кожним явищем прихована певна сутність речей.

Що стосується категорії (принципу) причини і причинності, то якщо є причина, то є і наслідок, який зумовлюється даною причиною. Проте в реальності (як і в поняттях!) вони можуть мінятися місцями: наслідок стає причиною. Класичний приклад: територіальна система господарства є причиною формування відповідної їй системи розселення. А вона, у свою чергу, зумовлює формування територіальної системи послуг. Навпаки, якщо системи розселення і послуг вже сформовані, то вони активно впливають на подальше формування і функціонування системи господарства.

Філософські методи – це використання у науковому дослідженні категорій, положень, принципів і законів певної філософської системи.

Наприклад, діалектики як теорії пізнання. Можна користуватися положеннями філософії позитивізму, неопозитивізму, постмодернізму тощо.

Ефективність науки включає високий науковий рівень отриманих результатів, які суттєво впливають на розвиток природи, суспільства і людини. За характером впливу на суспільний розвиток виділяють: науковотехнічний, економічний, оборонний та соціальний ефекти.

Під *науково-технічним ефектом* розуміють розширення знань про навколишній світ: виявлення нових фактів, зв'язків, закономірностей, відкриття законів, розробка нових матеріалів, обладнання, технологій. Суть економічного ефекту полягає в отриманні додаткових економічних результатів: зростання національного доходу, продуктивності праці, ресурсозбереження.

Соціальний ефект проявляється в зміні змісту, характеру і умов праці, підвищення рівня і якості життя народу, підвищення загальноосвітнього і професійного рівня людських ресурсів.

Залежно від цілей, які ставляться перед дослідженням, при оцінці НДР, визначальним може бути будь-який із перелічених ефектів, а інші виступатимуть як додаткові.

Конкретно-наукові методи (КНМ) – ті, що застосовуються в окремих науках або у кількох близьких між собою наукових дисциплінах. Вони поділяються на дві групи: міждисциплінарні і спеціальні.

Міждисциплінарні методи – це методи, які можуть використовуватись у кількох пов'язаних генетично чи об'єднаних спільності об'єкта дослідження науках. Наприклад, в економічній науці і економічній географії – балансовий метод, у географії, економіці, геології і біології таким є метод польових досліджень чи картографічний. Розглянемо деякі з них.

Метод польових досліджень (МПД) використовується для безпосереднього вивчення об'єкта в натурі (вивчення в терені) шляхом спостереження за ним, інструментальним вимірюванням параметрів, дослідження функціонування, структури чи розвитку. В економіці це найчастіше буває при маркетинговому дослідженні сільськогосподарських, промислових, транспортних підприємств, закладів сфери послуг або первинних форм територіального зосередження суспільства – населених пунктів, промислових кущів чи вузлів, агропромислових елементарних комплексів, елементарних систем розселення тощо.

Існують різні способи застосування МПД: суцільний, вибіркового, маршрутний, т. зв. «спосіб ключів». Останнє передбачає дослідження типових (репрезентативних) ділянок і поширення результатів дослідження на більший регіон. Застосування МПД передбачає такі етапи:

1) початковий (попередній, підготовчий) – вивчення джерел інформації про досліджуваній об'єкт (фондових, архівних, літературних, картографічних тощо) і формування попередніх ідей, проблем, гіпотез тощо;

2) власне польовий – збір матеріалів і первинної інформації, уточнення існуючих відомостей, попереднє обґрунтування гіпотез, перевірка ідей тощо;

3) камеральний – обробка, аналіз, співставлення інформації, вироблення висновків тощо.

Метод аналізу аналогових об'єктів – це вивчення подібних об'єктів шляхом їх порівняння, коли знання про один із них є вірогідним. В основі цього міждисциплінарного методу лежить інший метод (логічний) – метод порівняння. При його застосуванні теж виділяють два етапи:

а) визначення рис спільності між об'єктом, який досліджується, і вже відомим об'єктом. Наприклад, існує вірогідна інформація про лісопромисловий комплекс Рівненської області, а нам необхідно вивчити такий комплекс Житомирщини, який подібний до першого за набором галузей та деякими іншими рисами;

б) вивчення рис відмінності між об'єктом, який досліджується, і вже відомим об'єктом. У попередньому прикладі це може бути встановлення індивідуальних (відмінних) чинників, що вплинули на особливості галузевої структури і становлення особливостей територіальної організації Житомирської області, відмінностей її зовнішніх функцій від таких самих функцій Рівненщини тощо.

Балансовий метод як міждисциплінарний найчастіше використовується в конкретній економіці. Він визначається як група розрахункових прийомів для аналізу, прогнозування і планування розвитку динамічних систем з установленими потоками ресурсів і продукції («затрати-випуск», «виробництво-споживання», «ввезення-вивезення», а в загальному вигляді – «прибутки-витрати») і детермінованими залежностями між прибутковою і видатковою частинами.

В економіці визначають такі баланси: трудових ресурсів, міграційний баланс, міжгалузевий баланс виробництва і споживання продукції, баланси палива, електроенергії, транспортний баланс, баланс прибутків і видатків населення та ін. Наприклад, міжгалузевий баланс виробництва і споживання продукції певного району може розширюватися за рахунок матриць («квадрантів») вивозу продукції в інші райони і на експорт і ввезення продукції з інших районів та країн у даний район. Міжгалузеві і міжрайонні потоки продукції моделюються системою рівнянь і обчислюються за допомогою апарату лінійної алгебри.

Картографічний метод – це складання картографічних моделей (окремих карт, їх серій, атласів) і отримання нового знання шляхом їх аналізу і перетворення. Це один із найважливіших міждисциплінарних методів, що широко використовується в економічній географії, регіональній економіці, у розміщенні продуктивних сил. Початковим етапом методу є складання картографічних моделей – карт.

Карта – це передусім носій просторової інформації (вона має інформаційну місткість), її зберігач і передавач (канал). Спеціальними називаються методи, які обґрунтовуються певною наукою і використовуються головним чином у ній самій. До них належать розрахунково-конструктивний, економіко-статистичний, теорія ймовірностей, метод ділових ігор, метод експертних оцінок. Таким чином, сучасна система конкретно-наукових методів досліджень включає найрізноманітніші засоби отримання наукової істини. У процесі вивчення конкретного об'єкта (-ів) найчастіше застосовується деяка сукупність методів і

прийомів, що дає змогу найповніше і з оптимальними зусиллями досягнути поставленої мети.

6.3 Проектування ефективної системи управління організацією

Проектування (кинутий вперед) – процес створення проекту, прототипу, прообразу передбачуваного або можливого об'єкта, стану.

Організаційне проектування – це процес знаходження відповідності між ключовими елементами організації (структура, люди, завдання, системи рішень та заохочень, а також неформальна організація і культура) та її стратегією, яке приводить до успіху.

Організаційне проектування підприємства – це процес вибору організаційної структури управління, що найбільше відповідає цілям і завданням організації, а також внутрішнім та зовнішнім чинниками, які на неї впливають.

Цілі організаційного проектування:

- створення нової системи;
- часткове удосконалення наявної організаційної системи;
- радикальне перетворення наявної організаційної системи.

Ситуації окремо або в комбінації, коли витрати на коригування структури або на розробку нового проекту можуть бути виправдані, а саме:

1. Незадовільне функціонування підприємства.
2. Перевантаження вищого керівництва.
3. Відсутність орієнтації на перспективу.

Процес проектування організації має базуватись на принципах:

- коректне формулювання цілей та підцілей організації, що проектується, з урахуванням їх актуальності, новизни та можливостей практичної реалізації;
- обов'язкове визначення завдань, без вирішення яких цілі організації неможливо реалізувати;
- обґрунтований розподіл функцій, прав та відповідальності по вертикалі управління; – виявлення всіх необхідних зв'язків та відносин по горизонталі з метою координації діяльності функціональних ланок та допоміжних служб;
- оптимальне співвідношення централізації та децентралізації управління.

Підходи до організаційного проектування:

1. Бюрократична (механістична) модель. За нею структура організації спирається на систему формальної влади.

2. Біхевіористична (органічна, поведінкова) модель. Ця модель ґрунтується на розвитку груп в організації та процесів людських взаємовідносин.

Процес визначення цілей є децентралізованим та полягає в груповій відповідальності. Процес комунікації передбачає вільний рух інформації в організації. Процес прийняття рішень відбувається на всіх щаблях організації через групове обговорення.

Методологія проектування системи управління – це сукупність процедур і технологій формування та вдосконалення системи управління організацією.

Система управління організацією – це сукупність взаємопов'язаних елементів, з яких основними є система цілей і показників, модель бізнес-процесів і організаційна структура управління. Система цілей і показників відповідає на питання «чого?» необхідно досягти організації і як буде визначатися досягнення цілей; модель бізнес-процесів відповідає на запитання «що?», «коли?» (у деяких випадках і «як?») необхідно для цього робити; організаційна структура відповідає на питання «хто?» це буде робити.

Центральним елементом організаційного механізму є структура управління, за допомогою якої поєднуються різні сторони діяльності підприємства (технічна, економічна, виробнича, соціальна), регламентуються внутрішні виробничі зв'язки і досягається стійка система службових взаємовідносин між структурними елементами і працівниками апарату управління. Отже, від структури управління значною мірою залежить дієвість усього господарського механізму.

Найчастіше *організаційна структура* визначається як упорядкована сукупність взаємозв'язаних елементів системи, що визначає поділ праці та службових зв'язків між структурними підрозділами і працівниками апарату управління з підготовки, прийняття та реалізації управлінських рішень. Вона організаційно закріплює функції за структурними підрозділами і працівниками, регламентує потоки інформації, знаходить свій відбиток у схемі і параметрах структури управління, штатному розписі, певному співвідношенні структурних підрозділів і працівників апарату управління, положеннях про відділи та служби, у системі підпорядкування і функціональних зв'язків між окремими елементами системи управління.

Основними елементами організаційної структури є:

- склад та структура функцій управління;
- кількість працівників для реалізації кожної функції;
- професійно-кваліфікаційний склад працівників апарату управління;
- склад самостійних структурних підрозділів;
- кількість рівнів управління та розподіл зв'язків між ними;
- інформаційні зв'язки тощо.

Одним із найважливіших завдань управління будь-якої організації є проектування і перепроєктування організаційної структури управління для адаптації до мінливих умов бізнес-середовища і відповідності розвитку організації.

Організаційне проектування (від англ. *project* – задум) – процес розробки і впровадження структури та процесів організації. Головною метою організаційного проектування є формування системи забезпечення ефективності підготовки і проведення всього комплексу процесів організації.

Сьогодні склалося чимало течій і методологічних підходів до організаційного проектування. Більшість моделей проектування будувалися для універсального застосування без урахування особливостей організацій.

У загальному *методологія організаційного проектування* містить такі елементи: *об'єкт, завдання, формати, принципи, вимоги, етапи та методи.*

При виборі принципів і методів проєктування структур управління важливо відійти від уявлення структури як застиглому набору підрозділів, відповідних кожній спеціалізованій функції управління.

Організаційна структура управління – поняття багатостороннє, яке включає склад підрозділів, пов'язаних певними відносинами; розподіл завдань і функцій за усіма ланками; розподіл відповідальності, повноважень та прав всередині організації, що відображає співвідношення централізації і децентралізації управління. Механізм управління передусім повинен бути орієнтований на досягнення цілей. Важливими елементами структури управління є комунікації, потоки інформації і документообіг в організації. Нарешті, організаційна структура – це поведінкова система, це люди і їх групи, які постійно вступають у різні взаємостосунки для вирішення загальних завдань.

Складність виробничої діяльності визначає необхідність системного підходу до формування та рішення завдань управління. За системного підходу, по-перше, кожний об'єкт управління розглядається як система, що складається з безлічі підсистем; по-друге, чітко визначаються цілі системи і її підсистем; по-третє, ефективно забезпечується досягнення цих цілей. Важливою рисою застосування системного підходу в організаційному проєктуванні є те, що не завдання пристосовуються до сформованої організації, а організація будується виходячи із характеру завдань і методів їхньої реалізації.

Варто зазначити, що системний підхід надає важливого значення науково-обґрунтованому визначенню функцій управління і нормативів чисельності як частини загального процесу формування організаційної структури, орієнтує розробників на більш загальні принципи проєктування організацій. Передусім він передбачає похідне визначення системи цілей організації, які зумовлюють структуру завдань і зміст функцій апарату управління [4].

Об'єктами організаційного проєктування є склад і властивості модельованої системи.

Завдання організаційного проєктування виходять із системності підходу до формування організаційної структури і полягають у наступному:

1) не випустити з уваги жодне з управлінських завдань, без рішення яких реалізація мети виявиться неповною;

2) виявити і взаємопов'язати стосовно цих завдань систему функцій, прав і відповідальності по вертикалі управління – від генерального директора підприємства до майстра ділянки;

3) дослідити та організаційно оформити всі зв'язки і відносини по горизонталі управління, тобто з координації діяльності різних ланок і органів управління при виконанні загальних поточних завдань і реалізації перспективних міжфункціональних програм;

4) забезпечити органічне поєднання вертикалі і горизонталі управління, маючи на увазі знаходження оптимального для даних умов співвідношення централізації і децентралізації в управлінні. Все це вимагає ретельно розробленої поетапної процедури проєктування структури, детального аналізу і визначення системи цілей, продуманого виділення організаційних підрозділів і форм їх координації.

Принциповою є проблема визначення того, на чому повинна пріоритетно проєктуватися, формуватися, функціонувати, спеціалізуватися сучасна організація: на функціях, цілях, проблемах або процесах. Від відповіді на це питання залежить не тільки концептуальна орієнтація проєктування організації та управління, але і в цілому ефективність роботи організації.

Саме таким стратегічним підходом визначається необхідність принципового рішення, як проєктувати сучасну організацію: під стратегію або під функції, під задачі, проблеми, проєкти або бізнес-процеси.

Вирішенням цієї проблеми може стати виділення форматів організаційного проєктування, що визначають і інтегрують всі сучасні підходи до проєктування організації і дозволяють в рамках певної процедури, залежно від стратегії і цілей організації, адекватно і найбільш ефективно організувати і реалізувати процес організаційного проєктування.

Окрім того, побудова представленої моделі форматів організаційного проєктування наочно демонструє, що організаційна структура сучасної організації може проєктуватися і розвиватися, орієнтуючись як на постановку і вирішення визначальних завдань, проблем, проєктів і програм, так і на реалізацію основних бізнес-функцій і виконання стратегічно важливих видів діяльності, а також на забезпечення бізнес-процесів організації.

Організаційне проєктування, як і будь-яка інша діяльність, має здійснюватись на підставі певних принципів, які синтезують у собі об'єктивність закономірностей управління та характерні ознаки управлінської практики. Принципи організаційного проєктування визначають вимоги, зміст, структуру та організацію цього процесу.

До принципів організаційного проєктування, які впливають із системного підходу варто віднести:

- поєднання наукового і емпіричного підходу;
- законність;
- економічність;
- декомпозицію стратегії і цілей;
- функціональну спрямованість та диференціацію;
- модульність елементів;
- збалансованість прав і відповідальності;
- варіативність компонентів управління;
- ієрархічність;
- зворотній зв'язок;
- оптимальність норм керованості;
- персоналізацію відповідальності.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 3 ПРАКТИЧНА РЕАЛІЗАЦІЯ НОВАЦІЙ В ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ ТА АДМІНІСТРУВАННІ

ТЕМА 7 РЕАЛІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

План

7.1 Обґрунтування наукової проблеми.

7.2 Формулювання та обґрунтування наукових гіпотез в публічному управлінні та адмініструванні.

7.3 Шляхи вирішення наукової проблеми.

7.1 Обґрунтування наукової проблеми

Будь-який науковець має на меті у межах обраного наукового напрямку вирішити одну або декілька наукових проблем.

Науковою проблемою (від грец. *problema* – задача, завдання) є сукупність нових питань, які суперечать існуючим знанням у науці і потребують наукового вирішення. Проблема наукового дослідження у більшості випадків виникає з потреб розвитку суспільства та його окремих індивідів.

Правильний, обґрунтований вибір проблеми наукового дослідження є запорукою його майбутнього успішного завершення.

Постановка проблеми завжди пов'язана з *науковою теорією*, яка характеризується своїм особливим набором вихідних понять, принципів і можливих проблем. У ситуації наявності *альтернативних теорій* в рамках однієї предметної області можливе різноманітне рішення однієї і тієї ж наукової проблеми. Як приклад можна привести хвильову і корпускулярну теорії світла, по-різному відповідають на питання про його природу, або теорію хвильової і матричної механіки квантової фізики. Існує також ряд альтернативних пояснень походження злочинності в рамках кримінологічної науки.

Поняття наукової проблеми – одне з найменш розроблених в методології науки. Так, не цілком зрозуміле питання про типології і класифікації проблем. Їх ділять на два великі класи:

1) проблеми, що стосуються самого *предмета* дослідження, тобто властивостей і закономірностей досліджуваного фрагмента реальності;

2) проблеми, що стосуються *інструментів* дослідження, тобто методології самого пізнавального процесу. У свою чергу, останні прийнято ділити на два підкласи:

а) проблема вибору методів дослідження, способів кількісної обробки отриманих даних;

б) проблема оцінки отриманих результатів, вибору адекватної інтерпретації, можливих альтернативних гіпотез, способів побудови теорії і т. п.

Іншими словами, підкласи утворюються за ознакою «методи дослідження – методи інтерпретації отриманих результатів».

При виборі наукової проблеми дослідники повинні діяти так: відокремити відоме від невідомого; локалізувати невідоме в часі та просторі; сформулювати проблему і визначити, що необхідно для її дослідження.

Розрізняють три основних етапи вибору проблеми наукового дослідження:

- 1) формулювання проблеми та окреслення очікуваного результату;
- 2) диференціація теми, підтем та дослідницьких питань;
- 3) визначення актуальності, цінності проблеми для науки та практики.

Для того щоб успішно вирішити обрану для наукового дослідження проблему, дослідник повинен передусім мати якнайповніше уявлення про все те, що вже було зроблено його попередниками в обраній сфері вивчення. Огляд стану опрацювання проблеми дає змогу:

- 1) провести якісний і кількісний аналіз обраної проблеми;
- 2) обґрунтувати предмет дослідження;
- 3) визначити суперечності між теоретичним обґрунтуванням і практичною реалізацією предмета дослідження;
- 4) виділити прогресивні тенденції, шляхи, форми, методи і прийоми вирішення поставлених завдань;
- 5) визначити межі проведення дослідження, обґрунтувати умови і вимоги до його здійснення та можливого використання результатів.

Вивчати стан проблеми варто почати з найбільш ґрунтовної публікації (це може бути монографія, дисертація, тематичний збірник наукових праць та ін.), яка є найбільш близькою до обраної для дослідження проблеми. Під час ознайомлення з нею може виявитись, що в тексті, у підрядкових посиланнях та у переліку використаної літератури наведено праці, потрібні для подальшого опрацювання з метою ознайомлення зі станом обраної для дослідження проблеми.

Оскільки наукова проблема є сукупністю складних теоретичних або практичних питань, то в процесі наукового дослідження або визначення їх параметрів проблеми поділяють на складові компоненти – теми.

7.2 Формулювання та обґрунтування наукових гіпотез в публічному управлінні та адмініструванні

Гіпотеза, як і поняття, судження, умовивід, відображає об'єктивний світ. І в цьому вона подібна з названими формами мислення. Разом з тим гіпотеза відрізняється від них. Специфіка її полягає не в тому, що вона розкриває в матеріальному світі, а в тому, як розкриває, тобто приблизно, а не конкретно, не вірогідно. Тому не випадково сам термін «гіпотеза» в перекладі з грецької мови означає «припущення». Відомо, що при визначенні поняття через найближчий рід і видову відмінність необхідно вказати на істотні ознаки, що відрізняють даний вид від інших видів, котрі входять у той же найближчий рід. Найближчим родом для гіпотези як деякого результату пізнавальної діяльності є поняття «припущення». У чому ж специфічна відмінність даного виду припущення – гіпотези – від інших видів припущення, наприклад здогаду, фантазії, допущення, пророкування, життєвого припущення чи вгадування? В чому ж міститься

видова відмінність гіпотези? Для цього потрібно шукати відповідь не на запитання «Про що припущення», а на запитання «Яке припущення». Виходячи з цього, необхідно виділити наступні істотні ознаки гіпотези.

По-перше, гіпотеза є особливою формою розвитку наукових знань. Побудова гіпотез у науці дає можливість переходити від окремих наукових фактів, що відносяться до явища, до їх узагальнення і пізнання законів розвитку цього явища.

По-друге, гіпотеза ґрунтується на минулих, відомих знаннях, зберігає наступність по відношенню до цих знань, подає принципово нові знання.

По-третє, побудова наукової гіпотези завжди супроводжується висуванням припущення, пов'язаного з теоретичним поясненням досліджуваних явищ. Вона завжди виступає у формі окремого судження чи системи взаємозалежних суджень про властивості одиничних фактів закономірні зв'язки чи явища. Іноді гіпотеза виникає на основі дедукції.

По-четверте, гіпотеза не може бути ні істинною, ні хибною. Якщо в процесі дослідження вже одержано підтвердження, то гіпотеза перетворюється в істину і перестає бути гіпотезою. А якщо гіпотеза спростовується, то вона стає хибним положенням і тому не може бути вже гіпотезою.

По-п'яте, гіпотеза – це обґрунтоване припущення, котре спирається на конкретні факти. Тому виникнення гіпотези – це нехаотичний і не підсвідомий, а закономірний і логічно послідовний пізнавальний процес, що приводить людину до одержання нових знань про об'єктивну дійсність.

Гіпотеза (від грец. *gypothesis* – припущення) як один із прийомів пізнавальної діяльності, є вірогідним припущенням про причину будь-яких явищ, вірогідність яких в даний момент і в сучасній науці не може бути перевірена і доведена, але пояснює явища, які до цього часу не були пояснені. Термін «гіпотеза» багатозначний. По-перше, під гіпотезою з розуміють саме припущення, котре пояснює явище, що досліджується. По-друге, як прийом мислення в цілому, що включає в себе висування припущення, його розвиток і доказовість. По-третє, це складний засіб, який включає в себе як висунення припущення, так і його наступне доведення.

Гіпотеза нерідко будується як припущення про причину минулих явищ, про закономірний порядок, що вже припинився, але це припущення пояснює визначену сукупність явищ, добре відомих з історії чи тих, які спостерігаються в даний час. Гіпотетичним є наше знання, наприклад, про формування Сонячної системи, про стан земного ядра, про походження життя на Землі і т. д.

Наукова гіпотеза – це твердження, що містить припущення щодо рішення, яке стоїть перед дослідником певної наукової проблеми. По-суті гіпотеза – це головна ідея можливого рішення.

Як форма наукового пізнання гіпотеза в своєму розвитку проходить чотири стадії:

- накопичення фактичного матеріалу, його опис і вивчення;
- формування гіпотези про причинні зв'язки явищ;
- перевірка одержаних висновків на практиці;

– перетворення гіпотези у вірогідну теорію або заперечення раніше висунутої гіпотези і висування нової гіпотези.

Вимоги до гіпотези:

– припущення не повинно бути логічно суперечливим, а також суперечити фундаментальним положенням науки;

– припущення має бути таким, що принципово перевіряється;

– припущення не повинно суперечити раніше встановленим фактам, для пояснення яких воно адресоване;

– припущення повинно бути застосовне до якомога ширшого кола явищ.

Алегорично гіпотеза розцінюється як міст, сполучна ланка між наявними знаннями і знаннями майбутнього. Це вектор еволюції думки та імовірнісна величина, навколо якої проводиться процес доведення або спростування.

Гіпотези розкриваються через їх функції:

– актуалізують об'єктивні можливості тих чи інших подій;

– задають алгоритм втілення мети дослідження, тобто виконують тактичну або процесуальну функцію;

– організовують задум дослідження – грають стратегічну роль;

– пояснюють будь-який аспект [5].

В основу висунення і доказу гіпотези в дисертації береться критерій формалізованості.

Формалізовані гіпотези. Основою їх формування служать матеріали кількісного плану. Для пошуку доказів використовується статистичний метод, за яким вираховуються очікування в цифрах і рівень потенційного наступу.

Неформалізовані гіпотези. Це припущення, засновані на судженнях, джерелом яких є формальна логіка, і які доводяться з позиції несуперечності. У цьому випадку застосовується емпіричний метод, спостереження і деякі мисленнєво-логічні методи, включаючи індукцію і дедукцію.

З огляду на вірогідну характеристику будь-якого наукового припущення, на перших порах може висуватися кілька гіпотез, в тому числі, які одне одного взаємовиключають. У процесі занурення в дослідження і отримання результатів відбувається природний процес відсіювання і підтвердження.

Головна характеристика гіпотези – то елемент системи теоретичної області, в якій проводиться дослідження. З огляду на можливість висунення незліченної кількості припущень з будь-якого питання, вони повинні розглядатися у взаємозв'язку з теоретичними знаннями конкретної епохи. Наприклад, твердження, що Земля крутиться навколо своєї осі, це не гіпотеза, а очевидний факт. Однак були часи, коли таке наукове припущення доводилося.

Специфіка гіпотез наукових досліджень полягає в тому, що вони одночасно передують вирішенню поточних проблем в комплексі і конкретних завдань окремо. До цього поняття висуваються наступні *вимоги*:

1. Абсолютна відповідність предмету дослідження, чіткий і грамотний виклад. Наприклад, найпоширенішою помилкою у висуванні гіпотез в комплексних дисциплінах є прагнення використовувати мову інших наук, що мають на увазі вивчення зовсім іншого предмета. Так, гіпотеза про пряму залежність між рівнем криміногенної обстановки в регіоні і ступенем

девіантності поведінки молоді не повинна аргументуватися виключно медичними або психологічними категоріями як причинами.

2. Наступність наукової діяльності. Будь-яка гіпотеза повинна обґрунтовуватися з використанням інших загальноновизнаних і доведених знань. У разі її абсолютної самостійності (що в умовах сучасності зустрічається вкрай рідко) як мінімум не суперечити таким знанням. Іншими словами важлива глибока проробка літератури за обраною темою.

3. Формулювання гіпотези без очевидності істинності. Є питання, які очевидні всім (або хоча б вузько профільним фахівцям). Не варто підмінити поняття загальної та робочої гіпотези. У другому випадку формується своєрідний «науковий виклик», який в межах роботи підтверджується або спростовується. Він повинен викликати інтерес з точки зору новаторства, корисності, бути цікавим в конкретному сегменті.

Спочатку висунута гіпотеза не є істиною останньої інстанції. Наукові дослідження припускають глибоке занурення в теорію і власні практичні напрацювання. Такі наукові дослідження можуть вносити корективи у формулювання і навіть повністю перетворювати робочі гіпотези. Головне – відповідність результату, логічність, послідовність і корисність дисертації.

7.3 Шляхи вирішення наукової проблеми

Наукова проблема – питання, що потребує наукового вирішення; завдання для пошуку невідомого; сукупність нових діалектично складних теоретичних або практичних питань, які суперечать існуючим знанням або прикладним методикам у конкретній науці і потребують вирішення за допомогою наукових досліджень.

Проблема у науці – це суперечлива ситуація, яка вимагає свого вирішення. Така ситуація найчастіше виникає в результаті відкриття нових фактів, які явно не вкладаються в межі колишніх теоретичних уявлень, тобто коли жодна з теорій не може пояснити щойно виявлені факти. Вирішення проблеми не міститься в існуючому знанні та не може бути отримане шляхом перетворення наявної наукової інформації.

Правильна постановка та чітке формулювання проблеми не менш важливе, ніж її вирішення. Вибір проблеми значною мірою визначає як стратегію дослідження взагалі, так і напрям наукового пошуку зокрема. По суті, мова йде про вміння відокремити головне від другорядного, про виявлення того, що поки не відоме науці з предмета дослідження, про усвідомлення того, що ми чогось не знаємо.

Джерелами наукових проблем є як практика, так і потреби власне науки (необхідність удосконалення методів наукового дослідження, уточнення категорійно-понятійного апарату тощо). Залежно від способу вирішення всі проблеми можна поділити на три типи: інформаційні, аналогові та гіпотетичні.

Інформаційна проблема характерна для проблемного викладення. Ключ до вирішення інформаційної проблеми науковець знаходить у літературних джерелах.

Аналогова проблема (аналогічні способи вирішення) характерна для групи практичних проблем. Поставлена проблема даного виду не завжди потребує нового способу вирішення (навіть за умови існування нових фактів), а вирішується за аналогією.

Гіпотетичні проблеми вирішуються шляхом суджень та умовиводів у ході висування припущень, гіпотез, їх перевірки та обґрунтування. Будь-яка наукова робота починається з формулювання проблеми, яку необхідно вирішити. Це завдання передбачає виконання цілого комплексу робіт і реалізується в декілька етапів:

- визначення мети (на основі вивчення планів науково-дослідних робіт; науково-дослідної тематики, передбаченої планами галузевих міністерств, відомств, академій наук; тем-завдань, замовлень на проведення досліджень; цільових комплексних, галузевих і регіональних науково-технічних програм тощо);

- постановка проблеми на основі вивчення літературних джерел, ознайомлення з тими питаннями, які вже вирішені, ознайомлення з науковими роботами, які дають уявлення про галузь дослідження);

- розроблення структури проблеми (її конкретизація на основі уточнення мети дослідження; уточнення змісту проблеми; виділення підпроблем; визначення конкретних завдань; вибору методів дослідження);

- визначення актуальності проблеми [6].

У прикладному дослідженні замість формулювання проблеми можна скласти список конкретних запитань, на які необхідно одержати відповіді.

У сформульованій проблемі вже міститься мета дослідження, яка в процесі дослідження може розвиватися, збагачуватися, але її сутність залишається тією ж, поки проблема не буде вирішена.

ТЕМА 8 ОПРИЛЮДНЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ЇХ ВПРОВАДЖЕННЯ В ПРАКТИКУ УПРАВЛІННЯ ОРГАНІЗАЦІЄЮ

План

8.1 Підготовка до публікації наукової статті.

8.2 Написання тез доповідей на наукові конференції.

8.3 Підготовка наукових звітів.

8.4 Оприлюднення та захист результатів кваліфікаційної роботи.

8.1 Підготовка до публікації наукової статті

Наукова стаття – один із основних видів публікацій. Вона містить виклад проміжних або кінцевих результатів наукового дослідження, висвітлює конкретне окреме питання за темою наукової роботи, фіксує науковий пріоритет автора, робить її матеріал надбанням фахівців.

Підготовка публікації – процес індивідуальний. Одні вважають за необхідне лише коротко описати хід дослідження і детально викласти кінцеві результати. Інші дослідники поступово вводять читача у свою творчу

лабораторію, висвітлюють етап за етапом, докладно розкривають методи своєї роботи. Висвітлюючи весь дослідницький процес від творчого задуму до заключного його етапу, підбиваючи підсумки, формулюючи висновки і рекомендації, учений розкриває складність творчих пошуків.

При першому варіанті викладу автор зважає на порівняно вузьке коло фахівців. Він користується ним при написанні монографії, статті.

Другий варіант використовується при написанні дисертації. Він дає змогу краще оцінити здібності науковця до самостійної науково-дослідницької роботи, глибину його знань та ерудицію.

Суттєвою підмогою в підготовці публікацій стане володіння дослідником певною сумою методичних прийомів викладу наукового матеріалу.

Найбільш типовими прийомами є:

- послідовний;
- цілісний (з наступною обробкою кожної частини, розділу);
- вибірковий.

Послідовний виклад матеріалу логічно зумовлює схему підготовки публікації:

- формулювання задуму і складання попереднього плану;
- відбір і підготовка матеріалів; групування матеріалів;
- редагування рукопису.

Перевага цього способу полягає в тому, що виклад інформації здійснюється в логічній послідовності, що виключає повтори та пропуски. Його недоліком є нераціональне використання часу.

Поки автор не закінчив повністю черговий розділ, він не може перейти до наступного, а в цей час матеріал, що майже не потребує чистового опрацювання, чекає на свою чергу і лежить без руху.

Цілісний спосіб – це написання всієї праці в чорновому варіанті, а потім обробка її в частинах і деталях, внесення доповнень і виправлень. Його перевага полягає в тому, що майже вдвічі економиться час при підготовці готового варіанта рукопису.

Разом з тим, є небезпека порушення послідовності викладу матеріалу. Вибірковий виклад матеріалу часто використовується дослідниками. В міру готовності матеріалу над ним працюють у будь-якій зручній послідовності.

Необхідно кожний розділ доводити до кінцевого результату, щоб при підготовці всієї праці її частини були майже готові до опублікування.

Кожний дослідник вибирає для себе найпридатніший спосіб для перетворення так званого чорнового варіанта рукопису в проміжний або біловий.

Наукова стаття подається до редакції в завершеному вигляді відповідно до вимог, які публікуються в окремих номерах журналів або збірниках у вигляді пам'ятки авторам. Оптимальний обсяг наукової статті – 6–12 сторінок (0,5–0,7 друк. арк.).

Рукопис статті, як правило, має містити повну назву роботи, прізвище та ініціали автора(ів), анотацію (на окремій сторінці), список використаної літератури.

Стаття має просту структуру, її текст, як правило, не поділяється на розділи.

Умовно в тексті статті можна виділити такі структурні елементи.

1. Вступ – постановка наукової проблеми, її актуальність, зв'язок з найважливішими завданнями, що постають перед Україною, значення для розвитку певної галузі науки або практичної діяльності.

Вступ має включати:

- визначення наукової гіпотези;
- докладно пояснювати причини, за якими було почато дослідження;
- розкривати рівень актуальності даної теми;
- аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми та на яке спирається автор.

2. Основні (останні за часом) дослідження і публікації, на які спирається автор; сучасні погляди на проблему; труднощі при розробці даного питання, виділення невирішених питань у межах загальної проблеми, котрим присвячена стаття.

3. Формулювання мети статті (постановка завдання) – висловлюється головна ідея даної публікації, яка суттєво відрізняється від сучасних уявлень про проблему, доповнює або поглиблює вже відомі підходи; звертається увага на введення до наукового обігу нових фактів, висновків, рекомендацій, закономірностей або уточнення відомих раніше, але недостатньо вивчених. Читач зможе краще оцінити докази, які будуть викладені автором у статті, якщо він знатиме на досягнення якої мети вони направлені.

4. Виклад змісту власного дослідження – основна частина статті. В ній висвітлюються основні положення і результати наукового дослідження, особисті ідеї, думки, отримані наукові факти, виявлені закономірності, зв'язки, тенденції, програма експерименту, методика отримання та аналіз фактичного матеріалу, особистий внесок автора в досягнення і реалізацію основних висновків тощо.

Під час викладення аналізу основних результатів досліджень не варто повторювати опис чужих результатів, якщо вони уже є у вступі – відішліть читача до них. Якщо у вступі проблема сформулювала як питання, то в основній частині на нього обов'язково треба дати відповідь. Варто критично підходити як до чужих результатів досліджень, так і до власних. Наприклад, варто частіше задавати питання: «А чи можна спростувати мою гіпотезу? Чи можна мої результати пояснити інакше?».

5. Висновок, в якому формулюється основний умовивід автора, зміст висновків і рекомендацій, їх значення для теорії і практики, суспільна значущість. Коротко окреслюються перспективи подальшої роботи. Жанр наукової статті вимагає дотримання певних правил. Назва статті повинна стисло відбивати її головну ідею, думку. Вона (назва) має бути якомога коротшою.

Стаття повинна бути написана на актуальну тему, містити обґрунтування мети і статистично оброблені результати власних наукових досліджень автора (авторів), що раніше не публікувалися в інших виданнях і не розглядалися редакційними колегами інших видавництв.

Необхідно чітко уявляти потенційного читача статті, у зв'язку з чим писати варто спеціально для нього у манері не занадто технічній, але і не тривіальній. Треба вживати ординарні слова і прості конструкції. Писати бажано короткими реченнями, але не такими, щоб створювати ефект «стакато». Для запобігання цього застосовують зв'язування двох речень. Причому намагаються робити це з урахуванням правила: «Одна ідея на речення».

Недоцільно в статті ставити риторичні запитання, мають переважати розповідні речення. Не варто перевантажувати текст цифрами 1, 2 та ін. при переліках тих чи інших думок, положень. Перелік елементів, позицій варто починати з нового рядка, відокремлюючи їх одне від одного крапкою з комою.

У тексті прийнятним є використання різних видів переліку: спочатку, на початку, спершу, потім, далі, нарешті; по-перше, по-друге, по-третє; на першому етапі, на другому етапі та ін. Цитати в статті використовуються дуже рідко. Необхідно зазначити основну ідею, а після неї в дужках указати прізвище автора, який уперше її висловив. Рукопис статті підписується автором (ами) і подається до редакції у двох примірниках.

8.2 Написання тез доповідей на наукові конференції

Тези доповіді (гр. *thesis* – положення, твердження) – це опубліковані до початку наукової конференції матеріали із викладом основних аспектів наукової доповіді. Вони фіксують наукову точку зору автора і містять матеріали, які раніше не друкувалися. Тези на конференцію – це не план наукової роботи і не список основних положень. Тези – це стисла, але амбітна і самодостатня наукова стаття.

Науковий дискурс презентує нам три види тез:

1. Постановка проблеми.
2. Результати дослідження.
3. Нова методика роботи.

Незалежно від того, який вид тез ви обрали для участі у конференції, твердження в тезах повинні бути короткими, змістовними, обґрунтованими або теоретично, або емпірично. Учасники конференції повинні розуміти про що йде мова у Вашому дослідженні, яке ви презентуєте.

Алгоритм написання тез наукової доповіді є таким:

1. Визначення типу і структури тез (розглянуто у наступному питанні цієї теми).
2. Визначення планованого наукового результату або висновку.
3. Обрання теми тез доповіді. Від того, наскільки тема цікава для науковця, як вона розпалює його науковий інтерес, залежить і кінцевий результат планованої наукової роботи. Тому вибір теми – це те, що в жодному разі не варто робити поспіхом. При цьому варто враховувати:
 - обраний раніше тип тез;
 - основний результат наукової роботи, який буде описано в тезах;
 - назву (тематичну спрямованість) конференції, в якій передбачається участь науковця.

Останній пункт потрібний для того, щоб тези відповідали тематиці конференції. У разі їх невідповідності можуть відмовити в участі. Водночас, будь-яку наукову роботу можна подати під різними кутами зору. Тому бажано використовувати у назві та змісті тез доповіді ключові слова, узявши їх з назви конференції чи її окремих секцій.

4. Формування розширеного плану тез доповіді обраного типу. Необхідно продумати, про що йтиме мова у кожній частині. Кожну ідею можна описати кількома реченнями. Зазвичай в тезах кожен абзац містить окрему ідею.

Формуючи структуру тез наукової доповіді, варто передусім ознайомитися зі змістом останніх публікацій у періодичній фаховій літературі за обраною темою. Це потрібно для того, щоб чітко орієнтуватись у тому, яка саме наукова тематика є нині актуальною, які наукові проблеми потребують вирішення. Саме у процесі ознайомлення, читання та аналізу науково-практичних публікацій здобувачу здебільшого вдається правильно визначити напрям майбутнього наукового пошуку.

Роботу над тезами доповіді варто починати із загального ознайомлення з матеріалами з обраної тематики. Важливу роль на цьому етапі може відіграти перечитування власних конспектів, перегляд певних розділів навчальної, довідникової, енциклопедичної літератури. Це дасть можливість здобути найзагальніші відомості про досліджувану проблему.

5. Наступний етап – це підбір літератури. Використовуючи бібліотечні каталоги, електронні бази даних, списки літератури у монографіях та періодичних виданнях, цей етап роботи можна пройти дуже швидко і якісно. Обрані літературні джерела варто уважно вивчити, опрацювати.

Варто використовувати нову літературу, статистичні та фактичні дані – за останні 3–5 років (хоча деколи використовують джерела 100–200 річної давнини). У процесі опрацювання літературних джерел доцільно нотувати визначені текстові фрагменти, статистичні та фактичні дані. Посилює вірогідність одержаних наукових результатів комбіноване використання джерел різних типів, але дуже важливо, щоб ці джерела точно відповідали поставленим завданням і співвідносились із темою наукової роботи.

У процесі вивчення підбраної літератури здобувач визначає мету і завдання доповіді, міркує над тим, які нові ідеї, підходи він може запропонувати в аспекті досліджуваної проблеми.

6. Перевірка на достатність змісту тез. Необхідно уважно прочитати написане і перевірити, чи достатньо зібраного та описаного матеріалу для повного розкриття теми. Якщо недостатньо – розширити зміст тез. Окремі їх частини мають бути побудовані логічно послідовно і відображати основну ідею усієї роботи. У кінці тез мають бути висновки, які передбачалися на другому етапі даного алгоритму. За потреби можна поміняти порядок абзаців, уточнити окремі формулювання. Можливо, знадобиться коригування назви тез.

7. Формулювання та редагування переходів між окремими абзацами. На цьому етапі читають увесь текст тез та редагують переходи між абзацами, а також зміст самих абзаців. Дуже ймовірно, що в процесі написання виникли нові думки та ідеї, які за потреби можна внести до змісту тез доповіді. За об'ємом

окремі абзаци можуть відхилятися від попереднього плану. Важливо, щоб основний результат наукової роботи – висновки були актуальними й добре аргументованими.

8. З'ясування вимог до оформлення тез доповіді та їх обсягу. Необхідно уважно прочитати вимоги організаторів конкретного наукового заходу до оформлення тез доповіді, звернувши увагу на їх обсяг та правила оформлення. Якщо їх обсяг дещо більший за установлений – можна знайти і скоротити другорядні деталі, змінити окремі фрази тощо.

9. Консультація з науковим керівником. Після оформлення тез здобувач має звернутись до наукового керівника для критичної оцінки проробленої роботи та отриманих наукових результатів. Це потрібно для того, щоб почути його думку про зміст, аргументацію, стиль наукової роботи.

10. Надсилання готових тез доповіді до оргкомітету конференції. Оформлення уже підготовлених тез наукової доповіді має бути таким:

– у правому верхньому куті розміщують прізвище та ініціали автора; за потреби вказують інші дані, які доповнюють відомості про автора (здобувач, аспірант, викладач, місце роботи або навчання);

– назва тез доповіді;

– виклад основного змісту;

– список використаних джерел [7].

Необхідно пам'ятати, що посилання на джерела, цитати в тезах доповіді використовують рідко. Також у тезах можна опускати цифровий і фактичний матеріал, а лише наводити отримані у результаті досліджень наукові дані.

Найризикованішим видом тез є тези постановка проблеми. Тут все залежить від того, хто читає ваші тези. Здається йому, що ви добре поставили цікаву проблему, – ви в збірці (а, може, і далі підете). Здається, що ви городите якусь нісенітницю, не буде ваших тез у збірці (а в гіршому разі ще можуть підняти на сміх). Розглянемо цей вид тез по блоках необхідної інформації щодо їх підготовки.

Короткий вступ:

1. Політичні вислови. Неприпустимо включення в наукову роботу політичних висловів. «У зв'язку з антинародною політикою уряду N, в країні виникла ситуація, що приводить до повного соціально-економічного декадансу». По-перше, такі твердження бездоказові, подруге, вони не відносяться до економіки. Переформулюйте: «Відповідно до досліджень В. Петрова-Івановського, в нашій країні істотно виросла соціальна напруженість, як результат економічних перетворень першого етапу перехідного процесу» і так далі.

2. Вода у тексті. Проблема схожа з першою. Автор намагається в чомусь переконати читача, апелюючи до морально-етичних категорій. «Наш обов'язок – віддати дітям все краще, що у нас є!». Іноді ця хвороба діагностується за знаками окликів у тексті. Як треба: «У сучасних умовах якісно новим чином вирішується проблема розвитку і використання людських можливостей, оскільки пред'являються вищі вимоги до самостійності, ініціативи, заповзятливості людини. Це пояснює підвищення інтересу до проблеми

самореалізації фахівців різних областей, але досі проблема самореалізації і, зокрема, проблема професійної самореалізації є відкритою для досліджень». Тобто просто і стисло позначити сферу, актуальність і напрям роботи.

Огляд існуючих точок зору на проблему, або опис ситуації в області:

1. Приділення великої уваги загальновідомим текстам. Якщо ви пишете тези, пов'язані з інфляцією, присвячувати два абзаци тексту опису того, як розумів ідентичність І. Фішер нерационально. Тому що на двох абзацах ви не зможете сказати про позицію І. Фішера щось нове читачам. Якщо так вже хочеться розглянути його позицію – пишіть окремий текст. А тут краще обмежитися одним-двома пропозиціями, звільнивши місце для такого ж короткого опису позиції інших авторів. Є сенс детально розглядати чиясь точку зору тільки в тому випадку, якщо вона є основою, від якої ви відштовхуєтеся в своїх думках, яку ви розвиваєте, або, навпаки, хочете оспорити.

2. Довге визначення поширених понять. Якщо ви зосередитесь лише на визначенні понять, більшість учасників конференції нічого нового не почують.

3. Мовчання із цього приводу. Якщо ви в бібліотеці нічого не знайшли – так і напишіть. Але не обходьте цю тему повним мовчанням. Опишіть ситуацію в цій сфері досліджень взагалі.

Деякі власні думки на цю тему:

1. Тези – це наукова публікація, а не підручник і не реферативна збірка. Якщо у Вас немає власних думок з приводу сфери, в якій ви спеціалізуєтесь, вам не треба писати тези.

2. Думки повинні бути обґрунтовані. Перед ними ви згадали думки інших авторів, якщо ні на чому ґрунтуватися, ґрунтуйтеся хоч би на них. Обґрунтування власних думок – тяжка праця. Тут може бути декілька шляхів – або ви переінтерпретуєте результати чужих досліджень і покажете, що гіпотеза автора є не єдино можливою; або ви покажете логічні проколи в структурі чужої теорії.

3. Краще уникати роздумів на «популярні» теми. До них найбільш строгі вимоги.

Передбачувані дослідження. Це дуже бажаний пункт, який показує, що ви рухаєтесь у бік експериментальної перевірки висунутих вами положень.

Висновок:

1. З цим проблеми у всіх і завжди, але ці проблеми виникають, як правило, через помилки в попередніх пунктах.

2. Висновок повинен бути підготовлений попереднім текстом. Тези присвячені результатам дослідження, безглуздо витратити більше половини відданого вам простору під виклад чужих думок. Абзац, два абзаци. Іноді можна зовсім обмежитися однією пропозицією.

Гіпотеза (у разі експериментального дослідження):

1. До публікації приймаються, окрім експериментальних, також і опис емпіричних досліджень (але тоді по жанру ці тези наближаються до постановки проблеми). Іноді помилково дослідження, присвячені кореляційному аналізу безлічі ознак, вважаються експериментальними. Чим більш малоймовірна гіпотеза виходить з ваших висновків, тим більшу вагу вона отримує в разі успіху.

2. Не варто повторювати чужі експерименти. Перш ніж публікувати результати досліджень, необхідно перевірити, а чи хто-небудь не публікував подібних результатів раніше. Особливо це необхідно, якщо ви висуваєте очевидну гіпотезу. Якщо знайшли схожі дані, просто згадайте їх в роботі і порівняйте з власними даними. Особливий інтерес – якщо у Вас вийдуть інші результати.

3. Проте це дослідження демонструє і ще одну проблему – необґрунтований переведення теоретичного поняття в експериментальний метод. Варто пам'ятати, що одного разу обмеживши поняття, у жодному випадку не варто про це забувати і екстраполювати отримані результати на відкинуті елементи теоретичного поняття, а також стверджувати, що ви спростували погляди дослідників, які користувалися іншим способом операціоналізації теоретичного поняття.

Застосовані методи:

1. Однією з найчастіших помилок є відсутність вказівки на метод дослідження. Без згадки методу дослідження ці будь-які слова – пустий звук, бо ніхто не зможе повторити цих даних, та й зрозуміти їх також буде дуже складно. Бо від того, яким методом користується людина, дуже сильно залежить суть отриманих нею результатів.

2. Продовжуючи початий при розгляді проблем у висуненні гіпотез огляд ситуацій, пов'язаних з переведенням теоретичних даних в експериментальну перевірку, хотілося б згадати і про зворотню проблему – перевід експериментальних даних в теоретичний висновок. Коли ви користуєтесь яким-небудь дослідницьким інструментарієм, Ви завжди повинні мати на увазі теоретичні погляди автора, які стоять за цією методикою. Ви розумієте яке-небудь поняття певним чином, і будете гіпотезу про зв'язок цього явища з іншим. При цьому користуєтесь інструментом дослідника X, який розумів під цим поняттям абсолютно інше.

Параметри вибірки:

1. Вони повинні бути вказані так, щоб не було різночитань.
2. Параметри бувають кількісні і якісні.
3. Відповідно, треба вказати, скільки і кого (чого) ви досліджували.
4. Нічого страшного, якщо вибірка невелика, але число треба чітко вказати.
5. Якщо мова йде про порівняння декількох груп, постарайтеся уникнути різночитань з приводу кількості. Краще всього прямо вказати, скільки об'єктів було в кожній групі.

Власне, результати:

1. Вони повинні бути також викладені на одній з конференцій. Якщо Ваші дослідження містять комерційну таємницю і не можуть бути публічно презентовані, то не варто брати участь у наукових конференціях з такою довіддю.

2. Результати також повинні бути викладені в адекватній формі.

Основне призначення тез:

1. Познайти учасників конференції зі змістом доповіді.

2. Донести в доступній формі інформацію про свої дослідження тим учасникам, які з різних причин не зможуть взяти участь у конференції.

3. Оприлюднити результати наукової роботи та зробити її надбанням фахівців, зацікавлених в отриманні відповідної інформації.

4. Встановити пріоритет автора.

5. Засвідчити особистий внесок як дослідника в розробку наукової проблеми.

6. Підтвердити вірогідність основних результатів і висновки наукової роботи, її новизну і рівень (оскільки, після виходу у світ, публікація стає об'єктом вивчення й оцінки широкою науковою громадськістю).

7. Підтвердити факт апробації та впровадження результатів і висновків наукової праці.

8. Відобразити основний зміст наукової роботи та завершеність певного етапу дослідження.

8.3 Підготовка наукових звітів

Прийняття рішення часто визначають як вибір між двома або більше альтернативами. Однак насправді це процес збору й обробки інформації, розробки альтернатив і вибору однієї з них, і найголовніше – це виконання рішення. Без останнього даний процес узагалі не має сенсу.

За результатами проведеної роботи дослідник готує науковий звіт. У звіті повинні бути відображені всі етапи наукового дослідження. Тому його структура визначається тим, що нам вже відомо з того, як будується наукове психологічне дослідження і які повинні бути його структура та організація.

Кожен науковий звіт, будь то здобувачський звіт за загальним психологічному практикуму, курсова або кваліфікаційна робота, наукова дисертація, стаття в науковому журналі або збірнику, повинен містити такі обов'язкові частини: титульний аркуш, введення, опис методики, результатів і обговорення результатів. У деяких випадках, хоча цього і варто уникати, розділи з результатами і обговоренням результатів можуть бути об'єднані в загальний розділ «Результати та їх обговорення». Крім того, в звіті можуть бути і необов'язкові розділи, такі як список літератури, вираз подяки та різного роду програми. Багато серйозні наукові видання вимагають, щоб публікація супроводжувалася коротким резюме, що відображає основний зміст роботи.

Титульний лист повинен відображати назву роботи, яке, в свою чергу, повинно максимально точно і повно відображати зміст дослідження. Крім того, на титульному аркуші вказуються інформація про авторів роботи, їх прізвища, ініціали та місце виконання роботи, а якщо мова йде про здобувачське звіті, то в ньому також вказується курс навчання, номер або скорочена назва групи навчання, прізвище та ініціали викладача, якому здається звіт.

Введення до наукового звіту включає в себе літературний огляд на тему дослідження, постановку проблеми роботи, формулювання цілей, завдань і гіпотези роботи, а також се обґрунтування. У великих роботах, таких як курсова або кваліфікаційна робота або наукова дисертація на здобуття наукового

ступеня, літературний огляд може бути винесено окремо і оформлений в якості самостійного розділу або теоретичної глави роботи. В цьому випадку всі інші розділи оформляються як частини емпіричного розділу або глави.

Розділ «Методика» містить опис методичних процедур збору даних, а також вказівка на інші емпіричні процедури, використані в роботі, опис матеріалів дослідження, наукового обладнання, інструкції випробуванним і опис вибірки випробуванних, які взяли участь в дослідженні, і їх мотивації. Як правило, в цьому розділі в якості обов'язкових підрозділів виділяють такі частини, як «Піддослідні», «Матеріали» і «Процедура».

У підрозділі «Піддослідні» дослідження вказується, скільки людей взяли участь в дослідженні, хто були ці люди, яким чином вони залучалися до дослідження. Наприклад, автор звіту може вказати тут, що в дослідженні взяли участь 20 випробуванних, всі вони здобувачі ХНУМГ імені О. М. Бекетова, і їх участь в експерименті стало частиною навчальної роботи в рамках курсу загального психологічного практикуму. Якщо випробовувані отримували будь-яку винагороду за свою участь в дослідженні, обов'язково повідомляється характер і сума винагороди. В цьому підрозділі також прийнято вказувати вік випробовуванних (середнє значення і стандартне відхилення) і їх стать (скільки чоловіків і жінок брало участь в дослідженні).

У підрозділі «Матеріали» опису методики дослідження вказується, що використовував дослідник для організації поведінки випробовуванних в рамках експерименту. Наприклад, досліджуючи пам'ять, експериментатор пред'являє випробуванним слова, тексти або картинки для запам'ятовування; вивчаючи мислення, експериментатор пропонує випробуванним вирішувати різні завдання. Як матеріали можуть бути використані і стандартизовані психодіагностичні методики, тести або опитувальники. Детально описувати такі матеріали немає необхідності, якщо вони раніше були стандартизовані і описані в науковій літературі, досить дати посилання на такі дані і джерела. Звернемо увагу, що ручка і папір, за допомогою яких дослідник веде протоколу не належать до матеріалів дослідження і тому не потребують згадки і описі.

Нарешті, підрозділ «Процедура» методики дослідження містить опис ходу дослідження, інструкцій випробуванним, порядку дій випробовуванних, експериментатора і його помічників. У цій частині опису методики, як правило, також вказується приблизна тривалість всього експерименту і його окремих частин.

Якщо досліднику не вдається розділити інформацію, що відноситься до цих частин методики дослідження, їх можна об'єднати між собою. Однак зазвичай цього робити не рекомендується.

Розділ «Результати» повинен містити опис процедур якісної і кількісної обробки даних і опис того, що виходить в результаті застосування таких процедур. Цей розділ часто містить різні таблиці і діаграми, наочно представляють отримані дані, а також результати застосування різних статистичних тестів і процедур. Всі ці дані повинні бути максимально докладно описані і прокоментовані в цьому розділі. Однак ніякого тлумачення отриманих

результатів в цьому розділі не дається – це завдання наступній частині наукового звіту.

Розділ «Обговорення результатів» містить узагальнення та теоретичну інтерпретацію результатів роботи, аналіз отриманих даних в їх співвіднесенні з висунутими гіпотезами дослідження і раніше відомими фактами, а також загальні висновки роботи. У ряді випадків, особливо якщо робота містить великий обсяг даних, висновки можуть бути оформлені і в якості самостійного розділу.

У додатках до наукового звіту можуть поміщатися всі вихідні дані про роботу досліджуваних – заповнені ними бланки опитування, рішення задач, протоколи спостереження і т. д. Цей розділ обов'язковий для звітів за загальним психологічному практикуму. В інших випадках він виявляється факультативним, і його зміст визначається автором звіту або статті самостійно в залежності від вмісту роботи.

Якщо в підготовленому науковому звіті автор посилається на інші опубліковані або знаходяться у пресі дослідження, книги, статті, монографії або публікації на веб-сайтах, в кінці його роботи повинен бути присутнім розділ «Список літературних джерел». Цей список повинен бути оформлений відповідно до російських або міжнародних стандартів. У психології широко поширений стандарт Американської психологічної асоціації. Тому, якщо стаття призначена для публікації в зарубіжному виданні, варто орієнтуватися саме на нього.

Зупинимося окремо на тих вимогах, які пред'являються до студентських звітів за загальним психологічному практикуму. Такі ж вимоги пред'являють і до звітів з лабораторних робіт в курсах експериментальної психології і до звітів за завданнями спеціальних практикумів.

Звіт по практикуму повинен містити всі обов'язкові розділи, а в ряді випадків і необов'язкові, такі як «Список літератури» і «Додатки». Відсутність будь-якого обов'язкового розділу, включаючи титульний лист, веде до істотного зниження оцінки за звіт, а якщо в звіті відсутні два і більше обов'язкових розділу, він не може бути прийнятий і буде повернений здобувачу на доопрацювання.

Тематичний огляд повинен відповідати предмету роботи та в повній мірі його відображати. Наприклад, огляд не може обмежуватися тільки визначенням основних термінів. Необхідно, щоб він був змістовно пов'язаний з проблемою роботи.

Цілі і завдання роботи повинні формулюватися автором звіту як змістовні (що потрібно дізнатися, перевірити чи довести), а не як навчально-методичні (освоїти таку-то методику).

Після формулювання гіпотези необхідно привести розгорнуте теоретичне обґрунтування висунутого припущення на основі теоретичних уявлень по темі роботи, а не тільки на основі життєвого досвіду здобувача. Ці уявлення попередньо коротко викладаються у вступній частині звіту.

Розділ «Методика» повинен відрізнятися повнотою опису. Критерій повного опису полягає в тому, щоб, слідує опису, сторонній дослідник міг відтворити дану роботу, не звертаючись до допомоги автора звіту.

Обговорення результатів проводиться відповідно до висунутої гіпотезою і цілями роботи. Воно повинно відповідати предмету роботи і не повинно містити сторонніх думок, що не відносяться до предмету дослідження. Висновки з результатів, не пов'язані з предметом роботи, повинні бути виключені з обговорення. Обговорення передбачає порівняння отриманих в дослідженні аргументів, які підтверджують гіпотезу і суперечать їй.

Висновки повинні представляти собою перелік основних змістовних результатів, отриманих в роботі. Неприпустимо включати в висновки необґрунтовані твердження, не розглянуті в розділі «Обговорення результатів». Вони повинні містити висновки щодо підтвердження гіпотези і досягнення цілей дослідження.

Всі матеріали, які є носіями сирих даних (протокол спостереження, записи бесіди, заповнені випробуваними бланки методик, таблиці вихідних даних і т. д.) повинні обов'язково прикріплюватися до звіту у вигляді «Додатків».

Кожен звіт включає кілька завдань, які формулюються викладачем на занятті. У роботі повинні бути виконані всі завдання.

Текст звіту є результатом самостійних зусиль здобувача і не повинен містити збігів з роботами інших здобувачів або являти собою набір великих цитат з літературних джерел.

8.4 Оприлюднення та захист результатів кваліфікаційної роботи

Державна атестація магістра передбачає захист кваліфікаційної роботи, яка є підсумком навчання за обраною спеціальністю. До захисту кваліфікаційної роботи допускаються здобувачі, які успішно та в повному обсязі виконали навчальний план.

Кваліфікаційна робота подається керівникові для перевірки у строки, визначені у завданні на виконання кваліфікаційної роботи.

Керівник надає *відгук* про кваліфікаційну роботу, в якому визначаються:

- актуальність дослідження;
- ефективність використання методології; рівень застосування здобутих у процесі навчання теоретичних знань та підготовки до виконання наукових досліджень;
- вміння самостійно вирішувати наукові та практичні завдання;
- вміння логічно, послідовно, аргументовано викладати матеріал і робити висновки;
- перспективність запропонованих рекомендацій та висновків;
- недоліки роботи (за наявності), оцінка кваліфікаційної роботи.

Кваліфікаційна робота обов'язково повинна мати відгук (рецензію) зовнішнього рецензента. Рецензентами можуть бути: фахівці практики, науковці, викладачі ВНЗ тощо.

Під час рецензування кваліфікаційної роботи рекомендується визначати:

- новизну постановки і повноту розроблення задачі;
- використання наукових методів дослідження;
- обґрунтованість висновків і пропозицій;

– участь здобувача у проведених дослідженнях, теоретичній та аналітичній обробці отриманих результатів, формулюванні наукового положення / ідеї / методики;

– вміння здобувача чітко, грамотно й аргументовано викладати матеріал, правильно оформлювати його;

– недоліки щодо змістової частини роботи та оформлення.

Рецензія надається письмово і повинна містити загальний висновок щодо рекомендацій до захисту (рекомендовано або не, рекомендовано) у державній екзаменаційній комісії.

Попередній захист кваліфікаційної роботи здобувач проходить на випусковій кафедрі. Здобувачі, кваліфікаційні роботи яких на попередньому захисті були оцінені позитивно, допускаються до захисту на засіданні ЕК.

Рецензія надається письмово і повинна містити загальний висновок щодо рекомендацій до захисту (рекомендовано або не, рекомендовано) у державній екзаменаційній комісії. Попередній захист кваліфікаційної роботи здобувач проходить на випусковій кафедрі. Здобувачі, кваліфікаційні роботи яких на попередньому захисті були оцінені позитивно, допускаються до захисту на засіданні ЕК.

Автор кваліфікаційної роботи має продемонструвати вміння: логічно та аргументовано викладати матеріал, коректно використовувати статистичні, математичні та інші методи, проводити власні дослідження; володіння навичками узагальнення, формулювання висновків; працювати з інформаційними джерелами, ініціювати та обґрунтовувати інноваційні підходи та напрями вирішення задачі, що досліджується.

Критерії оцінювання кваліфікаційної роботи є: – чіткість, повнота та послідовність розкриття кожного питання плану і теми роботи в цілому; – чіткість стилю викладання; – відсутність орфографічних і синтаксичних помилок; – правильне оформлення роботи відповідно до стандартів. Кваліфікаційна робота, в якій розкрито тему, прореферовано необхідні літературні джерела, проаналізовано відповідні інформаційні та статистичні бази даних, проведено дослідження, сформульовано висновки без необхідного їх обґрунтування допускається до захисту з оцінкою «задовільно».

Робота, в якій зроблено власне оцінювання використаних літературних джерел, самостійно проаналізовано зібраний матеріал, звітні дані підприємства/організації, на базі якого досліджувалася тема, проведено комплексні дослідження, зроблено висновки та сформульовано пропозиції, але вони не є достатньо аргументованими, може бути оцінена на «добре».

Робота, в якій зроблено власне оцінювання різних літературних джерел, використано сучасні методи дослідження, побудовано формалізовану модель проблеми, проведено комплексні наукові дослідження, розрахунки і на їх основі – аргументовано висновки та обґрунтовано пропозиції, а результати наукового дослідження опубліковані у наукових виданнях та/або матеріалах наукових конференцій, може бути оцінена на «відмінно».

Результати захисту кваліфікаційних робіт оцінюються з використанням Європейської кредитно-трансферної системи (ЄКТС) (за шкалою «А»; «В», «С»;

«D», «E»; «FX», «F»): – національної системи («відмінно», «добре», «задовільно», «незадовільно»); – власної системи ВНЗ (наприклад, за 100-бальною шкалою); – комплексної системи оцінювання.

За результатами публічного захисту кваліфікаційної роботи на закритому засіданні ЕК більшістю голосів приймає рішення щодо оцінки захисту і роботи (враховуючи відгук керівника, зовнішнього рецензента, зміст доповіді, відповіді на запитання).

ТЕМА 9 ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ ДОСЛІДНИКІВ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

План

- 9.1 Вибір теми кваліфікаційної роботи.
- 9.2 Складання робочого плану.
- 9.3 Вивчення джерел інформації і складання їх огляду.
- 9.4 Самоперевірка відповідності змісту кваліфікаційної роботи її меті та завданням.

9.1 Вибір теми кваліфікаційної роботи

Випускна кваліфікаційна робота здобувача освітнього ступеня магістра виконується з метою підтвердження рівня професійної та наукової підготовки випускника другого рівня вищої освіти.

Основне завдання її автора – продемонструвати здатність розв'язувати складні задачі і проблеми у певній галузі професійної діяльності, що передбачає проведення досліджень та/або здійснення інновацій з використанням сучасного економіко-математичного інструментарію, статистичних методів аналізу та обробки даних. Випускна кваліфікаційна робота виконується під керівництвом провідного викладача кафедри чи стороннього фахівця, залученого для керівництва такими роботами, який має вчене звання професора або доцента, науковий ступінь доктора або кандидата наук та проводив наукові дослідження відповідного напрямку.

Науковий керівник здійснює індивідуальне консультування здобувача, допомагає скласти план випускної кваліфікаційної роботи, контролює дотримання графіка написання, рецензує всі частини роботи і завершений рукопис, готує здобувача до публічного захисту результатів дослідження.

Визначення тем і керівників випускних кваліфікаційних робіт, які мають виконуватися здобувачами, відбувається, як правило, за принципом наступництва наукового керівництва студентською науковою роботою на попередніх курсах навчання, а також з урахуванням наукових інтересів, виявлених здобувачем у цей період.

Тема – це наукове завдання, яке охоплює певну частину наукового дослідження. Вона ґрунтується на численних дослідницьких питаннях. Обрана тема – це певна інформація, яка надходить у науковий світ про вас як науковця. Як відомо, «по одежинці зустрічають», отже, не має сенсу довго говорити про

важливість вибору теми. Є сенс звернути увагу, на яких аспектах варто акцентуватись при формулюванні теми дослідження, адже для збалансування глибини та обсягу інформації, яку має нести назва, необхідно слідкувати, щоб назва дисертаційної роботи охоплювала як предмет, так і об'єкт дослідження.

Здобувач може самостійно обрати тему випускної кваліфікаційної роботи згідно з тематикою, яку затвердила кафедра. Крім того, випускні кваліфікаційні роботи можуть виконуватися за тематикою, яку замовляють державні установи, підприємства та організації.

Назва теми повинна бути чіткою, лаконічною та не містити неоднозначного тлумачення. У темі зазначається об'єкт, який досліджується, або за матеріалами якого виконується робота.

Здобувач, за погодженням із керівником, може запропонувати свою тему дослідження за умов відповідного обґрунтування доцільності її розробки (з урахуванням попередньої власної науково-дослідницької роботи, місця роботи, можливостей отримання необхідної інформації на об'єкті дослідження). При цьому доцільно враховувати актуальність й обізнаність автора з темою, майбутній фах і рівень підготовки здобувача; наявність у нього достатньої науково-теоретичної та інформаційнофактологічної бази; можливість отримання при впровадженні ефективних результатів у різноманітних галузях науки та сферах практично орієнтованої професійної діяльності; власні уподобання, наукові інтереси автора тощо.

Перелік тем за кожною спеціальністю й освітньо-професійною чи освітньо-науковою програмою повинен бути достатньо широким, щоб кожен здобувач міг задовольнити свій науковий запит. Тому при виборі теми дослідження потрібно уникати ситуації, у якій вони б повторювалися для двох чи більше виконавців. Дублювання можливе лише у виняткових випадках, коли необхідно забезпечити комплексне виконання певних наукових і практичних завдань, які не можна охопити окремим дослідженням.

Автори кваліфікаційних робіт подібними темами мають уточнити основні аспекти свого наукового дослідження, застосовувати різні інноваційні підходи, принципи та методи наукових пошуків для виконання поставлених завдань.

Важливим фактором вдалого вибору теми для здобувача є глибоке усвідомлення проблематики дослідження, її осмислення й обґрунтування. При цьому здобувач повинен виокремлювати три етапи при виборі проблеми: її формулювання та окреслення очікуваного результату; детальна структуризація проблеми, тобто виокремлення у межах теми підтем і дослідницьких питань; визначення актуальності, значущості проблеми для науки та практики. Від того, наскільки правильною буде постановка проблеми, значною мірою залежить її розв'язання, і, відповідно, результат написання кваліфікаційної роботи. Важливою передумовою отримання останнього є правильне формулювання проблеми з визначенням її актуальності, ступеня розробленості, наявних наукових, нормативно-правових та інформаційнофактологічних джерел.

Формулювання теми повинно бути лаконічним і відповідати обраній спеціальності, розкривати суть актуальної наукової проблематики. З метою конкретизації іноді до назви доречно додати невеликий (4–6 слів) уточнюючий

підзаголовок через двокрапку або в дужках. Зокрема, це стосується робіт, що висвітлюють вузько спеціалізовані теми. Формулювання теми таких робіт повинно бути конкретним і аргументованим.

Підбір теми роботи може стати стимулом вмотивованості здобувача до самостійної роботи.

На активність наукової діяльності здобувача підбір теми дослідження може вплинути, якщо:

- тема є логічним продовженням того над чим здобувач працював протягом останніх років;

- тема, пов'язана з майбутньою професійною діяльністю, у якій здобувач бачить себе фахівцем;

- тема є оперативним інтелектуальним реагуванням на суперечливі проблеми сучасності, які ще не знайшли належного наукового вирішення;

- простежується зв'язок обраної теми із дослідницькою проблематикою кафедри чи науковими розробками конкретного викладача, з яким здобувач бажає співпрацювати [8].

Тема кваліфікаційної роботи – це результат клопіткої роботи з ознайомлення з вітчизняними та закордонними джерелами, пов'язаними із соціальною роботою та суміжними спеціальностями, а також набутого досвіду проходження виробничих практик та написання курсових робіт.

Маючи зазначену теоретико-практичну базу, можна вибір теми проводити наступним чином у декілька етапів:

- на підставі аналізу протиріч, які виявленні у напрямі потенційного дослідження, формується проблема, ключові питання та очікувані результати;

- виявляються складові компоненти вибраної теми, тобто розробляється структура проблеми;

- визначається актуальність проблеми, її цінність на сучасному етапі для галузі соціально захисту.

З вищевикладеного, можна зробити висновок, що тема кваліфікаційної роботи повинна бути актуальною, відповідати стану та перспективам розвитку соціальної сфери, бути спрямованою на вирішення конкретних завдань, що стоять перед установами та організаціями галузі. Тобто, в якості теми кваліфікаційної роботи обирається конкретно проблема, яка має місце у реальній соціальній практиці тих установ, організацій, підприємств, куди здобувач направляється на виробничу переддипломну практику.

Завідувач випускової кафедри, відповідно до поданих заяв розподіляє теми і виконавців серед наукових керівників, урахувавши побажання здобувачів про призначення керівника, фах і наукові інтереси професорсько-викладацького колективу відповідної кафедри. Після цього виконавці кваліфікаційних робіт уточнюють та узгоджують із науковими керівниками остаточний варіант формулювання теми роботи, план дослідження та їхнє обґрунтування. Підготовлені належним чином матеріали подають на кафедру для обговорення й погодження. Після усунення зауважень та одержання позитивних рецензій тема і план роботи затверджують під час засідання кафедри.

Після затвердження теми і плану керівник дає здобувачові завдання за встановленою формою. У завданні наводяться перелік етапів і послідовність виконання дослідження із зазначенням термінів подання матеріалів науковому керівникові. Кожен виконавець кваліфікаційної роботи зобов'язаний чітко дотримуватися поетапного графіку її виконання згідно з отриманим завданням. Наступним етапом після затвердження теми та плану кваліфікаційної роботи є добір необхідних джерел інформації для її написання.

9.2 Складання робочого плану

План є обов'язковим і важливим атрибутом майбутньої кваліфікаційної роботи. Він повинен розкривати зміст, обґрунтовувати напрями вирішення поставлених завдань. Підготовка до складання плану розпочинається у процесі ознайомлення з основними джерелами за темою дослідження.

План складають після опрацювання наукової та навчальної літератури, погоджують з науковим керівником, коригують при потребі та затверджують. При складанні плану роботи здобувачу необхідно добре продумати назви кожного розділу та підрозділу таким чином, щоб матеріал кваліфікаційної роботи був взаємопов'язаним і розміщеним у логічній послідовності.

Якісно складений план кваліфікаційної роботи сприяє правильному та цілеспрямованому вивченню джерел інформації, пошуку й опрацюванню емпіричного і фактологічного матеріалу.

План роботи повинен обов'язково містити вступ, назви розділів та висновки. У межах кожного розділу необхідно виокремити підрозділи. На цьому підготовчий етап виконання кваліфікаційної роботи завершується та можна приступати до основного етапу – написання її тексту.

Важливим елементом підготовки магістерської роботи є розробка здобувачем концепції дослідження, тобто свого розуміння суті обраної теми дослідження, її новизни та науково-практичного значення, визначення основних напрямків роботи, бачення автором можливих шляхів вирішення поставлених завдань, з'ясування своєї позиції з дискусійних питань обраної теми.

Концепція майбутнього дослідження розробляється і формується під час підбору і попереднього вивчення літератури, осмислення накопиченого фактичного матеріалу. Для реалізації концепції здобувачем складаються план магістерської роботи та графік її виконання.

Складання плану магістерської роботи творчий процес, який потребує аналітичної роботи здобувача, складання кількох варіантів, вибору найбільш вдалого з них. Для полегшення роботи над темою рекомендується скласти так званий робочий розгорнутий план магістерської роботи вже в ході попереднього вивчення джерел. При цьому, крім вузлових питань визначаються і записуються відповідні підпитання, деякі додаткові дані, цифровий та фактичний матеріал.

Остаточний варіант плану магістерської роботи має забезпечити її єдність і складатись з 2–3 чітко сформульованих найважливіших питань (розділів, глав), які розкривають суть обраної теми, основний її зміст. Назви розділів не повинні виходити за межі дослідження і повторювати назву самої роботи.

В організації подальшої роботи важливе значення має індивідуальний календарний план-графік підготовки, написання і захисту магістерської роботи.

Такий план-графік є робочим документом здобувача. Він погоджується з науковим керівником і підписується ним. У плані-графіку доцільно відобразити такі етапи виконання магістерської роботи:

- вивчення літературних джерел за обраною темою дослідження;
- підготовка письмової концепції магістерської роботи;
- складання розгорнутого плану магістерської роботи;
- вивчення, аналіз та узагальнення практичного досвіду роботи державних установ та організацій з управління проєктами та програмами;
- написання тексту магістерської роботи;
- ознайомлення з ним наукового керівника;
- оформлення магістерської роботи;
- передача магістерської роботи науковому керівникові для написання відгуку;
- рецензування;
- підготовка презентації, графіків, діаграм, карт, схем тощо;
- захист магістерської роботи [9].

У терміни, визначені кафедрою, але не менше ніж один раз на кожні півмісяця, здобувач зобов'язаний звітувати перед своїм науковим керівником, який на підставі аналізу виконаної роботи та дотримання індивідуального графіка фіксує послідовність роботи здобувача над магістерською роботою.

9.3 Вивчення джерел інформації і складання їх огляду

Процес накопичення та обробки наукової інформації включає такі складові:

- визначення проблеми – формування об'єкта (предмета) дослідження. Варто провести попередню проробку, тобто чітко визначити тему, використовуючи неформальний аналіз. Потім – підсумкове дослідження, тобто структурований збір даних та аналіз для вирішення конкретного завдання;
- аналіз вторинної інформації (тобто опублікованої інформації з теми дослідження);
- отримання первинної інформації (тобто тільки отриманих даних для вирішення конкретного завдання чи питання);
- висновки і рекомендації (тобто висновки, отримані на основі аналізу літературних джерел і зібраних даних);
- використання результатів (можливість використання результатів як нині, так і в перспективі).

Таким чином, підсистема інформації включає планомірне збирання, обробку, аналіз та узагальнення як первинної, так і вторинної наукової інформації з теми дослідження. Кожна зі складових збору та обробки інформації з теми має свої особливості.

У процесі підготовки та проведення будь-якого дослідження можна виділити п'ять головних етапів:

- етап накопичення наукової інформації: бібліографічний пошук наукової інформації, вивчення документів, основних джерел теми, складання огляду літератури, вибір аспектів дослідження;

- формулювання теми, мети і завдання дослідження, визначення проблеми, обґрунтування об'єкту і предмету, мети, головних завдань, гіпотези дослідження;

- теоретичне дослідження – обґрунтування напрямів, вибір загальної методики, методів, розробка концепції, параметрів, формулювання висновків дослідження;

- проведення експерименту – розробка програми, методики, одержання і аналіз даних, формулювання висновків і результатів дослідження;

- оформлення результатів наукового дослідження, висновків, рекомендацій, уточнення наукової новизни та практичної значущості.

Як бачимо, дослідження розпочинається з аналізу інформаційних матеріалів з обраної теми. Інформацію поділяють на:

- оглядову (вторинну) огляд наукових матеріалів;

- релеративну, що міститься в описах прототипів наукових завдань;

- реферативну (вторинну), що міститься в анотаціях, резюме, рефератах;

- сигнальну (вторинну) – інформацію попереднього повідомлення;

- довідкову (вторинну) – систематизовані короткі відомості в будь-якій галузі знань.

Отже, при опрацюванні інформації її можна поділити на первинну і вторинну.

Первинна інформація – це вихідна інформація, яка є результатом безпосередніх соціологічних експериментальних досліджень, вивчення практичного досвіду (це фактичні дані, зібрані дослідником, їх аналіз і перевірка).

Вторинна інформація – це результат аналітичної обробки та публікації інформації з теми дослідження. Це опубліковані документи, огляд інформації з теми, сигнальна інформація, реферативні журнали, експресінформація, огляди, довідкова література – енциклопедії, словники; каталоги і картотеки; бібліографічні видання.

Особливе значення первинна і вторинна інформація має для написання дисертації, оскільки служить теоретичним та експериментальним підґрунтям для досягнення мети дослідження і розв'язання його завдань. Вона є доказом обґрунтованості наукових положень дисертації, їх вірогідності й новизни.

Вірогідність – це достатня правильність, те, що не викликає сумнівів, доказ того, що названий результат (закон, закономірність, сукупність фактів та ін.) є істинним, правдивим.

Вірогідність – це повторюваність результату за одних і тих же умов при багатьох перевірках на багатьох об'єктах. Вірогідність результатів і висновків дисертації обґрунтовується експериментом, логічним доказом, аналізом літературних та архівних джерел, перевіркою на практиці.

Розрізняють три групи методів доказу вірогідності: аналітичні, експериментальні, підтвердження практикою.

Аналітичні методи належать до найважливіших методів наукового пізнання. Їх суть – доказ результату (закону, закономірності, формули, поняття) через логічні, математичні перетворення, аналіз статистичних даних, опублікованих і неопублікованих документів.

Суть експериментальних методів перевірки вірогідності полягає в проведенні наукових дослідів і порівнянні теоретичних та експериментальних результатів. При зіставленні наукового результату з практикою необхідний збіг виведених у теорії положень з явищами, що спостерігаються в практичних ситуаціях.

9.4 Самоперевірка відповідності змісту кваліфікаційної роботи її меті та завданням

Самоперевірка кваліфікаційної роботи на відповідність вимогам має такі етапи:

- аналіз назви кваліфікаційної роботи;
- наявність новизни, вірогідність і практична значущість результатів;
- аналіз висновків до розділів та загального висновку на конструктивність, обґрунтованість та новизну;
- аналіз математичних моделей на коректність;
- оцінка якості програмного забезпечення та розрахунків;
- перевірка коректності посилань на джерела інформації.

Назва кваліфікаційної роботи повинна містити об'єкт і предмет дослідження, укрупнене ім'я задачі, що вирішується, деколи і галузь використання. Серед найбільш розповсюджених помилок при формулюванні назви можна вказати на такі. Назви тем нерідко перенасичені штучно ускладненою термінологією, носять наукоподібний характер, сформульовані стилістично недбало, а часом – недостатньо грамотно.

Аналіз наукових результатів. Кожен науковий результат здобувачеві необхідно оцінити так, ніби він сам є опонентом своєї роботи. У якій формі виконувати такий аналіз? Ставши ненадовго на позицію опонента, за кожним результатом відзначити:

- коротку суть наукового результату;
- новизну результату;
- вірогідність результату;
- практичну значущість;
- джерело, в якому опублікований результат, і обґрунтування пріоритету [10].

При обґрунтуванні новизни обов'язковим є порівняння з близькими результатами інших дослідників. Описуючи практичну значущість, треба вказати форму і масштаби впровадження наукового результату. У визначенні пріоритету простежується спадкоємність публікацій з цього питання за роками.

Аналіз висновків до розділів. Усі розділи завершуються короткими висновками. Найрозповсюдженіша помилка, якої припускаються здобувачі – реферативний характер висновків: перераховується, що зроблено у розділі.

Перевірка коректності посилань. У процесі тривалої роботи здобувач проглядає, читає, вивчає багато літературних джерел. З них він часто виписує формули, графіки, таблиці, окремі факти, фрази, думки, концепції. Ці виписки часом слугують відправною точкою у викладенні власних результатів, аргументом в обґрунтуванні наукової позиції тощо. Тому необхідно перевірити, чи всюди стоять посилання на першоджерела, чи може сторонній читач відокремити особисті результати здобувача від запозичених.

Наукова робота давно вже має не індивідуальний, а колективний характер. З огляду на це треба продумати заздалегідь внесок кожного учасника у проведене дослідження. Варто перевірити, чи відповідає особистий внесок в опублікованих працях, написаних у співавторстві, результатам, винесеним на захист.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Базова

1. Білуха М. Т. Методологія наукових досліджень : підручник / М. Т. Білуха. – Київ : Вид. АБУ, 2002. – 480 с.
2. Гриньова В. М. Державне регулювання економіки : підручник / В. М. Гриньова, М. М. Новікова. – Київ : Вид. Знання, 2008. – 398 с.
3. Грищенко І. М. Основи наукових досліджень : навч. посіб. / І. М. Грищенко, О. М. Григоренко. – Київ : Вид. КНТЕУ, 2001. – 185 с.
4. Економічні дослідження (методологія, інструментарій, організація, апробація) / В. М. Геєць, А. А. Мазаракі, О. П. Корольчук, Ю. І. Кулагін; за ред. А. А. Мазаракі. – Київ : Вид. КНТЕУ, 2010. – 280 с.
5. Єріна А. М. Методологія наукових досліджень: навч. посіб. / А. М. Єріна, В. Б. Захожай, Д. Л. Єрін. – Київ : Центр навчальної літератури, 2004. – 212 с.
6. Клименюк О. В. Методологія та методи наукового дослідження : навч. посіб. / О. В. Клименюк. – Київ : Міленіум, 2005. – 186 с.
7. Дудченко А. А. Основы научных исследований : учеб. пособ. / А. А. Дудченко, Я. А. Дудченко, Т. А. Примак. – Киев : Знання, КОО, 2000. – 114 с.
8. Методологические вопросы науковедения / В. И. Оноприенко, Б. А. Малицкий, В. П. Соловьев и др. – Киев : И-во Укр-ИНТЕИ, 2001. – 332 с.
9. Мочерний С. В. Методологія економічного дослідження : монографія / С. В. Мочерний. – Львів : Світ, 2001. – 416 с.
10. Стеченко Д. М. Методологія наукових досліджень : підручник / Д. М. Стеченко, О. С. Чмир. – Київ : Знання, 2007. – 317 с.

Допоміжна

11. Демківський А. В. Основи методології наукових досліджень : навч. посіб. / А. В. Демківський, П. І. Безус. – Київ : Акад. муніцип. упр., 2012. – 276 с.
12. Економічні дослідження (методологія, інструментарій, організація, апробація) : навч. посіб. за ред. д-р екон. наук, академіка НАПН України А. А. Мазаракі. – Київ : Торг.-економ. ун-т, 2010. – 280 с.
13. Економічні дослідження (методологія, інструментарій, організація, апробація) : навч. посіб. за ред. д-р екон. наук, академіка НАПН України А. А. Мазаракі. – 2-ге вид. допов. – Київ : Торг.-економ. ун-т, 2011. – 320 с.

14. Краус Н. М. Методологія та організація наукових досліджень : навч.-метод. посіб. / Н. М. Краус ; Полтав. нац. техн. ун-т ім. Ю. Кондратюка. – Полтава : Оріяна, 2012. – 180 с.
15. Методика та організація наукових досліджень : навч. посіб. / С. Е. Важинський, Т. І. Щербак. – Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. – 260 с.
16. Основи наукових досліджень у схемах і таблицях : навч. посіб. / О. П. Кириленко, В. В. Письменний. – Тернопіль : ТНЕУ, 2013. – 228 с.
17. Семенюк Е. П. Філософія сучасної науки і техніки : підручник / Е. П. Семенюк, В. П. Мельник. – Львів : Світ, 2006. – 152 с.
18. Тарелкін Ю. П. Методологія наукових досліджень / Ю. П. Тарелкін, В. О. Цикін. – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2010. – 194 с.
19. Чернілевський Д. В. Методологія наукової діяльності : навч. посіб. / За ред. професора Д. В. Чернілевського. – Вінниця : Вид-во АМСКП, 2010. – 484 с.
20. Ястремська О. О. Інтелектуальна власність : навч. посіб. / О. О. Ястремська. – Харків : Вид. ХНЕУ, 2013. – 124 с.

Навчальне видання

НОВІКОВА Марина Миколаївна

ШВЕД Аліна Борисівна

**НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ В ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ ТА
АДМІНІСТРУВАННІ**

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

*(для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти
всіх форм навчання спеціальності 281 – Публічне управління та
адміністрування)*

Відповідальний за випуск *М. А. Браташ*

За авторською редакцією

Комп'ютерне верстання *А. Б. Швед*

План 2022, поз. 171Л

Підп. до друку 12.12.2022 Формат 60 × 84/16.

Електронне видання. Ум. друк. арк. 5,1

Видавець і виготовлювач:

Харківський національний університет
міського господарства імені О. М. Бекетова,
вул. Маршала Бажанова, 17, Харків, 61002.

Електронна адреса: office@kname.edu.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:

ДК № 5328 від 11.04.2017.